

TRC2 BÖLGESİ DİYARBAKIR-ŞANLIURFA'DA SURİYELİ

GÖÇMENLERİN İŞ GÜCÜ PİYASASI ANALİZİ

ve

İstatistiksel Yöntemlerle Değerlendirilmesi

TRC2 BÖLGESİ DİYARBAKIR-ŞANLIURFA'DA SURİYELİ GÖÇMENLERİN İŞ GÜCÜ PİYASASI ANALİZİ

Proje Referans Numarası:

TRC2/16/DFD/0024

Proje Yürütücüsü:

Doç. Dr. Bahar BURTAN DOĞAN

Proje Araştırmacıları:

Doç. Dr. Serfettin Aslan
Arş. Gör. Dr. Seçil YALAZ
Kadriye Esra AYGÜN

Editörler:

Doç. Dr. Bahar BURTAN DOĞAN
Arş. Gör. Dr. Seçil YALAZ

TRC2 BÖLGESİNDE (DİYARBAKIR VE
ŞANLIURFA) SURİYELİ GÖÇMENLERİN
İŞGÜCÜ PİYASASI ANALİZİ

ve

İstatistiksel Yöntemlerle Değerlendirilmesi

Doç. Dr. Bahar BURTAN DOĞAN

Arş. Gör. Dr. Seçil YALAZ

Aralık 2016

İçindekiler

GİRİŞ	3
1 TEMEL KAVRAMLAR	10
1.1 TEMEL KAVRAMLAR	11
1.1.1 Göç	11
1.1.2 Göçmen	13
1.1.3 Sığınmacı	14
1.1.4 Mülteci	15
1.1.5 Geçici Koruma	18
1.2 ARAP BAHARI	20
1.3 SURİYE KRİZİ VE NEDENLERİ	27
1.4 TÜRKİYE’DEKİ SURİYELİ SİĞINMACILARIN DURUMU	38
1.4.1 Türkiye’deki Suriyeli Sığınmacıların Barındığı Kampların Durumu	41
1.4.2 Türkiye’de Kamp Dışında Yaşayan Suriyeli Sığınmacıların Durumu	43

1.4.3	Türkiye'deki Suriyeli Sığınmacılar: Hukuki Durum	47
1.4.4	Türkiye'deki Suriyeli Sığınmacılar: Toplumsal Boyut	48
1.4.5	Türkiye'deki Suriyeli Sığınmacılar: Ekonomik Boyut	50
2	TRC2 (DİYARBAKIR-ŞANLIURFA) BÖLGESİ İŞ GÜCÜ PİYASASI ANALİZİ	55
2.1	TÜRKİYE'DE İŞGÜCÜ PİYASASI VE İSTİHDAM YAPISI	56
2.1.1	İşgücüne Katılım Oranı	59
2.1.2	İstihdamın Yapısı	64
2.2	TRC2 BÖLGESİNDEKİ ŞEHİRLERİN TARİHİ VE SOSYOEKONOMİK GÖSTERGELERİ	74
2.2.1	Diyarbakır ve Şanlıurfa İllerinin Tarihçesi	77
2.2.2	Diyarbakır ve Şanlıurfa İllerinin Sosyo-Ekonomik Yapısı	82
2.3	TRC2 BÖLGESİNDEKİ SURİYELİLERİN İŞGÜCÜ PİYASASI ANALİZİNİN GENEL ÇERÇEVESİ	91
2.3.1	Anket Sonuçları	94
2.3.2	SWOT Analizi	119
3	İSTATİSTİKSEL YÖNTEM VE UYGULAMALAR	125
3.1	ÇALIŞMADA KULLANILAN İSTATİSTİKSEL TEKNİKLER	126
3.1.1	Anketin Hazırlanması ve Örneklem Seçimi	126
3.1.2	Anketin Uygulanması ve Ankete İlişkin Bulgular	128

3.1.3	Araştırmada Kullanılan İstatistiksel Teknikler	132
3.2	ANALİZ VE BULGULAR	137
3.2.1	Ki-kare Bağımsızlık Testi	137
3.2.2	Çoklu Uygunluk Analizi	146
3.2.3	Zaman Serisi Analizi	159
	SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	165
3.3	Sonuç ve Değerlendirme	165
	ŞEKİL LİSTESİ	181
	TABLO LİSTESİ	183

GİRİŞ

Suriye’de 2011 yılı Mart ayında başlayan iç karışıklıkların kısa sürede iç savaş boyutuna varması ve Esed’in, iktidarına yönelik protestolara çok şiddetli karşılık vermesi sonucunda katliamlardan kaçmak isteyen milyonlarca Suriyeli başta Türkiye olmak üzere komşu ülkelere sığınmak zorunda kalmıştır. Suriye’de yaşanan bu olumsuz tablo başta komşu devletleri olmak üzere tüm dünya ülkelerinin bir sorunu haline gelmiş olsa da Türkiye coğrafi, dini, kültürel, tarihi ve etnik yakınlık gibi sebeplerle bu sorundan en fazla etkilenmiş ülkelerin başında gelmektedir. Uyguladığı açık kapı politikası ile Türkiye sınırdan giriş yapan her Suriyeliye geçici koruma statüsü vermiştir. Suriye ile olan 911 kilometrelik uzun kara sınırı ve insani duyarlılıklar da Türkiye’nin gelenlere kucak açmasına yol açmıştır.

Suriye’deki iç savaş boyunca ülkelerinden kaçarak Türkiye’ye sığınmak üzere gelen Suriye vatandaşlarına ülkemiz adeta bir sığınacak liman haline gelmiştir. Nisan 2016 itibariyle gelen sayısı 2.749.140 kişi olmuştur. Savaşın başından bugüne kadar ülkemize kabul edilenler için Türkiye Ekim 2015 itibariyle çadır veya konteyner kentlerde AFAD idaresinde, kamu kurum ve kuruluşları ile Türk Kızılay’ı tarafından barınma, yiyecek, sağlık, güvenlik, sosyal aktivite, eğitim, ibadet, tercümanlık ve diğer hizmetler başlıkları

altında 7.6 milyar dolar mali kaynak harcamıştır. Türkiye'deki kayıtlı Suriyeli mültecilerin yaklaşık %90'a yakını kamplarda, %10'a yakını ise serbest olarak şehirlerde yaşamaktadır. Türkiye'de Suriyeli sığınmacıların barınma merkezlerine ilişkin AFAD'dan alınan temel verilere Haziran 2016 göre Şanlıurfa'da toplamda 102,693 kişi çadır ve konteynerlerde barınmaktadır. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü Haziran verilerine göre Türkiye'de barınma merkezleri dışında yaşayan Suriyelilerin sayısı Şanlıurfa'da 398333 kişi, Diyarbakır'da ise 29113 kişidir. Suriye'deki iç savaş nedeniyle mülteci sayısı her ay ortalama 100000 oranında artmaktadır. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin 2015 verilerine göre, komşu ülkelere sığınan kayıtlı Suriye vatandaşlarının sayısının en yüksek olduğu ülkeler sırasıyla Türkiye ve Lübnan'dır. Türkiye, mevcut durum itibarıyla kritik eşiklerinden daha fazla Suriye vatandaşını misafir etmekte, geniş kapsamlı bir mülteci sorunu ile karşı karşıya bulunmaktadır. Olabildiğince çok sayıda ifade edilen Suriyelilerin uluslararası konumları, hukuki durumları, kampların geleceği ve elbette ülkeye getirdiği ekonomik yük kamuoyunun en çok tartıştığı konular arasında yer almaktadır.

İşgücü piyasasında istihdam edilebilmek veya geçimini sağlayacak bir iş sahibi olmak başta yerleşik vatandaşlar olmak üzere herkesi ama özellikle ülkesini terk ederek başka bir ülkede yaşama tutunmaya çalışan göçmen insanlar için hayati öneme sahip olup, tatminkar bir istihdam içinde yer alıp almadıkları yaşamlarının geriye kalan alanlarını da doğrudan etkilemektedir. Elbette işgücü piyasasında istihdamın kural, koşul ve zorlukları bulunmaktadır. Bu kural ve koşullara uyulduğunda bile çoğu zaman piyasada yeterince iş olmadığı için insanlar arasında rekabet kaçınılmaz olmaktadır. Rekabette koşulları en iyi karşılamaya çalışan, kendini bunun için ha-

zırlayan bireylerin iş bulma ve bununla kendileri başta olmak üzere ailelerini geçindirme olanakları daha fazladır. Bu durum bir ülkede yerleşik vatandaşlar için büyük ölçüde doğrudur. Göç veya başka bir sebeple diğer bir ülkeden gelen vatandaşlar içinse biraz daha zordur. Rekabete dahil olmaları en başında vatandaş olmamalarından dolayı kolay değildir. Buna dil, kültür vb. etkenler de dahil edildiğinde işgücü piyasasına göç ile gelen vatandaşların katılmaları hayli güçtür. Buna toplumun göçmenlere bakışı da eklendiğinde durum onlar açısından daha da çetrefilli hale gelmektedir. Öte yanından Suriyeli vatandaşlar belli niteliklere sahip olsalar da katma değer üreten sektörlerde yer almaları veya bir işyeri açarak ticari birikimlerini buraya hasretmeleri, belli ölçülerde kendileri de istihdam sağlamaları çoğu zaman mümkün olmamaktadır. İçinde bulunulan ülkenin işgücü piyasasının özellikleri de bu süreçte önemlidir. İşgücü piyasası kayıt dışılığı yeterince çözememişse bu kişiler çalışma koşullarına fazla ses çıkaramayacakları, şikayet olanaklarını yeterince kullanamayacakları, acil bir işe ihtiyaçları bulunduğu için işverenler tarafından ucuz ve uzun mesai saatlerinde zor şartlarda çalıştırılabilecek öncelikli elemanlar olarak tercih edilebilecekleri durumlar da ortaya çıkabilecektir. Bu durum elbette yerel işgücü üzerinde olumsuz etkiler oluşturacak, adil şartlarda olmasa da göç ile gelenler iş elde etmek için piyasaya dahil olmaları mevcut işgücü için rekabet havuzuna yeni bireylerin katılması bakımından pek hoşnutlukla karşılanmayacaktır.

Bu olumsuz tabloyu olumluya çevirebilecek durum ise Suriyelilerin iş gücü piyasasına ve dolayısıyla ülkemize katkılarını belirlemektir. TRC2 Bölgesi Diyarbakır ve Şanlıurfa İllerinde Suriyeli Göçmenlerin İşgücü Piyasası Analizi adlı çalışmanın amacı ülkemize sığınmış olan Suriyelilerin İşgücü piyasasına olan etkilerini Di-

Yarbakır ve Şanlıurfa örneğinde saptamaktır. İstatistiksel yöntemlerle elde edilen sayı olan 500 Suriyeliye yapılan anket sonucunda Suriye vatandaşlarının hem sektörel bazda hem de mesleki açıdan kentlerin iş gücü piyasası üzerinde nasıl bir etki oluşturduklarını, iş piyasasında kolaylıkla basit ya da nitelikli işler bulup bulamadıkları, işveren pozisyonunda bulunup bulunmadıkları, işveren olarak hangi sektörlerde faaliyette buldukları, iş gücü piyasasında ne tür sorunlar yaşadıkları, beklentileri, mevcut işgücünü nasıl etkiledikleri, işgücü piyasasının yerli adayları ile sorunlar yaşayıp yaşamadıkları ve uzun vadede işgücü piyasasının profilini nasıl şekillendirdikleri belirlenmeye çalışılmıştır. Mevcut durum analizi yapılmadan üretilen politikaların etkili olması beklenemez. Çalışmadan elde edilen bulgularla özelden bu iki kentte genelde ise Türkiye’de Suriyelilerin gelmesinden kaynaklı işgücü piyasası sorunları hakkında çözüm ve politika önerileri sunulması hedeflenmektedir. Bu bağlamda TRC2 bölgesi için planlanan çalışmanın daha ileriki dönemlerde diğer bölgeler için de yapıp Türkiye’nin Suriyeli çalışanlar açısından işgücü piyasası analizi oluşturulmuştur.

Bu kapsamda çalışmamızın özel amacı Suriye’deki savaş nedeniyle çoğu evini, işini, geçmiş yaşam ve birikimini geride bırakarak Diyarbakır ve Şanlıurfa illerine zorunlu olarak göçerek bu illere yerleşen veya devletin yetkili birimlerince burada barınmaları sağlanan Suriyelilerin işgücü piyasasına katılımlarının analizini yapmaktır. Bu çerçevede iki kente kaç Suriyelinin yerleştiği, bunlardan kaçının işgücü piyasası içinde yer aldığı ve detaylı bir şekilde sektörler temelinde formel-informel piyasa dikkate alınarak bu kişilerin nerede ve hangi pozisyonda (işveren,işçi) çalıştıkları, ne tür işler yaptıkları, kayıt içi ve kayıt dışı olma oranları, yaptıkları işlerle iki kentin ekonomilerine katma değer üretip üretmedikleri, belirlenmeye çalış-

şılmıştır. Mevcut durumu belirlemek üzere anket yöntemine başvurulmuştur. Ayrıca Türkiye’de istihdam edilen veya kendileri esnaf ve tüccar ya da sanayici olarak faaliyet gösteren Suriyelilerin istihdamdan kaynaklı temel sorunlarının neler olduğu, işverenlerden beklentileri, çalışanlarla yaşadıkları sorunlar ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bununla beraber çalışmadan elde edilen veriler ışığında yapılan SWOT (Strengths, Weaknesses, Opportunities, Threats) analizi ve istatistiksel analizlerle Suriyeli istihdamının Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının istihdam olanakları üzerindeki etkisi tespit edilerek istihdamla alakalı olası sorunların kısa, orta ve uzun vadede nasıl çözülebileceğine dair çözüm ve politika önerileri üretilmesi amaçlanmıştır.

Çalışmanın hedef grubu Suriye’den göç ederek TRC2 bölgesinde yaşamlarını sürdüren aileler ve Diyarbakır ve Şanlıurfa’daki şirketlerdir. Daha özel olarak bu ailelerin geçiminden öncelikli olarak sorumlu olan aile büyükleri babalar ve annelerdir. Ancak günlük yaşamımızda da gözlemlediğimiz gibi Suriyeli ailelerin çocukları da işgücü piyasasında nitelikli veya niteliksiz işlerde fazlasıyla varlık göstermektedirler. Bu çerçevede çalışma yapılırken ve istihdam analizi yapılırken bütün bu kesimlerin TRC2 bölgesinde işgücüne katılım düzeyleri belirlenmeye ve bundan bilimsel sonuçlar üretilmeye çalışılmıştır. Diyarbakır Ticaret ve Sanayi Odası verilerine göre mevcut olan 12503 şirketten ve Şanlıurfa Ticaret ve Sanayi Odası verilerine göre var olan 8423 şirketten tabakalı örnekleme yöntemiyle elde edilen örneklem büyüklüğü Diyarbakır için 150, Şanlıurfa için 350 Suriyeli olarak elde edilmiş olup (Türkiye ’de barınma merkezleri dışında yaşayan Suriyelilerin sayısı Şanlıurfa da 398333 kişi, Diyarbakır da ise 29113 kişidir) projenin hedef grubu toplam 500 Suriyelidir.

Projemizin temel yararlanıcıları projenin hedef grubu olan Suri-

yeliler olmasına karşın aslında onların varlığı her iki ildeki tüm yaşayanları etkilemektedir (kadınları, çocukları, gençleri, yaşlıları). Dolayısıyla onların yaşadıkları sosyo-ekonomik ve psikolojik sorunların faturası aslında yaşadıkları toplumu ilgilendirmektedir. Sonuçta Suriyeli çalışanların illerin ekonomisine ne derece entegre oldukları tespit edilecek ülkemizden beklentileri ortaya konulacaktır. Ayrıca 2012 yılında çıkarılan Yeni Teşvik Yasası ile TRC2 bölgesi 6. Bölgede yer almaktadır. Bunun anlamı yatırım teşviklerinden en çok faydalanan bölge olmasıdır. Çalışmamız bu bölgeye yapılacak yatırımların hangi sektörlerle yapılmasının uygun olacağını göstermesi bakımından önemlidir.

Proje kapsamında elde edilecek verilerin değerlendirilmesi sonucunda öncelikli olarak Diyarbakır ve Şanlıurfa illerinde yaşayan Suriyelilerin işgücü piyasa analizi ortaya çıkarılacaktır. Suriyelilerin istihdama katılmaları çarpan etkisi yaratarak Diyarbakır ve Şanlıurfa illerinin kalkınmasına katkı sağlayacaktır.

Kısaca özetleyecek olursak;

- İllerin mevcut işgücü piyasa analizini yapmak;
- Diyarbakır ve Şanlıurfa illerindeki çalışanları karşılaştırmak;
- Suriyeli yoğunluklu istihdam alanlarını belirlemek;
- Suriyelilerin hangi sektörlerde ve mesleklerde istihdam edildiklerini ortaya çıkarmak;
- Suriyelilerin hangi sektörlerde ve mesleklerde işveren konumunda bulduklarını ortaya çıkarmak;
- Suriyeli çalışanların eğitim seviyesini tespit etmek;

- Sahip oldukları meslekler ile yaptıkları işlerin uyumluluğunu karşılaştırmak;
- Suriyelilere ödenen ücret düzeylerini tespit etmek;
- Suriyelilerin illerin ekonomisine katkılarını analiz etmek;
- Suriyelilerin içinde buldukları toplumla sosyo-kültürel açıdan uyumlarını analiz etmek;
- Suriyelilere yönelik istihdam politikalarının oluşturulması noktasında devletin yapması gerekenleri belirlemek;
- Temel kamu hizmetlerinden yararlanma seviyelerini ölçmek;
- Kayıt dışı istihdam oranını ortaya çıkarmak

çalışmamızın temel amaçlarıdır. Yukarıda sıralanan amaçların ortaya çıkarılması için SWOT analizi yönteminden yararlanılarak Suriyeli çalışanların TRC2 bölgesine yaptıkları etkinin olumlu ve olumsuz özellikleri incelenecektir. Sonuç olarak elde edilen çıktıların yeni akademik çalışmalar için temel oluşturması amaçlanmaktadır.

Bölüm 1

TEMEL KAVRAMLAR

Doç. Dr. Seyfettin ASLAN
Dicle Üniversitesi
İİBF Öğretim Üyesi

1.1 TEMEL KAVRAMLAR

”TRC2 Bölgesinde (Diyarbakır ve Şanlıurfa) Suriyeli Göçmenlerin İşgücü Piyasası Analizi” çalışmasına başlamadan önce konuyla ilgili göç, göçmen, sığınmacı, mülteci ve geçici koruma gibi kavramların açıklanmasında yarar vardır.

1.1.1 Göç

Toplumsal düzeni ve ülkelerin politikalarını etkileyen sosyal bir olgu olarak kabul edilen ve bireysel ya da kitlesel yer değiştirme eylemi olarak tanımlanan göç geniş anlamda insanların yaşadığı yerleri çeşitli nedenlerle uzun süreli veya kalıcı olarak terk etmesidir (Tunç, 2015: 30). Kişinin yaşamını tehdit veya baskı altında görmesi nedeniyle yaşadığı yeri terk etmek zorunda kalması kabaca zorunlu göç olarak tanımlanmaktadır. Zorunlu göçler siyasi çalkantılar, savaşlar, açlık, doğal afetler, ağır insan hakları ihlalleri ve soykırım gibi çeşitli sebeplere dayalı ve genelde kitlesel olarak uluslararası boyutta gerçekleşmektedir (Sönmez ve Mete, 2015: 235). Göçe konu olanlar, mülteciler, yerinden edilmiş kişiler, yerinden çıkarılmış kişiler ve ekonomik göçmenlerdir (IOM, 2009: 22). Kişilerin ülke sınırları içinde hareket etmesine iç göç, ülkeler ve kıtalar arasında yer değiştirmesine ise dış göç denilmektedir. Niteliklerine göre göç, işgücü ve beyin göçü ile yasal ve yasadışı göç şeklinde de sınıflandırılabilir (Demirhan ve Aslan, 2015: 25). Ayrıca yabancıların, yasal yollarla ülkeye girişi, ülkede kalışı ve ülkeden çıkışı düzenli göç, (IOM, 2009: 15) yabancıların yasadışı yollarla ülkeye girişi, ülkede kalışı, ülkede izinsiz çalışması ve ülkeden çıkışı ise düzensiz göç olarak ifade edilmektedir (Göç İdaresi, 2016: 24).

Düzensiz göç hedef, transit ve kaynak ülkeler açısından ayrı ayrı

değerlendirilmesi gereken bir konudur. Bu kavram, hedef ülkeler için ülkelerine yasadışı yollardan gelen veya yasal yollarla gelip yasal çıkış süreleri içerisinde çıkmayan kişileri kapsarken, kaynak ülke için ülkesini terk ederken gerekli prosedürlere uymayarak ülke sınırlarını geçen kişileri içermektedir. Transit ülkeler için ise kaynak ülkelerden hedef ülkeye ulaşmak için yasal ya da yasal olmayan yollarla ülkeye girip bu ülkeyi bir geçiş ülkesi olarak kullanıp ülkeyi terk eden kişileri ifade etmektedir. Türkiye, coğrafi konumu gereği ve çevre ülkelerdeki siyasi, sosyal ve ekonomik sıkıntılar nedeniyle hem hedef ülke hem de yabancı uyruklu şahısların gelişmiş Avrupa ülkelerine ulaşımında bir köprü görevi görmesi nedeniyle transit ülke konumunda bulunmaktadır. Uzun kara ve deniz sınırlarına sahip oluşunun yanında çok sayıda sınır komşusunun bulunduğu bir konumda yer alması, Türkiye'nin göç alanındaki potansiyelini göstermektedir. Söz konusu durum, özellikle 1980'li yıllardan itibaren Suriye, Afganistan, Pakistan, Filistin ve Myanmar gibi menşe ülkelerde yaşanan siyasi istikrarsızlıklar, baskıcı yönetim şekilleri, etnik çatışmalar, iç savaşlar ve insan ihlalleri gibi durumların artışıyla yükselerek devam etmektedir (Göç İdaresi, 2016: 63). Türkiye, coğrafi konumu itibariyle göçmenlere kapılarını açan, ihtiyaç duyanları koruma altına alan ve dünya kamuoyu tarafından da saygı duyulan bin yıllık köklü bir göç geleneğine sahiptir (Göç İdaresi, 2016: 27). Türkiye, jeo ve stratejik konumu itibariyle göçmenler için hem hedef hem de transit ülke durumundadır. Türkiye, tarih boyunca bulunduğu coğrafyada meydana gelen savaşlar, iç çatışmalar siyasi baskılar vb. nedenlerle ülkesini terk etmek zorunda kalanlara kucak açmıştır. Hatta zorunlu nedenlerle Türkiye'ye yerleşenlerin büyük bir bölümünün burayı kendi vatanları olarak kabul ettiği ve yerleştiği de bir gerçektir.

Öte yandan Suriye’de yaşanan iç savaş nedeniyle oluşan göç hareketi, nedenleri açısından ”siyasi”, şekil açısından ”kitlesele”, büyük bölümü tehlike altında olan 22,5 milyonluk nüfusun nerdeyse yarısı yaşadığı yerden ayrılmak zorunda kaldığı için şartlar açısından ”zorunlu”dur. Ayrıca bir yıldan daha fazla süre ile gerçekleştirilmiş yer değiştirme ve yerleşme hareketi olduğu için de coğrafi sınırlar açısından bir ”dış göç” olarak kabul edilmektedir (Tunç, 2015: 37).

1.1.2 Göçmen

Uluslararası düzeyde genel kabul gören bir tanımı bulunmama ile birlikte göçmen terimi, ”kişisel rahatlık” amacıyla ve dışarıdan herhangi bir zorlama olmaksızın ilgili kişinin hür iradesiyle göç etmeye karar vermesidir (IOM, 2009: 22). Göçmen terimi, hem maddi ve sosyal durumlarını iyileştirmek hem de kendileri ve ailelerinin gelecekteki beklentilerini artırmak için başka bir ülkeye veya bölgeye göç eden kişi ve aile fertlerini kapsayan bir terimdir. Başka bir ifadeyle göçmen, vatandaşlık bağı ile bağı oldukları ülkeyi, ekonomik, siyasi, sosyal ve dinî vb. nedenlerle, gönüllü olarak terk edip, başka bir ülkeye yerleşmek amacıyla giden kişilerdir. Göçmen, ülkelerindeki ekonomik yetersizliklerden veya ekonomik yoksunluklardan dolayı daha iyi yaşam standartları elde etmek için başka ülkelere yerleşmek amacıyla giden kimsedir. Göçmenlere yönelik uluslararası alanda düzenlenen genel bir kural bulunmamakta, her ülke kendi iç hukuk kurallarına göre düzenleme yapmaktadır (Koç, Görücü ve Akbıyık, 2015: 68). Göçmenler ekonomik açıdan rahat etmek için başka ülkeye gönüllü göç ederler. Göçmenler genellikle daha uygun araçlarla yer değiştirirler ve ülkelerinden ayrılp diğer ülkeye geçerken bazı resmi belgelere sahiptirler (Demirhan ve Aslan, 2015: 26).

Bu anlamda iç savaştan dolayı ülkelerini terk etmek zorundan kalan Suriyelileri göçmen olarak tanımlamak mümkün değildir. Çünkü Suriyeliler ülkelerini, kendi istekleriyle kendileri ve ailelerinin hayat standartlarını yükseltmek amacıyla terk etmek yerine sadece kendileri ve ailelerinin hayatlarını güvenceye almak için zorunlu olarak terk etmek durumunda kalmışlardır. Bu nedenle ülkelerini hızlı bir şekilde terk ederken genellikle uygun olmayan araçlar kullanmışlar, bazen de sadece yürüyerek sınırları aşmak durumunda kalmışlardır. Ayrıca çoğu zaman kendi ülkelerini terk edip diğer ülkeye geçerken yanlarında bulunması gereken resmi belgeleri yanlarına alma fırsatı bulamamışlardır.

1.1.3 Sığınmacı

Ulusal ya da uluslararası hukuki düzenlemelere göre bir ülkeye mülteci olarak kabul edilmek isteyen ve mültecilik statüsüne ilişkin yaptıkları başvurunun sonucunu bekleyen kişiler sığınmacı olarak nitelendirilir. Bunlarla ilgili olumsuz karar çıkması durumunda bu kişiler ülkeyi terk etmek zorundadırlar (IOM, 2009: 49). Diğer bir tanımlamayla sığınmacı, "ırkı, dini, milliyeti, belirli bir toplumsal gruba üyeliği veya siyasi düşünceleri nedeniyle takibata uğrayacağından haklı olarak korktuğu için vatandaşı olduğu ülke dışında bulunan ve vatandaşı olduğu ülkenin himayesinden yararlanamayan kişidir (IMPR, 2014: 3). Muhtemel sığınma ülkesi tarafından sığınma talebi veya başvurusu henüz nihai karara bağlanmamış kişi olan sığınmacı, sığınma ülkesi sınırları içerisinde kalma izni ve insani standartlarda muamele görme hakkına sahiptir. Sığınma hakkı verilen kişi mülteci olmaktadır. Şayet kendilerine bir takım gerekçelerden dolayı ülkede kalma izni verilmemişse bu kişiler ülkede izinsiz

durumdaki herhangi bir yabancı gibi sınır dışı edilebilirler. Başka bir ifadeyle, sığınma talebi geri çevrilen kimseler sığınmacı olarak nitelendirilememektedir (Koç, Görücü ve Akbıyık, 2015: 67). Sığınma veya iltica konusunda ortaya çıkan yeni gelişmeler, mevcut mevzuat hükümlerinin değiştirilmesi gereğini beraberinde getirmiştir. Bulunduğu coğrafi konum ile çatışma bölgelerine yakınlığı itibarıyla yoğun göç ve sığınma akınına uğrayan Türkiye'nin yeni koşullara göre mevzuat değişikliğine gitmesi ve bu konuda kurumsal düzenlemeleri gerçekleştirmesi kaçınılmaz olmuştur. Bu doğrultuda 04.04.2013 tarihli 6458 sayılı kanun yayınlanmıştır. "Yeni kanun uluslararası koruma çeşitleri olarak mülteci, şartlı mülteci, ikincil koruma ve geçici koruma terimlerini getirmiştir. Suriye gibi iç savaşın ve çatışmaların olduğu yerlerden kitlesel olarak gelenlerle ilgili yeni kanun, Geçici Koruma kavramını kullanmaktadır. Buna göre ülkesinden ayrılmaya zorlanmış, ayrıldığı ülkeye geri dönemeyen, acil ve geçici koruma bulmak amacıyla kitlesel olarak sınırlarımıza gelen veya sınırlarımızı geçen yabancılara geçici koruma sağlanabilmektedir (madde 91/1) (IMPR, 2014: 4). Türkiye'nin bu konudaki mevzuatı sadece Avrupa'dan gelenlere sığınma hakkı tanıdığından Suriye'deki iç savaşta kaçıp Türkiye'ye iltica edenlere mültecilik statüsü veremediğinden çözüm olarak şimdilik geçici koruma statüsü vermektedir.

1.1.4 Mülteci

Irkı, dini, tabiiyeti, belirli bir sosyal gruba mensubiyeti ve siyasi görüşleri yüzünden haklı bir zulüm korkusu nedeniyle vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve söz konusu korku yüzünden, gittiği ülkenin korumasından yararlanmak isteyen kişi mülteci olarak tanımlanır (IOM, 2009: 43; IMPR, 2014: 3). Bir başka deyişle başka

bir ülkeye sığınma talebinde bulunan ve bu talebi o ülke tarafından "kabul" edilen kişi mülteci olarak tanımlanır (Tunç, 2015: 32).

Mülteci olarak kabul edilebilmek için aşağıdaki şartları taşımak gereklidir:

- Irk, din, milliyet, belirli bir toplumsal gruba mensubiyet veya siyasi görüş nedeniyle,
- Vatandaşı bulunulan ülkede zulüm görmekten haklı nedenlerle korku duyması,
- Bu korku nedeniyle vatandaşı bulunulan devletin korumasından yararlanamaması veya bunu istememesi,
- Vatandaşı bulunulan ülkenin sınırları dışında bulunması,
- Zulüm ve korku sebebiyle vatandaşı bulunulan ülkeye dönmemesi.

1951 Cenevre Sözleşmesi'nde de bulunmasına rağmen 1967 protokolü ile kaldırılan "coğrafi sınırlama" Türkiye tarafından halen uygulanmaktadır. Türkiye'de bu coğrafi kısıtlama sebebiyle Avrupa dışındaki ülkelerden gelenlere "mülteci" statüsü verilmemektedir (Koç-Görücü-Akbıyık 2015: 66).

Mülteciler mal varlıklarını geride bırakarak, korku ve hayatlarına gelebilecek tehditlerden kaçarak güvenli bir ülkeye zorunlu olarak iltica ederler. Mülteciler ani kararlar yer değiştirdiklerinden daha zor şartlarda ve araçlarla bu eylemi gerçekleştirirler ve genellikle resmi belgelere sahip değillerdir (Demirhan ve Aslan, 2015: 26). Avrupa ülkelerinde meydana gelen olaylar nedeniyle, ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşüncelerinden

dolayı zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan kişiye mülteci denir. Avrupa ülkeleri dışında meydana gelen olaylardan dolayı, ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşüncelerinden dolayı zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan kişi de şartlı mülteci denmektedir (Göç İdaresi, 2016: 25). Türkiye imzaladığı uluslararası sözleşme gereği sadece Avrupa ülkesinden gelen göçmenlere mülteci statüsü vermiş ve bunlarla ilgili bir takım yükümlülükleri üstlenmiştir. Buna karşılık Asya ve Afrika'dan gelen göçmenler koruyucu düzenlemelerin dışındadır. Bu durum Suriye ve Irak'tan gelen sığınmacıların karşı karşıya olduğu problemlerin barınma, iase ve güvenlik seviyesinin üzerinde giderek karmaşıklaşmasına yol açmaktadır. Son dönemlerde Türkiye'den transit olarak Batıya geçmek isteyen sığınmacı göçmenlerin yaşadığı dram bunun açık göstergesidir (Koç, Görücü ve Akbıyık, 2015: 64). Suriye Krizinin başladığı 2011 yılında Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliğinin (BMMYK) verilerine göre en fazla mülteci ağırlayan ilk 10 ülke arasında yer almayan Türkiye, 2014 yılı itibariyle mülteci ağırlayan ülkeler listesinde dördüncü sırada yer almaya başlamıştır. Mülteci ağırlayan ülkeler sıralamasında BM'nin Ocak 2015 tahminlerine göre birinci sırada yer alması öngörülmektedir (Tunç, 2015: 31).

Göçmen ve mültecilere farklı uluslararası statüler verilmesi ve bu bağlamda söz konusu kişilerin haklarının tanımlanması 1951 Cenevre Sözleşmesi ile sağlanmıştır. Türkiye'nin mülteciler konusundaki uluslararası yükümlülükleri de Cenevre Sözleşmesi ve 1967 tarihli Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Protokol çerçevesinde

belirlenmiştir. Ancak, Türkiye'nin 1951 Sözleşmesi'ndeki "coğrafi çekincesi" nedeni ile Türkiye sadece Avrupa'dan gelen insanları "mülteci" statüsünde kabul etmekte, Avrupa ülkeleri dışından gelenleri ise "sığınmacı" olarak değerlendirmektedir. Söz konusu coğrafi çekince ve milli mevzuatımızda getirilen "Avrupa'da meydana gelen olaylar sebebiyle" açıklamasını ihtiva eden sınırlama nedeni ile Türkiye'deki Suriyelilere, "mülteci" statüsü verilememektedir (Tunç, 2015: 39).

1.1.5 Geçici Koruma

Ülkesinden ayrılmaya zorlanmış, ayrıldığı ülkeye geri dönemeyen, acil ve geçici koruma bulmak amacıyla kitlesel olarak başka ülkenin sınırlarına gelen veya geçen yabancılara sağlanan korumaya geçici koruma denir (Göç İdaresi, 2016: 24). Bir başka deyişle geçici koruma, menşe ülkelerine dönemeyen üçüncü ülke kişilerinden kaynaklanan kitlesel bir akının meydana gelmesi ya da derhal meydana gelebilecek olması durumunda, özellikle söz konusu kişilerin ya da koruma gerektiren diğer kişilerin yararına olarak, sığınma sisteminin etkin işleyişi üzerinde olumsuz etki yaratmadan sığınma sisteminin işletilememesi riski varsa, bu kişilere acil ve geçici koruma sağlamak amacıyla sağlanan istisnai özellikteki prosedürdür (IOM, 2009: 19). Türkiye özelinde bireysel uluslararası koruma başvurusu mekanizmasının etkin bir şekilde uygulanmasının mümkün olamayacağı ölçüde kitlesel göç hareketinin olduğu durumlarda, Bakanlar Kurulu kararı ile yürütülen acil ve geçici bir koruma tedbiridir. Uluslararası hukuk standartlarında, din, mezhep ve etnik köken ayrımı gözetmeksizin açık kapı politikası, geri göndermeme ilkesi ve temel ihtiyaçların karşılanması şeklinde üç temel kriteri bulun-

maktadır. 6458 sayılı Kanununun 91. maddesi ile düzenlenen ve ülkeden ayrılmaya zorlanmış, ayrıldığı ülkeye geri dönemeyen, acil ve geçici koruma bulmak amacıyla kitlesel olarak sınırlarımıza gelen veya sınırlarımızı geçen yabancılara sağlanacak korumayı düzenleyen 'Geçici Koruma'ya ilişkin yönetmelik 22 Ekim 2014 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu yönetmelik ile 'Geçici Koruma'nın kapsamı, bu kapsamda değerlendirilecek kişilerin hak ve yükümlülükleri, kayıt süreci, ülkede kalışlarına ilişkin belirleyici kriterler ve kişilerin haklarına getirilebilecek kısıtlamalar gibi konular düzenlenmektedir. Söz konusu yönetmelik özellikle Suriyelilerin hak ve yükümlülüklerinin belirlenmesi açısından önem taşımaktadır. Yönetmelik kapsamında değerlendirilen kişilere, başta sağlık hizmetleri olmak üzere eğitim, iş piyasasına erişim, sosyal yardım ve hizmetler ile tercümanlık ve benzeri hizmetler, ikamet ettikleri illerde imkânlar ölçüsünde sağlanmaktadır. Türkiye uluslararası hukuktan kaynaklanan sorumlulukları çerçevesinde Suriyelilere geçici koruma statüsü vermekte, onların temel hizmetlere erişimlerini sağlamak ve geri gönderilmekten korumaktadır. Suriye'de yaşanan insani krizin büyümesi sonucunda sınır bölgemizde meydana gelen toplu nüfus hareketleri sonucunda ülkemize girişlerine izin verilmiştir (Göç İdaresi, 2016: 85). Bakanlar Kurulu, 11 Ocak 2016 tarihinde yayınladığı 8375 sayılı yönetmelikle geçici koruma altındaki yabancıların çalışmasına imkân sağlayan bir düzenleme getirilmiştir. Buna göre, Suriyeli mülteci çalıştırmak isteyen işverenler Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'na başvurup gerekli izinleri aldıktan sonra istihdam edebilecektir. Bazı istisnaları olmakla birlikte, bir işyerinde Suriyeli mülteci sayısı onda bir oranından fazla olamayacaktır. Ayrıca mültecilerin ücreti, asgari ücretten daha aşağı olamayacaktır. İskân, çalışma, sağlık, eğitim gibi başlıkların doğrudan etkilediği bir başka konu ise Suriyeli mültecilerin

entegrasyonu konusudur. Yarısından fazlası çocuklardan oluşan bu büyük kitlenin en hızlı şekilde toplumla birlikte yaşama becerisine sahip olması, her iki toplum açısından da zorunlu görülmektedir (Akgül, Kaptı ve Demir, 2015: 13).

30 Mart 2012 Tarihli Ve 62 Sayılı "Türkiye'ye Toplu Sığınma Amacıyla Gelen Suriye Arap Cumhuriyeti Vatandaşlarının Ve Suriye Arap Cumhuriyetinde İkamet Eden Vatansız Kişilerin Kabulüne Ve Barındırılmasına İlişkin Yönerge" Suriyelilerin durumuna ilişkin ilk hukuki düzenlemedir. Bu yönerge ile Suriyelilerin "geçici koruma" altında oldukları kabul edilmiştir (Koç, Görücü ve Akbiyık, 2015: 76).

1.2 ARAP BAHARI

Orta Doğu ve Kuzey Afrika, merkezi konumu, zengin doğal kaynakları, önemli su yollarının geçiş güzergahı ve üç büyük dinin kutsal mekânlarını barındırması nedeniyle, küresel güçlerin ilgisini her zaman çekmiştir. Bu bölge, dünya petrol ve doğalgaz kaynaklarının %54'ünü barındırmaktadır (Göçer ve Çınar, 2015: 55). Zaten Batı dünyasının dikkatinin bu bölgeye yoğunlaşmasının nedeni bölgenin anti ve demokratik yapısını değiştirmek değil kendileri açısından enerji arz güvenliğini sağlama çabasıdır. Dolayısıyla bu bölgelerde yaşananlar, Batı'nın teşvik etmesiyle değil bu bölgede yaşayan toplumların küreselleşmenin de etkisiyle içinde buldukları ekonomik ve sosyal şartlara karşı ülkelerinin otorite yönetimlerine karşı ortaya çıkan halk hareketleri olarak nitelendirilebilir.

Arap Baharı öncesinde bölgedeki mevcut rejimlerin büyük çoğunluğu anti demokratikti. İktidarda bulunan yönetimlerin çoğu, askeri bir darbe sonucunda oluşan baskıcı yönetimler, krallıklar ve

monarşilerle meşruiyetlerini sağlarken bu meşruiyetlerini ideoloji, zengin doğal kaynaklarının sus payı olarak halka dağıtılması, baskıcı devlet kurumları ve dış düşman algısıyla devam ettirmektedirler (Oğuzlu, 2011: 9). Arap dünyasında büyük değişikliklere yol açan ve daha fazla özgürlük, demokrasi ve temel ve sivil haklar talep eden bu hareket, Ortadoğu toplumlarının içinde bulunduğu işsizlik, gıda yetersizliği, enflasyon, siyasi yozlaşmalar ve ifade özgürlüğüne getirilen kısıtlamalara karşı bir tepki olarak ortaya çıkmış ve kısa sürede Ortadoğu'da sarsıcı etkilere yol açmıştır (Duran ve Özdemir, 2012: 185). Arap Baharı, ekonomik, siyasi ve toplumsal nedenler yanında 21. yüzyılda Arap dünyasında artan okuma yazma oranı ve başta internet olmak üzere iletişim kanallarının artmasıyla da açıklanabilir. Nitekim bu sayede bölge insanı dünyanın diğer bölgelerindeki olayları takip edip, farklı yaşam biçimlerinden etkilenmekte, beklentileri artmakta ve böylece gelişmiş ülkelerdeki yaşam standartlarını yakalamaya ilişkin güçlü bir istek oluşmaktaydı. Bu değişim isteği, iletişim araçları sayesinde adeta "domino" etkisiyle bir ülkeden diğerine sıçradığından bölgede yaşanan olayları "sosyal medya devrimi" olarak da tanımlamak mümkündür (Orhan, 2013: 21). Arap Baharı'nın nedenleri arasında uluslararası büyük güçlerin etkisi ve bölgedeki İslamcı ve diğer muhalif güçlerin baskıları, Filistin sorununun çözümsüzlüğü ve Türkiye'nin rol modelliğinin yanı sıra bölge halklarının daha iyi yaşama, refah ve yönetime katılım istek ve özlemleri de önemli rol oynamıştır (Göçer ve Çınar, 2015: 53).

Bölge ülkelerindeki diktatörlük ve mutlak monarşilerin, insan hakları ihlalleri, yönetimdeki bozulmalar, ekonomik gerileme, işsizlik, aşırı yoksulluk, gıda fiyatlarındaki artış ve yaşam standartlarının düşmesi, gelir dağılımındaki eşitsizlik ve hükümetlerin toplumun re-

form isteklerine duyarsız kalması, bölgede gösteri, protesto ve ayaklanmalarla açığa çıkan Arap Baharı sürecinin başlamasına yol açmıştır (Sağsen, 2011: 59). Mevcut rejimlerin yerine halkların tercih ve beklentilerini doğrudan yansıtacak yeni yönetimlerin gelme sürecini başlatan Arap Baharıyla şimdiye kadar baskıcı laik yönetimler tarafından oyun dışında tutulan İslamcı ve liberal kesimlerin bundan böyle siyasetin meşru aktörleri olma ihtimali de belirlemiştir (Oğuzlu, 2011: 12). Ortadoğu ve Kuzey Afrika topraklarında başlayan gösteri ve protestolarda, protestocuların tümü Arap olmamasına rağmen bu eylemler "Arap Baharı", "Arap Baharı ve Kışı", "Arap Uyanışı" ve "Arap Ayaklanması" olarak tanımlanmaktadır (Sağsen, 2011: 58).

Arap Baharını tetikleyen olay bireysel bir olaya dayanmaktadır: Tunus'ta seyyar satıcılık yapan 26 yaşındaki Muhammed Buazizi'nin tezgâhına birçok kez el konmuş, bu süreçte kadın polislerden tokat yemiş ve belediyeye derdini anlatmaya gittiğinde muhatap bulamamış olmasından dolayı protesto amacıyla 17 Aralık 2010'da Belediye binası önünde kendisini ateşe vermiş ve 4 Ocak 2011'de de ölmüştür. Bu olay üzerine Buazizi'nin akrabalarının başlattığı protesto gösterilerinin yaygınlaşması ile Arap Baharı süreci başlamış oldu (Çelik, 2015: 37). Böylece Tunus'ta kendini ateşe veren Muhammed Buazizi, bilmeden yüzbinlerce insanın sokaklara dökülmesini sağlayacak olan kıvılcımı çakmış oldu.

İlk olaylar, polisin kötü muamelesini protesto sırasında Muhammed Buazizi'nin kendisini kurban etmesini takiben 18 Aralık 2010 tarihinde Tunus'ta başlamıştır (Sağsen, 2011: 58). Wikileaks belgelerinde yer alan yolsuzluk iddialarının ortaya çıkmasıyla Tunus'ta başlayan süreç, uydu kanalları, cep telefonları ve internet kullanımının yaygınlığı sayesinde hızla yayılmıştır. 28 Aralık 2010'da Cezayir'de, 12 Ocak 2011'de Lübnan'da, 14 Ocak'ta Ürdün'de, 17 Ocak'ta Mo-

ritanya, Sudan ve Umman'da, 18 Ocak'ta Yemen'de, 21 Ocak'ta Suudi Arabistan'da, 25 Ocak'ta Mısır'da, 26 Ocak'ta Suriye'de, 28 Ocak'ta Cibuti'de, 30 Ocak'ta Fas'ta, 10 Şubat'ta Irak'ta, 14 Şubat'ta Bahreyn ve İran'da, 17 Şubat'ta Libya'da, 18 Şubat'ta Kuveyt'te ve 20 Şubat'ta Batı Sahra'da protesto ve yürüyüşlere yol açmıştır (Göçer ve Çınar, 2015: 54 ve 55). Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerinin birbirinden farklı sosyo ve ekonomik ve siyasal yapıya sahip olmaları Arap Baharı sürecinin farklı işlemlerine yol açmıştır.

Sürecin yaşandığı coğrafyasının halkları, Arap Baharına götüren süreçte gerekçe olarak gördükleri ekonomik, politik ve toplumsal olumsuzlukları değiştirmeyi amaçlamışlardır. Bu amacın önemli bir parçasını, ülkelerini uzun yıllardır yöneten liderler ve rejimlerinin değiştirilmesi talebi oluşturmuştur. Ülke liderlerinin değişmesi isteğinin asıl amacı rüşvet, yolsuzluklar, gelir dağılımı, refah, insan hakları, adalet, demokrasi vb. gibi çok maddeyi kapsayan siyasi, iktisadi ve toplumsal sebeplerin giderilmesidir (Çelik, 2015: 38).

Tunus'ta başlayan gösteriler sonucunda Devlet Başkanı Zeynel Abidin Bin Ali 14 Ocak 2011 tarihinde 23 yıllık iktidarını bırakmak zorunda kalmıştır. Mısır halkının Kahire'de Tahrir Meydanı'ndaki gösterileriyle 30 sene Mısır'ı yöneten Hüsnü Mübarek, 11 Şubat 2011'de istifa etmiştir. Libya'da Muammer Kaddafi iktidarına karşı başlayan halk hareketi silahlı isyana dönüşmüş, NATO öncülüğündeki uluslararası koalisyon güçlerinin müdahalesi neticesinde Kaddafi Ekim 2011'de devrilmiştir. Yemen'deki halk hareketi Devlet Başkanı Ali Abdullah Salih'i, 23 Kasım 2011 tarihinde Körfez İşbirliği Konseyi'nin (KİK) barış planı çerçevesinde Riyad'da yetkilerini devretmeye mecbur bırakmıştır. Demokratikleşme yönünde olumlu bir gelişme olarak değerlendirildiği için çoğunlukla "Arap baharı" ifadesiyle isimlendirilen süreç, Orta Doğu'da aynı zamanda istikrar-

sız bir döneme yol açabilecek dinamikler de ortaya çıkarmıştır. Dini, mezhepsel ve etnik farklılıklar temelinde beliren bu dinamikler, bölgede yeni çatışma alanlarına zemin hazırlarken bölge dışı aktörlerin de Orta Doğu'daki gelişmeleri yönlendirebileceği bir durumun ortaya çıkmasına yol açmıştır. Tunus ve Mısır'daki olumlu süreçlerin aksine Arap devriminin çıkmaza girdiği Suriye krizi bu açıdan kritik bir örnektir (Sandıklı ve Semin, 2012: 5).

Bu halk hareketleri, protestolar ve gösteriler bölge bazında değerlendirildiğinde her olayın kendine özgü dinamikleri olmakla beraber bazı benzerlikler de göstermektedir. Bu benzerlikler, tüm hareketlerin iç unsurlardan kaynaklı "yerli" hareketler olması, hepsinde milliyetçi bir söylemin baskın olması ve tümünün lidersiz hareketler olması şeklinde sayılabilir (Sağsen, 2011: 58). Arap Baharı ile birlikte, Kuzey Afrika ve Ortadoğu'da, uzun yıllar boyunca iktidarlarını devam ettirmeyi başaran diktatörler birkaç ay süren kanlı bir mücadele sonunda halk hareketi ile devrilmiştir (Kıbaroğlu, 2011: 26). Böylece süreç, bölgenin jeo ve politikasını domino etkisiyle değiştirecek şekilde gelişmeye başlamıştır.

Tunus'ta kitle gösterileriyle başlayan Arap Baharı çok kısa sürede Mısır, Libya ve diğer Arap ülkelerine yayılmış ve buralarda meydana gelen rejim değişikliği uluslararası platformlarda de yakından takip edilmiştir.

Arap Baharı, bölgesel düzeyde istikrarsızlık, belirsizlik ve kaostan tırmanmasına yol açmış ve bölge ülkelerinin birbirlerine ve bölgesel güç dinamiklerine ilişkin algulamalarını radikal şekilde değiştirmiştir. Ayrıca bu sürecin kanlı mezhepsel, siyasi ve etnik çatışmaları körüklemesi ihtimali de söz konusudur (Oğuzlu, 2011: 13). Batı kaynaklı olan ve yaşanan sürece pozitif anlam yükleme amacı taşıdığı düşünülen "Arap Baharı" teriminin, halk hareketlerinin başlamasının

ardından geçen sürede Ortadoğu'da beklenen demokratik ve barışçıl yapıyı henüz inşa edememiş olmasından yerini "Arap Kışı"na bıraktığı yorumlarının yapılmasına neden olmaktadır (Orhan, 2013: 18).

Bu süreçte Türkiye'nin konumu itibariyle Arap Baharı'na bakışına da bakmakta yarar vardır. Türkiye'nin, Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkeleriyle Osmanlı Devleti zamanından kalma tarihi ve kültürel bağları bulunmaktadır. Hatta Suriye ve Irak gibi bazı ülke vatandaşlarıyla, Türk halkının akrabalık bağları devam etmektedir. Aynı zamanda bu bölge, Türkiye'nin güvenliği ve ekonomik ilişkileri noktasında da önemli bir yere sahiptir (Göçer ve Çınar, 2015: 53). Ayrıca, Türkiye'nin komşularla "Sıfır Sorun" ilkesini ön plana çıkardığı bir dönemde, Arap baharı parametrelerde büyük sarsıntılara yol açmış ve bölge, bir savaş alanına dönmüştür. Örneğin bir yıl önce vizelerin kaldırıldığı, dostluk barajı temellerinin atıldığı, sınırlardaki mayınlı bölgelerin temizlendiği ve ortak bakanlar kurulunun yapıldığı Suriye sınırında, bir yıl sonra Suriye ordusu ile çatışma durumuna gelinmiştir (Duran ve Özdemir, 2012: 186). Türkiye'nin Arap Baharı sürecinde demokratik dinamiklerle yönetilen bir Arap bölgesine model olabileceği ileri sürülmektedir. Bu model olma özelliği Türkiye'nin NATO üyesi ve bölgenin gerek ekonomik gerek askeri gerekse demokratik değerler açısından en önemli ülkesi olması özelliğinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Bu özellik, Türkiye'nin Arap diktatörlere demokrasinin erdemleri hakkında öğüt vermesine ve bölgede siyasi ağırlığını arttırmasına neden olmuştur (Sağsen, 2011: 62). Türkiye, Arap baharı sürecinde hangi Ortadoğu ülkesi olursa olsun halkın ve demokrasinin yanında yer alan bir tutum sergilemiş ve bölgedeki değişim hareketlerini desteklediğini her fırsatta belirtmiştir. Türkiye, Arap baharı adıyla Ortadoğu'da ve Kuzey Afrika'da yaşanan toplumsal hareketleri, bölge halklarının meşru talep

ve beklentilerinin gerçekleşmesi olarak görmektedir. Türkiye'ye göre izlenmesi gereken temel ilkeler, değişim sürecinin barışçıl yollardan hayata geçirilmesi, şiddet ve orantısız güç kullanımından kaçınılması, devletlerin egemenliği, toprak bütünlüğü ve siyasal birliğinin korunması, etnik, mezhepsel ve dini bölünmelerin önüne geçilmesidir (Duran ve Özdemir, 2012: 182). Bu bağlamda, Türkiye, bölgedeki reform taleplerini ve demokrasilerin oluşmasını desteklemiş ve Suriye'deki protesto ve gösteriler doğrultusunda reformların yapılması için Suriye Devlet Başkanı Beşar Esed'e telkinde bulunmuş (Sağsen, 2011: 61) olmasına rağmen Suriye'de iç savaş alabildiğince derinleşmiştir.

Arap Baharı süreciyle başlayan olaylar sonucunda özellikle Suriye'de yaşayan milyonlarca insan evini ve işini terk ederek göç etmek zorunda kaldı. Günlük bazda on binleri aşan sayıda hareketlenmeler görülmüştür. Sığınmacıların yaşam koşulları giderek zorlaşmakta ve sorun giderek büyümektedir. Sığınmacılar eğitimlerinden yoksun kalmış, evlerini ve işlerini terk etmek zorunda kalmıştır. Ayrıca yetersiz beslenme, sağlıksız koşullarda yaşama ve iklim ve mevsim koşullarından olumsuz etkilenme gibi ağır sorunlarla başa çıkmaya çalışmaktadırlar (Çelik, 2015: 46). Arap Baharı'nın bundan sonra nereye, hangi yöne doğru gelişeceği konusunda tereddütler vardır. Bazı katılımcılar, bölgedeki kültürel, kurumsal ve otoriter yapıların değiştirilmesinin kolay olmayacağını, bu nedenle Arap Baharı'nın demokrasi, özgürlük, refah, düzen ve istikrar getirmek yerine, yeni tür bir otoriterliği getireceğini, bunun da artan belirsizlik ve iç çatışmalar doğurmasının muhtemel olduğunu dile getirmektedir. Arap Baharı'nın gerçek bir demokrasiye mi yoksa yeni tür bir otoriterliğe doğru mu dönüşeceği konusunda belirsizlik devam etmektedir (Göçer ve Çınar, 2015: 53). Günümüzde bölge ülkele-

rinin çoğunda Arap Baharı ile başlayan demokrasi, insan hakları, yolsuzlukların önlenmesi, otoriter yönetimlerin sona ermesi vb. toplumsal taleplerin gerçekleşmediği görülmektedir. Bu nedenle Arap Baharı'nın mevcut durum göz önünde bulundurulduğunda Arap Kış'ına döndüğü ifade edilebilir.

1.3 SURİYE KRİZİ VE NEDENLERİ

Akdeniz'in doğu ucunda ve Türkiye'nin güneyinde yer alan Suriye Arap Cumhuriyeti'nin yüzölçümü 185,6 bin kilometre karedir. 2012 itibariyle, Suriye'nin toplam nüfusunun 22,5 milyon olduğu tahmin edilmiştir. Suriye'nin resmi dili Arapça, başkenti 1,7 milyon nüfusa sahip olan Şam kentidir. 4,6 milyon nüfuslu Halep ise Suriye'nin en büyük kentidir. Suriye'de doğumda ortalama yaşam beklentisi, erkekler için 72 yıl ve kadınlar için 77 yıldır. Suriye'nin oldukça genç bir nüfusu vardır. 2012 yılında toplam nüfusun yaklaşık %35'i, 15 yaşın altındaydı. Dünya Bankası verilerine göre, Suriye'nin kişi başına Gayrisafi Yurtiçi Hasılası (GSYH) 2012 yılında 3.289 ABD dolarıydı. Suriye'nin ana ihracatı, tarım ürünleri ve petroldür. Suriye işgücünün yaklaşık yüzde 17'si tarım, yüzde 16'sı endüstri ve yüzde 67'si hizmet sektöründedir (AFAD, 2014: 11).

Suriye etnik ve dini açıdan heterojen bir toplum yapısına sahiptir. 22,5 milyon civarında olan Suriye nüfusunun yaklaşık % 90'ı Arap, % 9'u Kürt ve % 1'i de Ermeni, Çerkez ve Türkmen gibi diğer etnik gruplardan oluşmaktadır. Toplam nüfusun yaklaşık % 74'ü Sünni Müslümanlık, % 13'ü Nusayrilik, % 10'u Hıristiyanlık ve % 3'ü Dürzilik inancını benimsemektedir. Suriye'de rejimin kimyası ve dayandığı toplumsal taban ülkenin en önemli özelliklerinden biridir. Rejimin elitleri ülkenin % 13'ünü oluşturan Nusayri toplumundan

gelmektedir. 20. yüzyılın başlarına kadar ülkenin Sünni çoğunluğu yanında kırsalda tecrit halinde yaşayan bu kesimi, Fransız manda yönetiminin bilinçli politikaları sonucu, özellikle orduya alınarak, toplumda önemli yer edinmeye başlamıştır. Daha sonra BAAS Partisi içerisinde de önemli yer edinmişlerdir. Bu durum Hafız Esed'in rejimi sağlamlaştırmasında önemli rol oynarken güç mücadelelerinde de dayanışma unsuru olmuştur (Şen, 2013: 60).

Suriye'de 15 Mart 2011 tarihinde başlayan barışçıl ve sivil halk ayaklanması geçen sürede iç savaşa dönüşmüştür. Ortaya çıkan istikrarsızlık Suriyelilerin güvenli bölgeler arayışı içinde zorunlu göçe maruz kalmalarına neden olmuştur. Suriye'de halen iç ve dış göç yaşanmaktadır. Göç edenlerin % 75'inden fazlasını çocuk ve kadınların oluşturduğu düşünüldüğünde zorunlu göçün yarattığı trajedi daha rahat anlaşılabilir. Mülteci meselesi ne sadece Suriye'nin ne de Ortadoğu bölgesinin sorunudur. Zorunlu göçe maruz kalan Suriyelilerin yaşadığı insanlık trajedisi tüm uluslararası sistemin sorunudur. Kitlesele göç ve insani trajedi hem bölge hem de uluslararası sistemin güvenlik ve istikrarını tehdit edecek boyuta ulaşmıştır. Bu çerçevede, Suriyeli mülteci krizinin çözümünü sadece komşu ülkelerin sorumluluğu gibi düşünmek durumun daha kötü bir hal almasına neden olacaktır. Uluslararası sistemin üyeleri sorunun çözümü için rol üstlenmelidir. Suriye krizinden birinci derecede etkilenen komşu ülkelere daha fazla destek sunulması gerekmektedir (ORSAM, 2014: 5). Türkiye'ye, ilk Suriyeli mülteci grubu Nisan 2011'de giriş yapmıştır (birgun.net, 2016).

2010 yılının sonlarında Kuzey Afrika ve Orta Doğu coğrafyasında başlayan halk ayaklanmaları, Suriye rejimini endişelendirse de ilk etapta rejim bu değişim rüzgârını önemsemedi ve özgüvenle Suriye'nin diğer ülkelerden farklı olduğunu savundu. Rejim mevcut

iç ve dış desteklerden dolayı değişim rüzgârlarının kendisini çok zorlamayacağını düşünmekteydi (Şen, 2013: 59). Nitekim Beşar Esed, 31 Ocak 2011 tarihinde Wall Street Journal gazetesine verdiği röportajda Mısır, Tunus ve Yemen'deki protesto gösterilerinin, Orta Doğu'da "yeni bir çağa öncülük ettiğini" ve Arap yöneticilerin halkın siyasi ve ekonomik isteklerini yerine getirmek için daha fazlasını yapması gerekeceğini ifade etmiştir. Ancak gösteri ve yürüyüşlerin 2011 yılının Şubat ayında Der'a şehrinde başlaması ve 15 Mart'tan itibaren ülkenin diğer bölgelerine yayılması Arap uyanışı sürecinin Suriye'yi de etkisi altına aldığını göstermiştir. Esed iktidarına bağlı güvenlik güçlerinin, ilk aşamada silahsız kitle gösterileri şeklinde ortaya çıkan muhalefet hareketini bastırmak için ateş açmaya başlaması krizin büyümesine yol açmıştır. Güvenlik güçlerinin muhalif gösterileri şiddet ve baskı ile engelleme girişimi, ülkedeki halk hareketinin Şam, Halep, Hama ve Humus gibi Suriye'nin diğer kentlerine yayılmasına yol açmıştır (Sandıklı ve Semin, 2012: 6). Bu gösterilerde, güvenlik güçlerinin, orantısız güç kullanarak, göstericilere sert ve ölümcül tepki vermesiyle olaylar ülke geneline yayıldı. Aylarca devam eden barışçıl gösterileri, Esed rejimi bir güvenlik sorunu olarak gördüğünden protestolar yayıldı ve rejime tehlike oluşturacak şekilde dönüştü. Gösterilerde can kayıplarının artmasıyla birlikte olaylar bir süre sonra silahlı mücadele aşamasına geçti (SETA, 2015: 7; Çelik 2015: 38).

Aslında olayın başlangıcında Beşar Esed protestoları engelleyebilmek için kamu çalışanlarının ücretlerinde iyileştirmeler, yeni sosyal yasaların çıkması ve iletişim ve ekonominin liberalleşmesi yönünde baskı ve taviz karışımı bir politika izlemeye çalıştıysa da (Şen, 2013: 69) bundan kısa sürede vazgeçildi.

Suriye'de halkın yönetimden talepleri:

- Olağanüstü halin kaldırılması,
- Hükümet kurumlarının sivilleştirilmesi,
- Bireysel hakların tanımlanması ve gelir dağılımında adalet,
- Siyasi partiler yasasında değişiklik yapılması.

Bu talepler karşısında Esed iktidarı, ağırdan alarak da olsa bazı reformlar yapmaya başlamıştır. 29 Mart 2011 tarihinde görevdeki hükümet istifa etmiş, 14 Nisan 2011 tarihinde yeni bir hükümet kurulmuştur. Olağanüstü hal Esed'in isteği doğrultusunda yeni hükümet tarafından kaldırılmıştır. Yurttaşlık hakkına sahip olmayan ve büyük çoğunluğu ülkenin kuzeydoğusunda yaşayan yaklaşık 300 bin Kürt kökenli Suriyeli'ye kimlik verilmiştir. Esed yönetimi, muhalefetin reform talepleri üzerine yasal çerçevede bazı düzenlemeler gerçekleştirdiyse de bu reformları hayata geçirmemiş, iktidarının devamını sağlayacak tedbirlere yönelmiş, gösteri ve yürüyüşlere şiddetle karşılık vermeye devam etmiştir (Sandıklı ve Semin, 2012: 6 ve 7).

Gerçekte, ayaklanmaların eskiden BAAS ideolojisinin kalelerinden biri olan Dera'da başlamasının en önemli nedeni, bütün ülkeyi etkileyen kuraklık ve yolsuzlukla beraber burada yaşayanların Lübnan'daki iş olanaklarını yitirmesi sonucu büyük bir işsizlik sorununun ortaya çıkmasıdır. Daha sonra ayaklanmalar Banyas, Lazkiye, Hama, Deyrizor ve Humus'a sıçramıştır (Şen, 2013: 59). Rejim, protesto ve ayaklanmaları uzun yılların birikimi ile var olan derin sorunlara halkın verdiği tepki olarak değerlendirmeyi reddetmiş ve halkın ayaklanmasını kriz olarak değerlendirmiştir. Hatta Beşar Esed ayaklanmaları, tüm ülke geneline yayılan bir rahatsızlığın sonucu değil de kendi yerel dinamikleri içinde ortaya çıkan sorunlar ola-

rak değerlendirmiştir. Böylece genel ve yapısal çözümlerden ziyade bu yerel sorunlara bireysel çözümlerin yeterli olacağını düşünmüştür. Yine rejim, bu krizi bölgesel ve uluslararası bir güç savaşının Suriye'deki yansıması olarak değerlendirmektedir. Bu yaklaşım ile rejim, yaşanan ayaklanmaları şiddetle bastırmayı tercih ederek güvenlik ve istikrar sağlayıcı konumunu korumak istemiştir (Şen, 2013: 60). Arap Baharı süreci Suriye'de çok uzun ve çok kanlı geçmektedir. Arap Baharı'nın yaşandığı diğer ülkelere nazaran Suriye'deki çatışma sürecinin uzaması, karmaşık iç ve dış faktörlere dayanmaktadır. Siyaset sahnesine yeni çıkan grupların hızlı bir toplumsal değişim talep etmesine karşılık siyasi yapı ve kurumların yavaş gelişim ve değişim sergilemek istemesi, siyasi istikrarsızlık ve düzensizliğe neden olmaktadır. Şehirleşme, okuryazarlık ve eğitimde artış, endüstrileşme ile kitlesel ve sosyal medya imkânlarının artması gibi toplumsal ve ekonomik değişimler siyasi farkındalığı arttırmakta, siyasi talepleri çoğaltmakta ve siyasi katılımı genişletmektedir (Şen, 2013: 56). Suriye'deki iç çatışma, siyasal, ekonomik ve toplumsal etkilerinin yanı sıra insani boyutuyla da ön plana çıkan bir iç savaşa dönüşmüş durumdadır.

Suriye'de kronikleşen ve toplumsal çatışma'ya dönüşen halk hareketleri toplumsal kutuplaşma bağlamında çeşitli paramiliter savaşlara ve düzenli ordu ile silahlı muhalefet arasında çatışmalara yol açmıştır (IMPR, 2014: 7). Suriye rejiminin içerden ve dışarıdan gelen değişim baskılarına bu kadar dirençli olması, toplumdan kaynaklanan demokratik insiyatifleri hem bastırma kapasitesi hem de arzusu taşıyan son derece kuvvetli baskıcı aygıtların varlığından kaynaklanan otoriterlik sayesinde. Bu otoriterlik, rejimin uzun yıllardır geliştirdiği iç ve dış faktörlere dayanmaktadır (Şen, 2013: 64). İktidar değişikliğinin gerçekleştiği Arap ülkelerinden farklı ola-

rak Suriye’de Esed rejiminin varlığını sürdürmesine imkân tanıyan ve muhalefet hareketinin başarılı olmasını engelleyen bazı şartlar belirleyici olmuştur. Suriye’de nüfus Tunus, Mısır ve Libya’dan farklı olarak homojen değildir ve iktidar büyük bölümünü Nusayri azınlığın oluşturduğu BAAS ideolojisine sahip geniş bir çıkar grubunun denetimindedir. Suriye’de muhalefet hareketi başlayınca Esed rejimi Bin Ali, Kaddafi ve Mübarek iktidarlarının aksine güçlü bir dış destek almıştır. Suriye’de ortaya çıkan muhalefet zayıf kalmış, kendi içinde birlik sağlayamamış ve silahlanma aşamasına erken geçerek Esed rejiminin elini güçlendirmiştir. Suriye’de Beşar Esed’in mensubu olduğu Nusayriiler devletin bütün kurumlarında etkilidir. Ülke nüfusunun % 12’sini oluşturduğu tahmin edilen Nusayri azınlık, BAAS Partisi aracılığıyla siyasi iktidarı ve bürokrasiyi farklı etnik ve dini unsurlar arasında kurduğu çıkar ilişkileri üzerinden kontrol etmektedir. Suriye’de Esed rejiminden çıkar sağlayan geniş bir kitlenin varlığı rejimin devrilmesini zorlaştırmış, bu kitle bir varoluş mücadelesi vererek iktidar değişimine karşı direnç göstermiştir. Suriye’de Nusayri azınlık aynı zamanda ordunun komuta kademesini ve üst düzey subay sınıfını oluşturmaktadır. Bu nedenle Suriye’de muhalefet hareketi ortaya çıktığında askeri bürokrasideki üst düzey yetkililerin çoğunluğu Esed iktidarından ayrılmamıştır (Sandıklı ve Semin, 2012: 11). Hızlı bir şekilde iç savaşa dönüşen ve halen de devam eden ayaklanmalara rağmen Suriye rejimi hala ayakta durmakta ve mücadele etmektedir. Bunun nedeni önemli bir muhalefete karşın rejime destek veren önemli bir grubun bulunmasıdır. Rejimin en ateşli savunucuları mevcut sistemden rant elde eden ve daha çok Esed ailesine mensup gruptur. Bu ”derin devletin” Esed’e Mısır’da Mübarek’in sahip olmadığı sağlam bir dayanak teşkil ettiği söylenmektedir. Yine Sünni burjuvazi, kamu çalışanları ve başta Nu-

sayriler ve Hıristiyanlar olmak üzere azınlıklar da rejimin destekçi tabanını oluşturmaktadır (Şen, 2013: 70).

Esed rejiminin siyasi müzakere kanallarını tıkamasıyla birlikte çatışmalar tırmanmış, ülkenin büyük bir kısmı çatışmalardan ötürü büyük zarar görmüştür. Bu süreçte sahada başta İran olmak üzere yeni aktörlerin belirmesi uzun zaman almamış ve çatışmaların ve de krizin genel seyri bu aktörlerin sahaya girmesiyle büyük ölçüde değişmiştir. Süreç içerisinde Suriye küresel ve bölgesel güçlerin vekâlet savaşlarının bir zemini haline gelirken, bu durum sahadaki aktörlerin yapısını da çeşitlendirip ilişkiler ağının daha da karışık bir hale gelmesine neden olmuştur (SETA, 2015: 7). Esed yönetiminin sert tutumu dolayısıyla Arap Baharının Suriye’de tersine döndüğü ve gittikçe toplumsal umutsuzluğa ve insani krize yol açtığı görülmektedir.

Rejimin baskı ve şiddeti, muhalefet ve uluslararası toplum etkili bir çözüm yolu öneremediği için artarak devam etmiş ve iç savaş kimyasal silahların dahi kullanıldığı bir boyuta gelmiştir (Şen, 2013: 71). Suriye’de rejimin uluslararası hukuka aykırı olarak uyguladığı baskı ve şiddet politikaları Suriye ile 912 kilometrelik sınırı olan Türkiye’ye doğru büyük bir kitlesel göç dalgasının başlamasına yol açmıştır.

Suriye’de çıkmaza giren halk hareketlenmeleri iç savaşa dönüştüğünden bu yana ülkenin bugünkü nüfusunun neredeyse yarısı komşu ülkelere sığınmak zorunda kalmış ve yaşanan büyük insani dram dolayısıyla ülke içerisinde yerlerini değiştirmek zorunda kalmışlardır (IMPR, 2014: 7). Suriye’deki kriz ve iç çatışmalar, Türkiye ve bazı bölge ülkelerini önemli ölçüde etkilemiştir. Bu süreçte yüzbinlerce Suriyeli rejimden kaçıp Lübnan, Ürdün ve Türkiye gibi bölge ülkelerine sığınmıştır (Akgül, Kaptı ve Demir (2015: 2). Suriye’de

iç savaşın başlamasının üzerinden 5 yıldan fazla bir zaman geçmiş ve bu sürede yaklaşık 3 milyon Suriyeli sığınmacı olarak Türkiye'ye sığınmıştır.

252 kişilik ilk Suriyeli sığınmacı grubu, 29 Nisan 2011 Cuma günü Hatay'ın Yayladağı sınırındaki tel örgüyü aşarak Türkiye topraklarına girdi. Suriye ile 912 kilometrelik sınırı bulunan Türkiye, mülteci akımı nedeniyle, ülkedeki iç savaştan en fazla etkilenen ülkelerin başında geliyor. Çatışmanın ilk günlerinden bu yana Türkiye'nin "rejimin değil, halkın yanında yer alınacağı" şeklindeki açıklamasını yinelemesi yoğun biçimde Türkiye'ye gelmeye devam eden Suriyeli savaş mağdurları için bir güvence olmuştu (Suriyeizleme.blogspot.com, 2016).

Suriye'deki iç savaşın ülke geneline yayılması ve hayatın yaşanmaz duruma gelmesiyle birlikte kendilerini risk altında hisseden, temel ihtiyaçlarını ve güvenliklerini karşılayamaz duruma düşen Suriyeliler çareyi ülkelerini terk etmekte bulmuşlardır. Suriye'de yaşanan gelişmeler neticesinde yaşanan kitlesel iç ve dış göç, dünyanın en büyük insani krizlerinden birisini oluşturmuştur. Türkiye'ye gelen Suriyeliler ilk aşamada sadece sınır illerinde ve kamplarda ikamet etmişlerdir. İç savaşın uzaması ile kamp sayısı yetersiz kalmaya başlamış, kamplardan bağımsız olarak bir kısım Suriyeli kamplar yerine, sınır illerinde veya ilçelerinde akrabalarının yanında ya da kiraladıkları evlerde ikamet etmeyi tercih etmeye başlamışlardır. Bu durum, süreç içerisinde sayılarındaki büyük orandaki artışla birlikte ülkenin neredeyse tamamına dağılmalarına neden olmuştur (Tunç, 2015: 36). Günümüzde 3 milyona yakın Suriyeli sığınmacı Türkiye'de barınmaktadır. Türkiye'deki kamplarda bulunan Suriyelilerin durumunun, kamp dışında yaşayan Suriyelilerden nispeten daha iyi olduğu ifade edilmektedir (Altundeg er ve Yılmaz, 2016:

294). Suriye ile güçlü tarihi, kültürel ve komşuluk bağları olan Türkiye, iç savaştan etkilenen Suriye vatandaşları için "açık kapı" politikasını uygulamıştır. Bu süreçte Türkiye, gerek sınırları içerisindeki geçici barınma merkezlerinde ve çeşitli illerde, gerekse Suriye sınırları içerisindeki geçici barınma merkezlerinde ve çeşitli yerleşim yerlerinde bu trajediden etkilenen Suriye vatandaşlarına insani yardım sağlamada en cömert davranan ülke olmuştur (AFAD, 2014: 5). Bu çerçevede Türkiye topraklarına sığınmış olan Suriyelilere geçici koruma statüsü vermiştir (Akgül, Kaptı ve Demir, 2015: 2).

Suriye krizi ilerledikçe, Türkiye ve Suriye birkaç yıl öncesine kadar sergiledikleri iyi ilişkilerden çok uzaklaşmışlardır. Suriye'deki insani krizin daha en başında Türkiye, Suriyeli sığınmacılara kapılarını açmıştır. Türkiye, Esed rejimiyle diyalog yollarını açık tutarak yönetimden halkın reform taleplerine kulak vermesini istemiştir. Suriye'nin baskıcı devlet aygıtlarını kullanarak halkına karşı şiddet eylemlerine başvurması ve uyguladığı şiddeti giderek artırmasıyla Türkiye ve Suriye arasındaki ilişkiler kopmuştur (Şen, 2013: 74). 2011 yılının başlarında ortaya çıkan kriz sonrası, iki ülke arasında birçok görüşme gerçekleştirilmiş olsa da, bu durum 2. Dünya Savaşından bu yana yaşanan en büyük göç olayını engelleyememiştir. 2012 yılında önce ABD ardından Mart 2012'de Türkiye, Şam'daki Büyükelçiliklerini kapatmışlardı. Neticede Suriye'deki yönetim ile muhalifler arasında süren çatışmalar sonrası Türkiye'ye ve bölge ülkelerine büyük bir göç akını başlamıştır. Türkiye'nin yaşadığı bu kriz iç politikayı da önemli ölçüde etkilemiş, sağlık, eğitim, güvenlik, sosyal haklar, barınma ve çalışma gibi birçok sorunu beraberinde getirmiştir (Akgül, Kaptı ve Demir, 2015: 3). Suriye'deki kriz iki ülke arasındaki ekonomik ve ticari ilişkileri de durma noktasına getirmiştir. 2009'da Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi'nin

oluşturulmasıyla birçok alanda işbirliğine giden ve karşılıklı vizeleri kaldıran iki ülkenin kriz öncesindeki ikili ticaret hacmi hızlı bir büyüme trendi yakalamıştı. Suriye'deki krizle birlikte Türkiye'nin bölgede başlattığı ekonomik bütünleşme süreci akim kalmış, iki ülke arasındaki ticari bağlar ciddi ölçüde zarar görmüştür. Türkiye'nin Arap dünyasına açılmasına imkân tanıyan Suriye'deki kara yolları kriz nedeniyle kapanmıştır (Sandıklı ve Semin, 2012: 47).

Suriye güçleri 22 Haziran 2012'de, Akdeniz'in uluslararası karasularında bir Türk jetini düşürmüş ve 2 pilot şehit olmuştur. 11 Şubat 2013'te Cilvegözü Sınır Kapısı'nda Suriye uyruklu kişilerce, bomba yüklü araç patlatılmış ve 10 kişi hayatını kaybetmiştir. 11 Mayıs 2013'te Hatay Reyhanlı'daki patlamalarda ise 52 kişi hayatını kaybetmiş, 100'den fazla kişi yaralanmış ve şehirde önemli ölçüde maddi kayıp meydana gelmiştir. Yaşanan bütün bu gelişmeler, Türkiye ile Suriye yönetimini karşı karşıya getirmiş, ülkelerarası diplomatik ve ekonomik ilişkiler, bu süreçten önemli ölçüde olumsuz etkilenmiş, Türkiye'nin bölgede yaşanan gelişmelere kayıtsız kalmasını imkânsız hale getirmiştir. Bu bölge aynı zamanda Rusya, Çin, Fransa, İtalya ve ABD için de stratejik öneme sahiptir. Rusya'nın Suriye'de önemli miktarda yatırımları bulunmakta olup aynı zamanda Rusya'nın tarihten gelen sıcak denizlere açılma arzusunun gerçekleşme noktası olarak da bu ülke önem kazanmaktadır. Bu yönüyle Rusya, Suriye yönetiminin en önemli destekçilerinden birisi durumundadır (Göçer ve Çınar, 2015: 53).

Bölgedeki gelişmeler Türkiye için çok büyük tehditleri ve fırsatları da bünyesinde barındırmaktadır. Türkiye, bölgedeki hassas dengeleri göz önünde bulundurarak, halkların demokrasi ve insan hakları taleplerinin yanında yer alıp, uluslararası kamuoyunu kendi politikaları çerçevesinde yönetebildiğinde, 21. yüzyılın yeni güç mer-

kezi olmaya adaydır (Göçer ve Çınar, 2015: 65). Suriye krizi, krizin sebep olduğu bölgesel ve küresel anlaşmazlık, bölgede Şii ve Sünni geriliminin belirginleşmesi, sığınmacılar sorunu ve çeşitli terör örgütlerinin Orta Doğu'da yeni bir hareket alanına kavuşması Türkiye'nin güneyinde istikrarsızlığa yol açmaktadır. Suriye krizi bu bağlamda Ankara'nın Ortadoğu'daki girişimlerini kesintiye uğratabilecek, Türkiye'nin bölgedeki artan nüfuzunu sınırlandırabilecek bir çatışma zemini doğurmaktadır (Sandıklı ve Semin, 2012: 10). Aradan geçen sürede birçok bölgesel ve küresel aktörün müdahil olduğu Suriye krizinde bir tarafın diğer tarafa nihai üstünlüğü söz konusu değildir. Çatışmalara paralel olarak özellikle Cenevre Toplantıları çerçevesinde yürütülen siyasi çözüm çabaları birer birer sonuçsuz kalırken sahadaki askeri durumda bir değişiklik olmadan siyasi çözüme ulaşmanın zorluğu birçok Suriyeli ve uluslararası aktör tarafından kabul görmüştür. Bu durum Esed rejimi ve birlikte savaştığı aktörlerle Suriye'nin askeri muhalefetini ön plana çıkarırken, siyasi muhalefet süreci boyunca geri planda kalmıştır (SETA, 2015: 8). Batılı ülkelerin tutumu da Suriye'deki halk hareketinin netice alamamasında etkilidir. Süreç içinde Türkiye Suriye krizine müdahil oldukça Batı geri çekilmiştir (Sandıklı ve Semin, 2012: 13). Esed rejiminin muhalefet hareketine karşı aldığı dış destek, rejimin bugüne kadar ayakta kalmasına önemli katkı sağlamıştır. BM Güvenlik Konseyi daimi üyesi Rusya, Suriye'de rejim değişikliğine karşı çıkmış, Esed rejimini kınayan karar tasarılarını Çin ile birlikte veto etmiştir. Rusya'nın yanı sıra Esed rejimine sağlanan dış desteğin önemli kısmının İran'dan geldiği gözlemlenmiştir. Esed iktidarına gösterilerin bastırılmasına yönelik profesyonel danışmanlık desteği veren ve istihbarat sistemleri sağlayan İran, Suriye'de çatışmalar başlayınca bu ülkeye askeri teçhizat ve mühimmat sağlamaya başlamış ve Devrim Muhafızları'nı

göndermiştir. Muhalefetin zayıf kalması, muhalif unsurlar arasındaki birlik sorunu ve Özgür Suriye Ordusu'nun (ÖSO) erken kurulması, Suriye'deki halk hareketinin başarılı olmasını engellemiştir (Sandıklı ve Semin, 2012: 12).

1.4 TÜRKİYE'DEKİ SURİYELİ SIĞINMACILARIN DURUMU

Türkiye Suriye'deki olaylardan siyasi, toplumsal ve ekonomik olarak etkilenen ülkelerin başında gelmektedir (ORSAM, 2014: 9). 2011 yılından bu yana izlemiş olduğu "açık kapı politikası" ile birlikte, Suriyelilere "geçici koruma" sağlayan Türkiye, "dünyada en çok mülteci nüfus barındıran birinci ülke" konumuna gelmiştir (Göç İdaresi, 2016: 9). İç savaş sonucunda milyonlarca insanın dramatik bir şekilde memleketini terk edip sığınmacı durumuna düşmesi evrensel düzeyde ekonomik ve siyasi tartışmaları doğurmuştur. Türkiye hem Suriye ve Irak'la komşu olması, hem de dini ve milli yakınlık sebebiyle konunun tam merkezindedir (Koç, Görücü ve Akbıyık, 2015: 65). Sığınmacıların artan sayısı dolayısıyla hükümet, sınıra yakın bölgelerde sığınmacılar için kamplar inşa etmek durumunda kaldı. 2011'in sonuna doğru Türkiye, Suriyeli mültecilere "geçici koruma" statüsünü vererek önemli bir destek sağlamış oldu. Aslında bu durum Türkiye'nin açık kapı politikasının bir sonucu olan "geri göndermeme ilkesi" ve sığınmacılara gereken temel insani hizmetleri sağlama sözünün gereği idi. Fakat 2012'nin ikinci yarısından itibaren sığınmacı sayısının büyük oranda artması kampların kapasitesinin zorlanmasına yol açtı. Bunun üzerine hükümet, Türkiye'ye girişleri sınırlamak için sınırın Suriye tarafında sığınma talep eden Suriyeliler için 20'den fazla geçici kamp kurdu.

Başlangıçta kısa süreli bir nüfus hareketi olacağı öngörüsü çerçevesinde Türkiye, Suriyelileri "misafir" olarak nitelendirmiş, ancak sürenin uzaması ve misafir tanımının da uluslararası hukukta bir karşılığının olmaması ülkeyi uluslararası koruma statüleri ile uyumlu olacak yeni hukuki arayışlara yönlendirmiştir. Türkiye'deki Suriyelilere evrensel mülteci hakları içerisinde yer alan insani standartlarda muamele hakkı, sağlık hizmetlerinden yararlanma hakkı ve seyahat edebilme hakkı bir hak olarak olmasa bile bir imkân olarak sağlanmıştır. Suriyeliler herhangi bir sınırlama olmaksızın ülke içerisinde seyahat ve ikamet edebilmektedirler. Ayrıca, geçici koruma statüsü ile zorla geri gönderilmeye karşı koruma imkânı da sağlanmıştır. Eğitim imkânı kamplarla sınırlı olmakla birlikte imkânların iyileştirilmesi için çalışmalar yapılmaktadır. Diğer önemli mültecilik haklarından olan çalışma izni konusunda kısmi bir düzenleme getirilmiştir. Sosyal güvenlik imkânı ve vatandaşlık imkânı ise mevcut değildir (Tunç, 2015: 40 ve 41).

Türkiye'deki Suriyelilerin sorunlarına ya da ihtiyaçlarına ilişkin çalışmalar temel olarak Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetim Başkanlığı (AFAD) tarafından yürütülmektedir. Bu çalışmalarını Dışişleri Bakanlığı ve yerel mülki amirliklerle eşgüdüm içinde gerçekleştiren AFAD, Türkiye'deki Suriyelilerin sayısına ilişkin resmi verileri de yayınlanmaktadır (ORSAM, 2014: 9). Başbakan Yardımcısı Yalçın Akdoğan, 11 Mart 2016'da Twitter hesabından yaptığı açıklamada, Türkiye'deki Suriyeli göçmen sayısının 2 milyon 733 bin 784 olduğunu ifade etmiştir (onedio.com, 2016).

14 Haziran 2011'de AFAD sığınmacılarla ilgili ilk açıklamasını yaptığında Hatay Yayladağı ve Altınözü'nde kurulan kamplarda 8.538 Suriyelinin yaşadığı açıklanmıştır. AFAD verilerine göre 2012 Ağustos ayında Suriyeli sığınmacı sayısı 78.409'u bulmuştur. Bu gelişme-

lerin yaşandığı sırada Türkiye 100.000 kişinin kritik eşik olduğunu dile getirmişti. Ancak Suriye'den göç dalgası beklentinin ötesinde gerçekleşmiştir. Türkiye, sürenin uzaması ve sayının dramatik şekilde artmasına rağmen Suriyelileri kabul etmeye devam etmiştir (ORSAM ve TESEV, 2015: 13). Suriyelilerin durumuna ilişkin ilk hukuki düzenleme 30 Mart 2012 tarihli, 62 sayılı "Türkiye'ye Toplu Sığınma Amacıyla Gelen Suriye Arap Cumhuriyeti Vatandaşlarının ve Suriye Arap Cumhuriyetinde İkamet Eden Vatansız Kişilerin Kabulüne ve Barındırılmasına İlişkin Yönerge" olmuştur. Bu yönerge ile Suriyelilerin "geçici koruma" altında oldukları kabul edilmiştir. Hali hazırda geçici koruma statüsü devam etmektedir. Asgari uluslararası standartlarla uyumlu olan bu rejim, açık kapı politikası, geri dönmeye zorlamama, bireysel statü belirlemenin yapılmaması, kamplarda barınma ve temel hizmetlerin sunulması gibi ilkeleri içermektedir (ORSAM, 2014: 11).

Suriye'de yaşanan kriz, tüm Suriye halkını ve özellikle de Suriyeli kadın ve çocukları son derece olumsuz şartlarda yaşamaya mecbur bırakmıştır. Ülkedeki karışıklık ve savaş ortamı, hem ülke içinde, hem de iltica ettikleri ülkelerde Suriye vatandaşları için git-tikçe zorlaşan yaşam koşullarını dayatmaktadır. Türkiye, Suriyelileri, özellikle sınır kentlerinde açtığı barınma merkezlerinde yüksek standartlarda misafir etmek için yoğun emek ve para harcamaktadır (AFAD, 2014: 13). Öte yandan sınıra yakın illerde kurulan mülteci kamplarından ulusal ve uluslararası basında övgüyle bahsedilmesi, mültecilerin Türkiye'ye sığınmasında "özendirici" bir rol oynadı. Bunların sonucunda, Suriyeli mülteci sayısı her geçen gün katlanarak arttı. Suriye'de derinleşen iç savaş nedeniyle, Türkiye'ye sığınan kişi sayısı her geçen gün ortalama 7 bin artıyor (Kap, 2014: 31).

Suriye krizi, Türkiye'yi ve Türk kamu politikalarını önemli ölçüde etkilemiş ve bu politikalarda önemli değişimlere neden olmuştur. Özellikle, Suriye krizi ve beraberinde meydana gelen mülteci göçü sağlık, eğitim, güvenlik, istihdam ve topluma entegrasyon gibi bir çok alanda iç politikaları doğrudan etkilemekte ve bu etkileşimin uzun bir süre daha devam edeceği görülmektedir. Türkiye'deki Suriyelilerin büyük bir çoğunluğunun ülkelerindeki çatışma sona erse bile geri dönmeyecekleri tahmin edilmektedir. Bu nedenle, Türkiye'nin Suriyeli mültecilere yönelik mevcut ulusal dengeleri de koruyacak şekilde kısa ve uzun vadeli mikro ve makro düzeyde politikaları hayata geçirmesi zorunluluk olarak görülmektedir (Akgül, Kaptı ve Demir, 2015: 15; Kap, 2014: 30).

1.4.1 Türkiye'deki Suriyeli Sığınmacıların Barındığı Kampların Durumu

Kamplar ve kamplarda yaşayan Suriyelilerin durumu refah ve sosyal imkânlar açısından kamp dışındakilere göre çok daha iyi durumdadır (Tunç, 2015: 41). Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin (BMMYK) sorumluluğunda bulunan dünyadaki diğer mülteci kamplarının aksine Türkiye'deki Suriyeli mülteci kamplarının idaresinden AFAD sorumludur. Büyük ölçüde Türk yetkililerin görevlendirildiği kamplarda bazı sivil toplum kuruluşları da destek olmaktadır. Düşük orandaki dış yardımlar dikkate alınmaz ise kampların mali yükünü AFAD koordinasyonu ile Türkiye karşılamaktadır (ORSAM, 2014: 11). Ağustos 2016 itibarıyla Türkiye'deki Suriyeli sığınmacılara AFAD bütçesinden harcanan para 12 milyar dolardır (Sözcü Gazetesi, 2016). Suriyeli sığınmacıların kamplarda yaşamayı tercih etmelerinin başlıca nedenleri ekonomik, güvenlik

ve barınmadır (AFAD, 2013: 46). AFAD Başkanlığı tarafından, Suriye'den Türkiye'ye gelenler için geçici barınma merkezleri kurulmuştur. Suriye'den Türkiye'ye yönelik nüfus hareketleri hakkında 31 Aralık 2015 tarihinde AFAD tarafından yayımlanan bilgi notunda, 10 şehirde (Hatay, Gaziantep, Şanlıurfa, Kilis, Mardin, Kahramanmaraş, Osmaniye, Adıyaman, Adana, Malatya) kurulan geçici barınma merkezleri olduğu belirtilmektedir. Araştırma alanlarından biri olan Diyarbakır'da geçici barınma merkezi bulunmamakta, Şanlıurfa merkez ve ilçelerinde ise (Ceylanpınar, Akçakale, Harran, Suruç ve Viranşehir) toplamda 108 622 kişi barınmaktadır (Göç İdaresi, 2016: 88). İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürü Atilla Toros, en fazla Suriyelinin Şanlıurfa, Hatay, İstanbul ve Gaziantep'te yaşadığını belirterek, Ocak 2016 itibarıyla Türkiye'deki kamplarda kayıtlı Suriyeli sayısının 279 bin 574 olduğunu ifade etmiştir (Posta Gazetesi, 2016).

Türkiye'deki kamplar düzen, sosyal alanlar, eğitim ve sağlık imkanları, güvenlik, hijyen vb. gibi koşullar açısından diğer ülkelerdeki örneklerden çok daha iyi düzeydedir. Konteyner kent ve çadır kentler arasında bu faktörler açısından farklar olsa da, genel olarak tüm kamplarda belli bir standardın tutturulduğunu söylemek mümkündür. Sığınmacılar, kamplara parmak izlerini vererek girmekte ve kamp dışından getirilen her şey x ve ray cihazlarında tarandıktan sonra kampa sokulabilmektedir. Kampta gece ışıklandırması bulunmakta ve koruma görevlileri kamp içinde görev yapmaktadır (ORSAM, 2014: 12). Ürdün ve Irak'taki kamplarda görülen dağınık ve standart dışı bir yapılaşma söz konusu değildir. Hijyen açısından, yine diğer ülkelerde şahit olunan yağmurlu günler sonrası çamur veya çöplerin toplanmamasının neden olduğu kirlilik ve koku gibi sorunlar söz konusu değildir (ORSAM, 2014: 12). Türkiye'deki ba-

rınma merkezlerinde okul, cami, polis ve sağlık merkezi, basın bri-fing birimi, çocuk oyun alanları, televizyon izleme üniteleri, market, bıçkı ve dikiş kursları, su deposu, arıtma merkezi, trafo ve jeneratör gibi donatılar yer almaktadır. İlgili bakanlık, kamu kurum ve kuru-luşları ile Türk Kızılay'ınca çadır kentlerde ve konteyner kentlerde barınma, yiyecek, sağlık, güvenlik, sosyal aktivite, eğitim, ibadet, tercümanlık, haberleşme, bankacılık ve diğer hizmetler verilmekte-dir. Tüm koordinasyonun AFAD tarafından sağlandığı konteyner kent ve çadır kentlerde kamplar her açıdan diğer ülkelerdeki örnek-lerden çok daha iyi durumdadır (Koç, Görücü ve Akbıyık, 2015: 81 ve 83).

Kamplardaki olumlu koşullara ve temel ihtiyaçların karşılanı-yor olmasına rağmen mültecilerin büyük çoğunluğu kamp dışında yaşamayı seçmektedir. En büyük sıkıntı kamp yaşamının sıkıcı ol-masıdır. Mülteciler belli bir alan içinde her gün aynı şeyleri yapı-yor olmaktan dolayı memnuniyetsizlik duymaktadır. Sıkıcılığın yanı sıra giriş çıkışların izinle olması özgürlüklerinin kısıtlandığı hissine yol açmaktadır (ORSAM, 2014: 13).

1.4.2 Türkiye'de Kamp Dışında Yaşayan Suriyeli Sı-ğınmacıların Durumu

Türkiye'deki Suriyelilerin büyük bölümü kamp dışında yaşamak-tadırlar. Bunların çoğunluğu da kampların bulunduğu sınır illerinde bulunmaktadırlar. Ancak zamanla, İstanbul ve Ankara gibi büyük şehirler başta olmak üzere Suriyelilerin değişik oranlarda da olsa Türkiye geneline yayıldıkları söylenebilir. Suriyeli göçmenlerin şehre ve şehrin sosyal yapısına uyum sağlaması için eğitim, sağlık, ticaret vs. gibi temel insanî ihtiyaçlarının karşılanması gerekmektedir.

Suriyelilerin kamplarda yaşamak istememesinin nedenleri:

- Ülkeye kaçak giriş yapan ve herhangi bir yere kayıt olmayan veya kayıt olmak istemeyen kişiler,
- Kamplarda yaşamaya başlamalarına rağmen kamp yaşamına uyum sağlayamayanlar,
- Maddi imkânlarla sahip olup kişisel veya özel nedenlerle kamp dışı hayatı tercih edenler,
- Kampların kapasitesinin dolması nedeniyle dışarıda beklemek zorunda kalanlar,
- Akrabalık ilişkileri nedeniyle kamplar yerine akrabalarının gösterdikleri yerlerde ikamet etmek isteyenler.

Belirtilen nedenlerle kamp dışında yaşamak isteyenlerin sayısı her geçen gün artmaktadır. Fakat kamp dışında yaşayanların sayısının artmasına rağmen temelde bu insanların önemli bir kısmı Türkiye'nin yardımlarıyla hayatlarını sürdürmektedir. Kamp dışında kalanlar kiraladıkları evlerde son derece kalabalık gruplar halinde ve genelde zor koşullarda yaşamaktadırlar. Beraberinde getirdikleri paraları tükenenler çalışmaya başlamalarına rağmen piyasa koşullarının çok altında ücretlere istihdam edildikleri için temel yaşam koşullarını güçlükle sağlayabilmektedirler (Koç, Görücü ve Akbıyık, 2015: 83 ve 84; ORSAM, 2014: 15). 2016 yılında Türkiye'de bulunan sığınmacı sayısı yaklaşık 3 milyondur. Bunun yaklaşık 250 bin kadarı geçici barınma merkezlerinde yaşarken geri kalan büyük bir bölümü Türkiye'nin farklı illerinde yaşamaktadır.

Suriyelilerin yaklaşık % 85'lik kısmı kamp dışında yaşamaktadır. Dolayısıyla Türkiye'deki Suriyelilerin karşı karşıya kaldığı sorunların

esas boyutunu kamp dışında, şehir merkezlerinde yaşayanlar oluşturmaktadır. Şehirlerde yaşayan sığınmacıların sosyal uyumunda birçok sorun yaşanmaktadır. Öncelikle kısa süreli ve geçici bir durum olarak görülen göç dalgası, gün geçtikçe kalıcı bir hâl almaktadır. Bu durum göç eden ve göçü kabul eden insanların psikolojilerini ve tepkilerini kaçınılmaz olarak etkilemektedir (Tunç, 2015: 42). Şehirlere gelen sığınmacılar hem yerel halkla olan ilişkilerinde, hem de ülkedeki hukuki, siyasi, sosyal düzene uyum sağlama konusunda önemli sorunlarla karşılaşmaktadırlar. Ekonomik durumu iyi olan Suriyeli sığınmacıların entegrasyonu nispeten daha kolay olsa da sığınmacıların önemli bir bölümü çok kötü şartlarda barınmak ve yaşamak zorunda kalmaktadır. Suriyeli sığınmacıların gelmesiyle beraber şehir nüfuslarındaki ciddi artışlar önemli altyapı, istihdam ve asayiş sorunlarına yol açmıştır (Akgül, Kaptı ve Demir, 2015: 15).

Geçici barınma merkezi olmayan Diyarbakır kent merkezinde 29.389 Suriyeli sığınmacı bulunmaktadır (Aljazeera, 2016). Şanlıurfa il merkezi ve ilçelerinde kamp dışında yaşayan Suriyelilerin toplam sayısı ise 150.000 civarındadır. Sayının yüksekliğine rağmen şehirdeki genel durumun diğer illere göre daha iyi olduğunu söylemek mümkündür. Gerginliğin düşük olması iki nedene bağlanabilir. Birincisi şehir halkı ile misafirler arasındaki akrabalık ilişkileridir. Gerginliği azaltan ikinci faktör sivil toplum kuruluşlarının iyi çalışması ve halkı yönlendirebilmesidir. Bu da şehirdeki sığınmacıların tutumlarını olumlu yönde etkilemiştir. Sığınmacılardan dolayı asayişle ilgili kayda değer bir artış da söz konusu değildir. Şehirde gerginliğin düşük olması hiçbir sıkıntının yaşanmadığı anlamına gelmemektedir. Yoksul sığınmacıların ucuz işgücü olarak kullanılması ve yerel halkın iş fırsatlarının elinden alınmasının yarattığı tepki Şanlıurfa'da da mevcuttur. Misafirlerin geri dönmeyeceği düşünce-

sinin güçlenmesi de söylemsel bir tepkinin oluşmasına neden olmaktadır. Sağlık hizmetlerinde yaşanan sıkıntılar ve ikinci evliliklerin yaygınlaşması sosyal sorunları beraberinde getirmektedir (ORSAM ve TESEV, 2015: 21 ve 23). İşletmelerin düşük maliyetli olmasından dolayı Suriyelilerin çalıştırılması zaten bölgede var olan istihdam sorununu daha da artırmıştır. Ayrıca sığınmacıların gelişi şehirlerde arz ve talep dengesini de değiştirmiştir. Talebin artmasına bağlı olarak da özellikle temel tüketim ürünlerinin fiyatlarında artışlar oluşmuştur. Genel anlamda, Suriyelilerin genel bütçe ve işsizlik rakamlarına da etkisi olduğu görülmektedir (Akgül, Kaptı ve Demir, 2015: 15). AFAD, kamp dışında yaşayan Suriyelilerin kayıt altına alınarak ihtiyaç listesinin belirlenmesine yönelik bir çalışma başlatmıştır. "Yardım Dağıtım Sistemi" olarak adlandırılan çalışma ile Türkiye'deki mültecilerin tamamı biyometrik kayıt altına alınmaktadır. Kayıt altına alınan kişilerin ihtiyaç listesi oluşturulmakta ve böylece yardım etmek isteyen ulusal ve uluslararası sivil toplum kuruluşları kime ne tür yardım yapılabileceğini görmektedirler. Bunun dışında eğitim ve sağlık gibi temel ihtiyaçların karşılanmasına yönelik çalışmalar yapılmaktadır. Türkiye'deki Suriyeliler, kayıt yaptırmaları şartı ile tüm devlet hastanelerinden ücretsiz hizmet alabilme imkânına kavuşmuştur (ORSAM, 2014:15). Mülteci kampı dışında yaşayan Suriyelilerin büyük bölümünün yasal olmayan şekilde çalışmaları ve eğitim imkanından yoksun kalmaları da göçün yol açtığı önemli sorunların başında gelmektedir (Akgül, Kaptı ve Demir, 2015: 12).

1.4.3 Türkiye'deki Suriyeli Sığınmacılar: Hukuki Durum

Türkiye'de bulunan Suriye vatandaşlarının hukuki statüsü belirsizliğini korumaktadır. Başlangıçta, Suriye'deki iç savaşın uzun süreli olmayacağı varsayıldığından herhangi bir hukuki statüye dayanmaksızın insani gerekçelerle kabul edilen Suriyelilerin durumu iç savaşın uzamasıyla birlikte belirsiz hale gelmektedir. Temelde, Türkiye, 1951 tarihli Mültecilerin Hukuki Durumuna İlişkin Cenevre Sözleşmesi'ne taraftır. Ancak bu Sözleşme'yi "coğrafi sınırlama" çekincesi ile kabul ettiğinden, Avrupa dışından gelip iltica talep edenlere "mülteci" statüsü tanınmamakta, Avrupa dışından gelenlere "geçici sığınma" koruması sağlamaktadır. 2011 yılı Nisan ayından itibaren Türkiye'ye gelen Suriyeli mülteciler, önce "misafir" şeklinde tanımlanmıştır. Ancak bu tanımlamanın hukuki bir karşılığı bulunmadığı için Suriyelilere yönelik keyfi uygulamalara yol açma riski bulunmaktadır. Bu nedenle, Ekim 2011 tarihinden itibaren Suriyeli misafirler İçişleri Bakanlığı'nın 1994 yılındaki çıkan Yönetmeliği'nin 10. Maddesi gereğince "geçici koruma statüsü"ne alınmıştır. Bu tarihten sonra Suriyelilerin durumuna ilişkin ilk hukuki düzenleme 30 Mart 2012 tarihli, 62 sayılı "Türkiye'ye Toplu Sığınma Amacıyla Gelen Suriye Arap Cumhuriyeti Vatandaşlarının ve Suriye Arap Cumhuriyetinde İkamet Eden Vatansız Kişilerin Kabulüne ve Barındırılmasına İlişkin Yönerge" olmuştur. Bu yönerge ile Suriyelilerin "geçici koruma" altında oldukları kabul edilmiştir. Hali hazırda geçici koruma statüsü devam etmektedir. Asgari uluslararası standartlarla uyumlu olan bu rejim, açık kapı politikası, geri dönmeye zorlamama, bireysel statü belirlemenin yapılmaması, kamplarda barınma ve temel hizmetlerin sunulması gibi ilkeleri içer-

mektedir (ORSAM, 2014: 11). Geçici koruma rejimi ile Suriyelilere sınırsız kalış, zorla geri gönderilmemeye karşı koruma ve acil ihtiyaçlara yanıt veren kabul düzenlemelere erişimi içerecek şekilde koruma ve yardım sağlanmaktadır (ORSAM ve TESEV, 2015: 12 ve 13). Türkiye'nin izlediği "açık kapı politikası" çerçevesinde, pasaportu bulunmayanlar dâhil, kabul ettiği tüm Suriyeli sığınmacılara sağladığı "geçici koruma" rejimi, uluslararası kuruluşlar tarafından uluslararası hukuka ve insani yükümlülöklere uygun olarak değerlendirilmektedir. Türkiye, iç savaşın sona ermesi ile Suriyeli mültecilerin ölkelerine döneceği varsayımıyla, Suriyeli mültecilere yönelik politikasını kitlesel göçün geçici bir durum olduğu tespiti ile şekillendirmiştir. Bu nedenle, resmi söylemlerde Suriyeli mülteciler için "misafir" tabirini kullanılmaktadır. Suriyeli sığınmacılara sağlanan "geçici koruma rejimi" Suriyelilerin yasal statülerini netleştirmedeği gerekçesiyle eleştirilmiştir (Kap, 2014: 31 ve 32; Koç, Görücü ve Akbıyk, 2015: 79 ve 80).

1.4.4 Türkiye'deki Suriyeli Sığınmacılar: Toplumsal Boyut

İskân politikası (Kamp ve kent yaşamı, bina, kira), Sağlık politikası (Hasta sayısı, bütçe, ücret, doğum sayısı), Eğitim politikası (Öğrenci sayısı, müfredat, dil sorunu), Çalışma politikası (Çalışma izni, istihdam alanı), Nüfus hareketliliği (Ölke içinde göç eden, başka ölkeye göç eden) ve Entegrasyon politikaları Suriye krizi ile ilişkili olarak ortaya çıkan sosyal konularındandır. Suriyeli mültecilerin ölkelerine yayılmaları barınma, sağlık, eğitim ve entegrasyon (uyum, bütünleşme) gibi bir çok sorunu beraberinde getirmiştir (Akgöl, Kaptı ve Demir, 2015: 10). Nitekim Türkiye'de Suriyelilere yöne-

lik olumsuz tepkinin en önemli nedenlerinin başında Suriyeliler ile yerel halk arasında farklı dil, kültür ve yaşam tarzından kaynaklanan sorunların geldiği görülmektedir. Bu durum toplumsal anlamda kabul ve uyum sürecini zayıflatmaktadır (Tunç, 2015: 44 ve 45). Bu anlamda yerel halk arasında çok eşlilik yaygınlaşmakta, buna bağlı olarak boğanma oranları artmakta, etnik ve mezhepsel kutuplaşmayı tetikleyebilecek zemin oluşmakta, çarpık yapılaşma artmakta ve bazı sınır illerinde demografik yapı değişmektedir (doğurganlık oranı, nüfus artış oranı). Ayrıca Suriyelilerin yaşam koşullarının zorluğu ve eğitim imkânından yoksun olmaları uzun vadede başta suç oranlarının artışı olmak üzere birçok sosyal sorununun ortaya çıkmasına uygun zemin oluşturmaktadır (ORSAM ve TESEV (2015: 7).

Türkiye'ye gelen Suriyeliler genellikle yakın olmasından dolayı Türkiye'ye sınırı bulunan illerden gelmektedirler. Farklı şehirlerin misafirlerinin yerleşme davranışları da farklılık göstermektedir. Bunun çeşitli sebeplerinden bazıları gidilen ilde akrabaların varlığı, önceki ilişkiler, yerleşme ve uyum kolaylığı olabilmektedir (AFAD, 2014: 17). Suriye'den Türkiye'ye yönelik göçlerin oluşturduğu risklerin başlangıçta Türkiye tarafından daha kolay atlatılabilmesini sağlayan en önemli faktör akrabalık ilişkileri idi. Binlerce ailenin kamu kurumlarını dışarıda bırakarak, kendi imkânlarıyla akrabalarına yardım ettiği görülmektedir. Özellikle kırsal kesimde bu ilişki biçimi çok daha yoğundur. Köylerdeki boş ev veya araziler akrabalara tahsis edilmiş ve kendi geçimlerini sağlamak üzere üretim yapmaya bile teşvik edilmiştir (ORSAM, 2014: 18).

Sınır boyunca artan kaçak geçişler akrabalık kurumunun önemini de hatırlatmaktadır. Kaçak geçişlerin büyük bir kısmı Suriye'de yaşayan insanların Türkiye'deki akrabalarının yanına gelmesi şek-

linde başlamıştır. Bu şekilde hareketlilik tüm sınır boyunca görülen bir olgudur. Ancak bu durum başlangıçta çok daha yoğunken şimdilerde azalmaktadır (ORSAM, 2014: 18). Nitekim yabancı olmanın sonucu olarak geniş kapsamlı dışlanma, hatta işsizlik başta olmak üzere çeşitli olumsuzluklarda günah keçisi olarak görülme sığınmacılar açısından sıkça yaşanan bir problemdir. Vatandaşların bir bölümü hayat şartlarında meydana gelen olumsuzlukların sebebi olarak göçmenleri görmektedirler (Koç, Görücü ve Akbıyık, 2015: 80).

Ülkelerini savaş ve siyasi baskı nedeniyle terk etmek zorunda kalan Suriyeli sığınmacılar, göç öncesi dönemdeki ruhsal ve fiziksel şiddet, soykırım, yakınlarının ölümüne ve yaralanmasına şahit olmaları, yıkım, yağma ve travmaları ruhsal hastalık riskini artırmaktadır. Öte yandan çocuklar bu zorunlu göçün en önemli mağduru durumundadırlar. Bu çocukların yabancısı oldukları bir ülkede yeni hayatlarına hazırlanması amacıyla ciddi bir eğitime ihtiyaçları vardır. Bu eğitim süreci bir taraftan onların ruhsal ve kültürel durumlarını, bir taraftan da yeni hayatlarındaki ihtiyaçlarını dikkate almalıdır. Yine öğrenim çağındaki Suriyeliler anadilleriyle birlikte Türkçeyi de öğrenebilecekleri tarzda bir eğitim sürecine tabi tutulmalıdırlar. Bu amaçla Türkiye’de yaşayan ve eğitim hizmetlerinden mahrum olan Suriyeli çocukların okullara elektronik sistem üzerinden kayıt olmasını sağlayan Yabancı Öğrenci Bilgi İşletim Sistemi’ni (YÖBİS) oluşturulmuştur (Koç, Görücü ve Akbıyık, 2015: 85 ve 86).

1.4.5 Türkiye’deki Suriyeli Sığınmacılar: Ekonomik Boyut

Türkiye’de bulunan Suriyeli sığınmacılar ülke ekonomisine ciddi bir yük oluşturmaktadır. Türkiye AFAD koordinasyonu ile sığınma-

cuların insani yardım ihtiyaçlarını karşılamakta, sığınmacılara barınma, yiyecek, sağlık, güvenlik, eğitim, haberleşme ve bankacılık hizmetleri sunmaktadır. Çadır kentlerin bulunduğu sınır illerine Suriye'den kaçak yollarla sokulan ürünler yerli esnafı olumsuz etkilemektedir (Sandıklı ve Semir (2012: 46).

Suriye'deki kriz Türkiye'yi ekonomik olarak başlıca üç yoldan etkilemektedir: Birincisi, iki ülke arasındaki ticaret hacminin azalması ve bu ülkeye yapılan ihracatın düşmesidir. Krizden önce bu ülkeye ihracat yaparak büyüyen Gaziantep, Hatay ve Şanlıurfa'daki firmalar, krizle birlikte bu avantajlarını kaybetmiştir. İkincisi, turizmdeki kayıplardır. Suriye ile Türkiye arasındaki vizelerin 16 Eylül 2009'da karşılıklı olarak kaldırılmasının da etkisiyle, günübirlik alışveriş turlarıyla ve Türkiye'yi gezmeye gelen turistlerle, bölgenin turizm gelirlerinde önemli artışlar yaşanmış, ancak krizle birlikte turizm de zarar görmüştür. Üçüncüsü, emlak piyasasında yaşanmıştır. Krizden önce, zengin Suriyeli ve Orta Doğulular, Gaziantep ve çevre illerde gayrimenkul satın alırken, krizle birlikte bu durum sona ermiş ve yerini, konut kiralamaya çalışan sığınmacılar almıştır (Göçer ve Çınar, 2015: 59).

Suriye krizi konusunda Türkiye'nin ekonomik alanda son yıllarda kazanmış olduğu ivme ciddi şekilde etkilenmiştir. Bu çerçevede, krizin oluşturduğu ekonomik dalgalanmalar, mültecilere çalışma hakkı verilmesi, istihdam politikalarındaki değişim, ithalat ve ihracat dengeleri ve sektörel değişimler bu çerçevede politika yapım süreçlerine etki etmiştir. Özellikle işgücü ve istihdam alanında kendi problemleriyle başa çıkma gayreti içerisinde bulunan Türkiye, Suriyeli mültecilerin ülke geneline yayılmasıyla daha büyük problemlerle karşı karşıya kalmıştır. Krizle meydana gelen gelişmeler ekonomik alandaki birçok dengeleri önemli ölçüde alt üst etmiştir. Mültecilerin

ülke genelinde yasal zemin oluşturulmadan kayıt dışı çalıştırılmaları ucuz işçilik sorununu beraberinde getirmiş ve Türkiye'nin kendine özgü ekonomik politikalarını olumsuz etkilemiştir. Diğer taraftan kayıt dışı işçilerin sosyal güvenlik korumalarından yararlanamaması da altı çizilmesi gereken bir başka ekonomik sorundur (Akgül, Kaptı ve Demir, 2015: 9). Suriyeli sığınmacıların gelişi ile ücretlerde düşüş, özellikle sığınmacıların yoğun olarak bulunduğu bölgede yaşayan işçilerin işsizlik problemini derinleştirmekte ve işçiler iş bulamamaktan şikâyet etmektedirler (Koç, Görücü ve Akbıyık, 2015: 80).

Suriyeli mültecilerin yarattığı etkinin en fazla sınır illerinde hissedildiğini söylemek mümkündür. Suriyelilerin gelmesi ile beraber işçi fiyatlarında düşüş olduğu hemen hemen her bölgede şikâyet edilen bir konu haline almış durumdadır. Suriye'den Türkiye'ye günübirlik çalışmak için girenler bile olmaktadır. Bu da bölgede yaşayan Türk vatandaşları açısından var olan işsizlik sorununu derinleştirmektedir. İş bulmakta zorlanan ya da geçici işlerde çalışan Türk vatandaşları iş bulamamaktan şikâyetçi durumdadır. Suriyelilerin Türkiye'ye girişiyle birlikte işçi fiyatlarının neredeyse 5 kata kadar azaldığı ifade edilmektedir. Bu durum işçiler açısından sıkıntı yaratırken, işverenler açısından avantaj sağlamaktadır. Öte yandan yoğun göç ile beraber sınır illerindeki pazar fiyatları da artmış durumdadır. Bu da sınırdaki yerleşim yerlerinde halkın tepkisine neden olabilmektedir. Diğer bir şikâyet konusu kira fiyatlarındaki artıştır. Sınıra yakın ilçelerde kiralık ev bulmak neredeyse imkânsız hale gelmiştir. Bulunan evlerin de fiyatları çok yüksektir. Bu nedenle Türkiye'nin Suriye sınırındaki ilçelerinin birçoğu şantiye alanına dönmüş durumdadır. Arsa sahipleri Suriyelilere kiralamak üzere hızlı bir şekilde ev inşa etmektedir. Bu da bozuk ve güvensiz yapılanmayı beraberinde getirebilmektedir. Kiraların artması ev sahipleri

ile kiracıları arasında sorun yaşanmasına da neden olmaktadır. Zira ev sahipleri ucuza oturan kiracılarını evlerden çıkararak Suriyelilere daha pahalı fiyatlara kiralamak istemektedir (ORSAM, 2014: 16; Akgül, Kaptı ve Demir, 2015: 12). Suriyelilerin ekonomik alandaki etkilerine genel olarak bakıldığında risk ve fırsatların iç içe geçtiği bir tablo söz konusudur. Kiralarda artış gözlenmekte ve kiralık ev bulmak giderek zorlaşmaktadır. Sınır illerinde enflasyon artışı ortaya çıkmıştır. Özellikle küçük işletmelerde kaçak işçi çalıştırma yaygınlaşmaktadır. Kaçak Suriyeli çalıştıran ve çalıştırmayan firmalar arasında haksız rekabet ortaya çıkmaktadır. Yerel halk iş fırsatlarının ellerinden alındığına inanmaktadır. Ancak iş dünyası açısından bakıldığında bu iddianın karşılığının olmadığı görülmektedir. Normal şartlarda işini kaybedecek kişiler de Suriyeliler nedeni ile işsiz kaldığını düşünmektedir. Ayrıca sığınmacılar genelde yerel halkın çalışmayı tercih etmediği alanlarda istihdam edilmektedir. Böylece vasıfsız işgücü gerektiren iş kollarında işgücü açığı kapanmaktadır. Suriyelilerin sınır illerinde işgücü açığını kapatması bölgedeki yatırım ortamına olumlu katkı sunmaktadır. Ücret düzeyinde önemli düşme gözlenmektedir. Suriye'deki ve Türkiye'deki Suriyelilere sağlanan insani yardım malzemelerinin ve hizmetlerin yerel firmalardan temin edilmesi, özellikle gıda ve tekstil firmaları için bir fırsat oluşturmaktadır. Başta Halep'ten olmak üzere, tüccar ve yatırımcı Suriyeliler de Türkiye'ye gelmektedir. Suriyeliler küçük işletmeler (fırın, ayakkabı üretimi, vb.) yoluyla üretim ve ticarete katkı sağlamaktadır. Ancak bu işletmelerin tamamına yakınının kaçak olması dolayısıyla vergi vb. yasal yükümlülükleri yerine getirmemeleri haksız rekabete neden olmaktadır (ORSAM ve TESEV 2015: 8). Nitekim göç idaresinin 2015 yılı verilerine göre, Türkiye'de çalışma izni bulunan Suriyelilerin sadece 3.822 kişi olması (Göç İdaresi, 2016: 55)

kayıt dışı çalışmanın boyutlarını da göstermektedir. Dolayısıyla 11 Ocak 2016 tarihli Bakanlar Kurulu Yönetmeliği ile geçici koruma altındaki Suriyeli sığınmacılara çalışma hakkı verilmesi yaşanan bazı sorunları giderebilecektir. Ayrıca sığınmacıların büyük çoğunluğunun ekonomik olarak yetersiz durumda olmalarından dolayı, ülke genelinde olumsuz bir imaj olarak Suriyelilerin dilencilik yaptıklarına yönelik bir algı oluşmuştur. Sayıca fazla olmaları ve yoğun trafik saatlerinde kavşaklarda görünür olmaları bu algıyı tetiklemiştir. Bu durumun kalıcı çözümü ancak kalıcı ekonomik düzenlemelerle sağlanabilir. Ancak geçici bir çözüm olarak zabıtalardan ve güvenlik güçlerinin dilencilik yapan mültecileri buldukları yerden uzaklaştırmak amacıyla kamplara geri gönderdikleri görülmektedir (Akgl, Kaptı ve Demir, 2015: 10 ve 11).

Bölüm 2

TRC2 (DİYARBAKIR- ŞANLIURFA) BÖLGESİ İŞ GÜCÜ PİYASASI ANALİZİ

Doç. Dr. Bahar BURTAN DOĞAN
Dicle Üniversitesi
İİBF Öğretim Üyesi

2.1 TÜRKİYE'DE İŞGÜCÜ PİYASASI VE İSTİHDAM YAPISI

Ekonominin insan kaynağının somut biçimi, bilindiği gibi, işgücüdür. İşgücü nüfusun üretici durumda bulunan yani ekonomik etkinliği olan bölümüdür. Ekonomik etkinlik, üretim ve hizmet süreçlerine doğrudan katılmanın ya da katılma isteğinin bir sonucudur. İşgücünün yaşamını idame etmeye söz konusu ekonomik etkinliğe katılma/çalışma imkânı, diğer tüm ekonomik etkinliklerde olduğu gibi piyasa tarafından sağlanmaktadır. İşgücünün ekonomik etkinliğe katılımının sağlandığı, çalışma hayatıyla buluştuğu piyasa koşullarına ise işgücü piyasası denmektedir. Nüfus gelişmelerine bağımlı olan toplam işgücü sunumu (arzı) ve ekonomik koşulların bir sonucu olan işgücü istemi (talebi), emek piyasasının iki ayağını oluşturur. Arz tarafında, iş arayanlar olarak anılan, çalışmaya istekli ve elverişli insanlar; talep tarafında ise, üretimi sağlayabilmek amacıyla işgücü arayan işverenler bulunmaktadır. İşgücü piyasası, ücretlerin ve istihdamın belirlendiği, arz ve talep güçlerine bağlı olarak iş sözleşmeleri yoluyla gerçekte var olan ya da olmayan bir yer, işveren(sermaye) ile emeğin bir buluşma noktasıdır (Kepenek ve Yentürk, 2003:407, Mehmet ve Kılıç, 2009: 10).

Emek piyasalarının ekonomik rolü, özellikle iş arayan işgücüne, vasıflarına uygun iş bulabilme, işverenlere ise üretim sürecinde kullanacakları, ihtiyaç duydukları vasıfta işgücünü seçebilme olanağı tanınması ile belirginleşmektedir. Bu nedenle emek piyasaları, özellikle özgür bir toplumda gerekli iş ve işgücünü bulma olanağı sağlayan yerler olmaktadır. Emek piyasalarının başlıca fonksiyonu ücretlerdeki düzenlemeler yoluyla emek arz ve talebinin dengelenmesidir (Lordoğlu, 2000:33'den aktaran, Gündoğan, 2013: 4). Bunun

sağlanması ekonomik ve sosyal açıdan çok önemlidir. Çünkü işgücü piyasasını diğer piyasalardan farklı kılan önemli bir özellik bu piyasanın insan unsurunu içermesidir. Dolayısıyla emeğin alınıp satıldığı bir piyasanın mal piyasası gibi değerlendirilmeyeceği açıktır. İşgücü piyasasında ortaya çıkabilecek bir dengesizlik insanı hem ekonomik hem de sosyal açıdan mağdur edecek işsizlik sorununu ortaya çıkaracaktır (Ataman, 1998: 59). İşsizlik ise ekonomik açıdan bir gelir kaybı ancak sosyal açıdan da bir kişinin kendini topluma ait hissedip etmemesiyle ilgili bir sorundur. Kişi çalışmasından da bağımsız bir gelire sahip olduğu halde çalışma arzusunda olabilir. Buradan çalışmanın beşeriyet için bir yaşam biçimi olduğu sonucu çıkmaktadır (Ataman,1999:4).

Bu nedenle İşgücü piyasasında belirlenen istihdam ve işsizlik gibi olgular insanların yaşamlarıyla ve refah düzeyleriyle doğrudan ilgilidir işgücü piyasasının iki önemli göstergesi olan istihdam ve işsizlik istatistikleri ekonominin makro düzeyde sağlıklı işleyip işlemediği konusunda bilgi verdiği gibi (Tansel, 2012: 19), bu piyasanın etkinliğinin belirlenmesinde de, başta işsizlik oranı olmak üzere, önemli bir ölçüttür. Kaldı ki etkin bir işgücü piyasası, sürdürülebilir kalkınma ve refah bakımından vazgeçilmez ön şarttır. Bu bakımdan işgücü piyasasının yapısal özelliklerinin bilinmesi işgücü piyasasına yönelik politikaların belirlenmesinde ve işgücü piyasasının sorunlarının çözümünde yol gösterici olacaktır (Karabıyık, 2012: 1284).

Ülkemizin büyük nüfus hacmine sahip olması, nüfusun genç yapısı, eğitim olanaklarının yetersizliği, kentlerin bozulan yapıları, ekonomik yapıdaki mevcut sorunlar, dış borç yükleri, yüksek enflasyon oranları, toplanamayan vergiler, göz yumulmak zorunda kalınan enformel sektör gibi olumsuz koşullar, Türkiye işgücü piyasasının özelliklerine henüz değinmeden birtakım fikirler-çıkarımlar ortaya konul-

masana yardımcı olabilmektedir (Şahin, 2007: 554).

Nitekim genç ve dinamik bir nüfusa sahip olmasına rağmen Türkiye; düşük istihdam oranı, yüksek işsizlik oranı, yaygın kayıt dışılık, geniş kır-kent farklılıkları, düşük işgücüne katılma oranları, istihdamın yaygın olarak küçük ölçekli işletmelerde olması ve farklı ücret düzeyleri de dahil olmak üzere kendi işgücü piyasasındaki birçok yapısal sorunların olduğu konusunda geniş bir görüş birliği bulunmaktadır. Çalışma çağındaki nüfus artış sürekli olarak istihdam yaratma imkanlarını aşması dolayısıyla da istihdam oranı sürekli düşük çıkmaktadır (Günel vd., 2013: 3).

İşgücü piyasasının bu özelliklerinin arka planında, gelişmekte olan bir ülke olmasından kaynaklanan yapısal nedenler yer almaktadır. Bunlar ana hatları ile şunlardır:

- Nüfus artış hızına bağlı büyüyen genç nüfus,
- Kadın işgücüne katılımın düşük olması nedeniyle genel işgücüne katılım oranlarının düşük seyretmesi,
- Okur-yazar olmayanlar dahil olmak üzere lise altı eğitimlilerin toplam işgücünün yarısından fazlasını oluşturması,
- İstihdamın sektörel dağılımında tarım sektörünün payının yüksek olması ve kayıtdışılığın yaygın olması ve
- Birçok ülkede istihdam oranı yüzde 50'lerin üstündeyken, bizde hala söz konusu oranın yüzde 40'lar düzeyinde seyretmesi (Karabıyık, 2012: 1284).

Diğer taraftan, Türkiye'deki işgücü piyasasının birbiriyle bağlantılı üç belirgin özelliğine dikkat edilmesi gerekmektedir. Kırdan kente göç süreci henüz tamamlanmamıştır. Ortalama eğitim düzeyi

düşüktür. İlgücü katılım oranları ise OECD ülkeleri arasında en düşük düzeydedir (Ercan, 2009: 1). Türkiye’de işgücüne katılım oranının düşük olduğu, çalışma çağındaki nüfusun yarıdan fazlasının, işgücü piyasasının dışında kalmayı tercih ettiği veya tercih etmek zorunda kaldığı (Karabıyık,2012:), mevcut tespitlerdendir.

2.1.1 İşgücüne Katılım Oranı

Türkiye’de işgücü arzı; nüfus miktarı ve nüfusun demografik özelliklerine göre yıldan yıla önemli miktarda artış göstermektedir (Şahin, 2007: 555). Aşağıdaki tabloya baktığımızda Türkiye’de kurumsal olmayan nüfus son 12 yılda yaklaşık %17 artmıştır. Kurumsal olmayan nüfustaki bu artış işgücüne de yansımış ve işgücünde %28 oranında bir artış meydana gelmiştir. İşgücüne katılım oranı işgücünün kurumsal olmayan çalışma çağındaki nüfusa oranını ifade etmektedir. 2004 yılında %46,3 olan işgücüne katılım oranı, 2015’in sonunda %51,3 olarak gerçekleşmiştir. Global kriz öncesi ile sonrası arasında gözle görülür bir farklılık olduğunun altı çizilmelidir. 2008 öncesinde uzun süre ortalama %46 bandında seyreden oran, 2009 yılından sonra kısmen de olsa artmaya başlamıştır. Ancak işgücü artmasına rağmen işgücüne katılım oranı beklenen düzeyde bir artış göstermemiştir (Şentürk, 2014: 1200, Setav, 2014). Nitekim ülkemiz, OECD ülkeleri içinde katılım oranının en düşük olduğu ülkedir. Genel işgücüne katılım oranı OECD genelinde %70’ler düzeyinde seyrederken, Türkiye’de bu oran yaklaşık 20 puan daha aşağıda yer almaktadır (Işığışık, 2014: 139). İşgücüne katılım oranının düşmesi, her şeyden önce, üretken toplumsal kesimin daralması anlamına gelmektedir. Bu sonuç, bir yandan büyüme oranını negatif yönde etkilemekte, öte yandan bağımlılık oranı da hızla yükselmek-

tedir. Dolayısıyla aynı gelir daha çok kişi tarafından paylaşılmaktadır (Karagöl ve Akgeyik, 2010: 6). Ayrıca işgücüne katılım oranında gözlenen bir artış, işgücü arzının artmasına ve dolayısıyla da ekonomik büyümede canlanmaya neden olmaktadır. Özellikle son yıllarda kadınların istihdama katılım oranında gözlenen artışlar ekonomik büyümeye katkıda bulunmuştur. Yapılan bir çalışmada 1998-2008 döneminde dünya ülkelerinden 187 ülke için kadınların istihdam oranının ekonomik büyüme üzerinde olumlu etkisi olduğu saptanmıştır. Dolayısıyla temel hedefi ekonomik büyümede artış sağlamak olan ülkelerin, ekonomik büyümeyi etkileyen etmenler içerisinde kadınların işgücüne katılım oranının önemini görmeleri gerekmektedir (Er, 2013: 40).

Değişken/Zaman	Yıllık					
	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Kurumsal Olmayan (KO) Nüfus	71343	72376	73604	74457	76900	77741
Çalışma Çağındaki KO Nüfus	52541	53593	54724	55608	56986	57854
İşgücü	25641	26725	26141	28721	28786	29678
İşgücüne Katılma Oranı(%)	48,8	49,9	50	50,8	50,5	51,3
Erkek(%)	70,8	71,7	71	71,5	71,3	71,6
Kadın(%)	27,6	28,8	29,5	30,8	30,3	31,5
Genç(15-24 yaş)					40,8	42
İstihdam	22594	24110	24821	25524	25933	26621
İşsiz(Bin Kişi)	3046	2615	22518	24452	2858	3057
İşsizlik Oranı(%)	11,9	9,8	9,2	9,7	9,9	10,3
Tarım Dışı İşsizlik Oranı(%)	13,7	11,3	10,3	10,9	12,0	13,4
Genç Nüfusta İşsizlik Oranı(%)	19,9	16,8	15,8	17,1	17,9	19,4

Kaynak:TÜİK,2015

Tablo 2.1: Türkiye’de İş Piyasasının Temel Göstergeleri (2010-2015)

Ülkemizde işgücüne katılım oranının düşük olması yanında, işgücüne katılım eğilimi de, cinsiyetler bakımından büyük farklılık göstermektedir (Işığışık, 2014: 139). Nitekim ülkemizde 2015 yılında işgücüne kadınların %32,20’si, erkeklerin ise %75,6’sı katılmaktadır. Buna göre de Dünya Ekonomik Forumunun 2015 Toplumsal Cinsiyet Raporu’nda kadınların işgücüne katılımında 142 ülke arasında 131.

sırada yer alırken, katılımın ortalama %60 olduğu OECD ülkeleri arasında ise son sırada yer almaktadır. Bu oran UNDP'nin (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı) insani gelişme ölçütleri yönünden kadın ve erkek arasındaki eşitsizliği ölçmek için geliştirdiği GII'nin (Gender Inequality Index-Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi) değeri hesaplanırken esas alınan başlıca üç ölçütten biridir (Çebi, 2014).

Ülkemizde kır-kent ayrımında işgücüne katılım erkeklerde çok fazla farklılık göstermezken kadınlar da büyük farklılık arz etmektedir. Kırsal kesimde kadınların işgücüne katılımı yüksek, kentlerde ise düşüktür. Nitekim 2014 yılı itibariyle ülkemizde kadınların kırsal kesimde işgücüne katılımı %36,7 iken kentte %28'dir. Ücretsiz aile işçiliğinin kırsal alanda yaygın olmasına karşılık (kadın istihdamının %75-85'i), kentsel alanlarda yaygın olmaması (%9-13) kentsel-kırsal kadın işgücüne katılım farkının oluşmasına sebep olmaktadır (Mehmet ve Kılıç, 2009, Biçerli, 2013: 75).

Bu oranın düşük olmasının altındaki esas neden köyden kente göç sonucu eğitim seviyeleri görece olarak daha düşük olan kadınların işgücünden çıkmasıdır. Kırsalda temel geçim kaynağı olan tarım sektörü içinde ücretsiz aile işçisi olarak yer alan, böylece işgücüne dahil olan kadınlar, tarım sektörünün çözülmesi ve kente göç ile birlikte işgücünden çıkmaktadırlar. Tablo 1'de görülen oranlar da bu durumun açık bir kanıtıdır. Maaşların düşüklüğü, enformel sektörde çalışıyor olması, uzun çalışma saatleri, çocuğun bakımı ve ihtiyaçları gibi ekonomik etkenlerin yanında kadının evde oturmasının gerekliliğini savunan ailevi ya da toplumsal düşünce kalıplarının varlığı kadınların işgücü piyasasına girişini zorlaştırmaktadır (Can, 2012).

İşgücüne katılım oranlarındaki düşüşün "kentsel kadınlar dışında" diğer nedenleri şöyle sıralanabilir. Birincisi erken emeklilik tercihi-

dir. Erkeklerde özellikle kentlerde 54 yaşından sonra işgücüne katılım oranı düşmektedir. İkinci neden, kırlardan kentlere göç ile tarımdaki küçük aile işletmeleri kapanmakta kentlerde sanayi ve hizmetlerde gerekli hızda iş yaratılamamaktadır. Üçüncü neden zaman içerisinde gençlerin işgücüne katılım oranlarının, eğitim sürelerinin uzaması, yasal eğitim ve yasal çalışma yaşlarının yükselmesi nedeniyle düşüyor olmasıdır (Tansel, 2012: 63, Işığışık, 2014:140).

İşgücüne katılım oranı öngörülmesi oluşturulurken dikkate alınması gereken diğer bir unsur ise beşeri sermaye birikiminin bir ölçütü olarak fertlerin eğitim düzeyidir. İşgücüne katılım ile eğitim düzeyi arasında pozitif bir ilişki söz konusudur. Öyle ki kentsel alanlarda her iki cins için de katılım oranlarının en yüksek olduğu eğitim düzeyi yükseköğretim mezunlarıdır. Erkekler için en yüksek ikinci katılım mesleki ya da teknik lise düzeyinde olurken, kadınlar için katılımın en yüksek olduğu ikinci düzey de mesleki ya da teknik lise olmuştur (Ceritoğlu ve Eren, 2015: 2, Biçerli, 2013: 81). Nitekim TÜİK 2015 yılı eğitim durumuna işgücü durumu incelendiğinde;(www.tuik.gov.tr)

- Yükseköğretim mezunu olan erkeklerde %79,6 olan işgücüne katılım oranı, kadınlarda %59,9 olduğu,
- Mesleki veya teknik lise mezunu erkeklerde %82,1 olan işgücüne katılma oranının, kadınlarda %40,8 olduğu görülmektedir.

2015 yılında toplamda eğitim durumuna işgücüne katılma oranları ise;lise altı eğitimlilerde %48,1,liselerde %54,1,mesleki veya teknik liselerde %65,4 ve yükseköğretim mezunlarında %79,8 olmuştur (www.tuik.gov.tr). Bu fark göz önünde bulundurulduğunda ülkedeki eğitim seviyesinin yükselmesi ülke genelindeki işgücüne katılım

oranlarını yukarı yönlü etkileyecektir. Türkiye’de son yıllarda üniversite mezunlarının sayısındaki artış eğiliminin devam etmesi ile birlikte ülkedeki üniversite mezunu oranının zamanla gelişmiş ülkelerdeki seviyelere yakınsayacağı tahmin edilmektedir (Ceritoğlu ve Eren, 2015: 2).

	İşgücü (Bin)	İstihdam (Bin)	İşsiz (Bin)	İKO	İşsizlik Oranı
2015					
Toplam	29678	26621		51,3	10,3
Okur-Yazar Olmayan	1115	1056	59	18,6	5,3
Lise Altı Eğitimli	16277	14650	1627	48,1	10
Lise	3002	2629	373	54,1	12,4
Mesleki veya Teknik Lise	3000	2693	307	65,4	10,2
Yükseköğretim	6531	5593	692	79,8	11
2014					
Toplam	28786	25933		50,5	9,9
Okur-Yazar Olmayan	1170	1097	73	19,1	6,3
Lise Altı Eğitimli	16100	14584	1516	47,8	9,4
Lise	2977	2623	355	53,5	11,9
Mesleki veya Teknik Lise	2847	2544	303	65	10,6
Yükseköğretim	5691	5085	606	79,2	10,6

Kaynak: TÜİK, 2014-2015

Tablo 2.2: Eğitim Durumuna Göre İşgücü, İstihdam, İşgücüne Katılım ve İşsizlik Oranı

Veriler yıllık değişim açısından incelendiğinde; okur-yazar olmayanların sayısında azalma, yükseköğretim mezunlarının sayısında ise artış trendi söz konusudur. Toplam işgücü içinde yükseköğretim mezunları 1 yılda (2014-2015) yaklaşık 840.000 kişi artmıştır. Bu rakam, yıllık toplam işgücü artışının neredeyse tamamına karşılık gelmektedir. Benzer değişim, lise ve meslek lisesi mezunları arasında da söz konusudur. Bu durum, Türkiye’de işgücü piyasasının niteliğinde önemli bir değişim sürecinin yaşandığı anlamına gelmektedir. Ancak, lise altı eğitimlilerin işgücü piyasası içindeki hakim yapısı, işgücünün niteliği bakımından birçok sorunu da beraberinde getirmektedir. Bu yapı; özellikle işgücü piyasasının ihtiyaç duyacağı

nitelikli işgücünün temini bakımından önemli sıkıntılara işaret etmesinin yanında ülkemizdeki istihdam ve işsizlikle ilgili sorunlara da ışık tutmaktadır (Onuncu Kalkınma Planı, 2014: 34).

2.1.2 İstihdamın Yapısı

İşgücü piyasasının önemli göstergelerinden bir diğeri olan istihdam, dar anlamda emek faktörünün belirli bir ücret karşılığında çalıştırılmasıdır. Geniş anlamda istihdam kavramı ise, üretim sürecinde emek faktörünün yanı sıra diğer üretim faktörlerinin de üretimde kullanılmasıdır (Orhan ve Erdoğan: 2010: 361). Üretim faktörlerinin mal ve hizmet üretiminde bulunmak için kullanılıp kullanılmadığı bu kavram içerisinde ele alınmaktadır. Ancak işgücü yani emek dışındaki üretim faktörlerinin üretimde kullanılmayarak atıl kalması halinde sadece ekonomik anlamda bir kayıp söz konusu olurken, işgücünün üretimin dışında kalması bir başka deyimle işsiz kalması sosyo - politik sorunları da beraberinde getirmektedir (Germir, 2012: 3). Kaldı ki bir ekonomide tüm yetişkin nüfusun iş bulup çalışması, yani tam istihdamın gerçekleşmesi, hiçbir zaman mümkün değildir. Her ekonomide, daima bir miktar işgücü, iş değişikliği başta olmak üzere çeşitli nedenlerle (friksiyonel işsizlik) ve talep edilen işgücünün niteliklerinin değişmesi nedeniyle (yapısal işsizlik), iş bulamamaktadır (Dinler,2007:477). Kısaca, istihdam ve işsizlik, aynı gerçeğin iki farklı fakat birbirini tamamlayan ayrılmaz parçalarıdır. Hangisi ele alınırsa alınsın, diğerinden bahsedilmeden istihdam politikalarının incelenmesi ve sonuçlandırılması mümkün değildir. İstihdam, uygulanan politikalar sonucu ulaşılmak istenen hedefi, işsizlik ise kaçınılmak istenen tarafı oluşturmaktadır (Ay,2012:322). Ayrıca istihdam ekonomik gelişmişlik seviyesi ne olursa olsun tüm ülkeler

için ayrı bir önemi olan hassas bir konudur. Türkiye’de yeterince istihdam yaratılamaması yanında birtakım yapısal sorunlar ve ekonomik krizler istihdam edilenlerin sürekli ya da konjonktürel olarak işsiz kalabilmesi sorunun içinden çıkılamayacak boyutlara taşımıştır (Mehmet ve Kılıç, 2009: 47).

Nitekim Türkiye’de istihdam artışı nüfus artışı karşısında daima yetersiz kalmıştır. Gerçekten de nüfus artışı bir yandan işgücü miktarını arttırırken diğer yandan istihdam artışının aynı oranda artmaması temel sorunu oluşturmaktadır. Diğer yandan, Türkiye, günümüzde ”demografik geçiş dönemi olarak ifade edilen ve hızı giderek düşmekle beraber nüfus artışının devam ettiği süreci yaşamaktadır. Buna rağmen yıllık ortalama %1 oranındaki artışı işgücü piyasasının yapısını doğrudan etkilemektedir (Mehmet ve Kılıç, 2009: 47).

Yıllar	İstihdam	Erkek İstihdamı	Kadın İstihdamı	İşsizlik	Erkek İşsizlik	Kadın İşsizlik
2004	41,3	62,7	20,8	10,8	10,8	11
2005	41,5	63,2	20,7	10,6	10,5	11,2
2006	41,5	62,9	21	10,2	9,9	11,1
2007	41,5	62,7	21	10,3	10	11
2008	41,5	62,6	21,6	11,0	10,7	11,6
2009	41,7	60,7	22,3	14,0	13,9	14,3
2010	43,0	62,7	24	11,9	11,4	13
2011	45,0	65,1	24,3	9,8	9,2	11,3
2012	45,4	65	26,3	9,2	8,5	10,8
2013	45,9	65,2	27,1	9,7	8,7	11,9
2014	49,5	69,5	30,5	9,9	9	11,9
2015	50,2	69,8	29,5	10,3	9,3	12,7

Kaynak: TÜİK, 2014-2015

Tablo 2.3: Yıllara Göre İstihdam ve İşsizlik Oranı

İstihdam oranlarındaki değişim incelendiğinde; 2010 yılına kadar toplamda ve cinsiyet bazında çok ciddi bir artışın olmadığı ancak 2010 yılından itibaren her üç oranda da artış olduğu gözlemlenmektedir. Nitekim oransal artışın yanında sayısal artışa da bakıldığında son beş yıldır erkeklerde bir milyon 866 bin erkeklerde, bir milyon

430 bin kadınlarda olmak üzere toplamda üç milyon 296 ilave istihdam yaratıldığı görülmektedir. İŞKUR'un 2015 İşgücü Piyasası Araştırması Sonuç Raporu'na göre 2007-2014 yılları arasında toplamda istihdam oranında gösterilen başarılı performansla Türkiye AB ve OECD ülkelerinden ayrılmaktadır. Ancak ülkemizde kadının işgücüne katılımının yanında istihdama katılım oranı da düşüktür. 2015 yılında Türkiye'de erkeklerde istihdam oranının hem AB 28 hem de OECD ortalamasının üzerinde olsa da, Eurostat verilerine göre, 2015 yılında AB-28'de kadınların istihdam oranı yüzde 64,3 olduğu, OECD ülkelerinin ortalamasına bakıldığında; 2015 yılı için kadınların istihdam oranı yüzde 58,5 olarak düşünülürse daha gidecek çok yolumuz bulunmaktadır (Ulusal İstihdam Stratejisi, 2016: 53).

Ülkemizde istihdamın yapısı ile ilgili incelenmesi gereken bir diğer husus ise istihdamın sektörel dağılımıdır. Çünkü istihdamın sektörler itibariyle dağılımı bir işgücü piyasası göstergesi olmakla beraber, aynı zamanda gelişmişlik düzeyini gösteren önemli bir değişkendir. İstihdamın sektörlere göre dağılımı ülkeden ülkeye farklılıklar gösterir. Ülkelerin gelişme sürelerine (take-off) paralel olarak sektörel istihdam kaymaları Arthur Lewis'in Üç Sektör Yasası'nda teorik olarak ifade edilmektedir (Mehmet ve Kılıç, 2009: 50) Bu yasa göre ekonomik kalkınmanın erken evrelerinde istihdamda tarım sektörünün önemli ağırlığı söz konusu iken, kalkınmaya bağlı olarak önce sanayi sektörünün sonra da hizmetler sektörünün istihdamdaki paylarının artması beklenmektedir. Zaman içinde tarımda makineleşmeye bağlı olarak daha az işgücüne ihtiyaç duyulması ve tarımsal ürünlere olan talep artışının gelir artışından düşük olması gelişmiş ülkelerde tarımsal istihdamın payının %3'lere kadar azalmasına sebep olmuştur (Biçerli, 2013: 150).

Gelişmekte olan ülkelerde sanayi sektörünün yeterince gelişememiş olması istihdamın büyük bir kısmının tarımsal alanlarda yoğunlaşmasına neden olmaktadır. Gelişmiş ülkelerde ise üç sektör yasaının doğru işleyişi neticesinde hizmetler sektörü en fazla istihdamı içinde barındıran sektör durumundadır. Günümüzün gelişmiş ülkelerinde, özellikle AB ülkelerinde, üç sektör kanununun tam olarak işlediği, toplam istihdam içerisinde tarım sektörünün istihdam payının %3-4 seviyesinde olduğu, sanayinin payının %25-30, hizmetler sektörünün payının ise %70-75 seviyesinde olduğu görülmektedir (Mehmet ve Kılıç, 2009: 52).

Yıllar	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Tarım(%)	25,7	24	23,5	23,7	24,6	25,2	25,5	24,6	23,6	21,1	20,6
Sanayi(%)	26,4	26,8	26,7	26,8	25,3	26,2	26,5	26	26,4	27,9	27,2
Hizmetler(%)	48	49,1	49,8	49,5	50,1	48,6	48,1	49,4	50	51	52,2

Kaynak: TÜİK, www.tuik.gov.tr

Tablo 2.4: Türkiye’de İstihdamın Sektörel Dağılımı

Türkiye’de istihdamın yapısı son 10 yıllık dönemde önemli bir değişim geçirmiştir. Dönüşüm süreci Clark’ın üç sektör kanunun doğal bir yansımasıdır ve bu açıdan aslında ülkemizde oldukça gecikerek yaşanan bir geçiş niteliğindedir (Karagöl ve Akgeyik, 2010: 8). İstihdamın sektörel kompozisyonunda 2000 yılından itibaren tarım ağırlıklı yapıdan, hizmetler ağırlıklı yapıya doğru bir geçiş gözlenmektedir. Diğer bir ifade ile Türkiye’de istihdamın dağılımında tarım sektörünün payındaki azalışın, hizmetler sektöründeki artışla dengelendiğini söylemek mümkündür. Hizmet sektörünün ekonomide payı arttıkça, büyümenin de istihdam yaratma kapasitesi artmaktadır. Türkiye’de uzun dönemde istihdamın lokomotifinin hizmetler sektörü olacağı rahatlıkla söylenebilir (Bozdaroğlu, 2007: 10). Ancak tabloda görüldüğü gibi Türkiye’de bu süreç beklenildiği gibi

gerçekleşmemiştir. Tarım sektörünün payı hala olması gerekenden yüksek seyrederken, sanayi sektöründe anlamlı bir artış yaşanmamıştır. Sanayi sektöründe yeterince istihdam meydana getirilememesi sonucu hizmet sektörü kontrolsüz bir şekilde artarak son yıllarda %50'lere ulaşmıştır (Özpinar vd., 2011: 138).

Kırsaldan kente göçle birlikte, GSMH içerisinde ve dolayısıyla istihdamda tarımın payı azalmaktadır. Fakat Türkiye'de tarım, orta gelirli diğer ülkelere nispeten istihdam açısından ekonomide büyük bir sektör olmaya devam etmektedir. Ayrıca, 2007 yılından itibaren tarımın payında tekrar artış gözlenmektedir. 2008 yılındaki global krizle birlikte Türkiye ekonomisinde büyümenin yavaşlaması ve ekonominin 2009 yılında %4,7 küçülmesi ile tarım sektöründe istihdam edilenler 2007 yılına göre 2009 yılında, 2001 krizinde de 2002 yılında bir önceki yıla göre arttığı gibi (%4,2), %8'lik artış ile 5254000 kişiye ulaşmıştır. Bu gelişme tarım sektöründe çalışanların bir bölümünün çaresizlikten bu sektörde çalıştığını göstermektedir. Başka sektörlerde iş bulabildikleri takdirde tarım sektöründen ayrılmakta, ancak ekonominin ve istihdamın küçüldüğü dönemlerde tekrar tarım sektörüne dönmektedirler. Bugün bile her beş kişiden biri tarımda çalışmaktadır. Bu durumda siyasi konjonktürden uzak tarımsal sübvansiyon uygulamalarındaki artışın etkili olduğu düşünülebilir (Olhan, 2011: 8, Ay, 2012: 323).

Ayrıca tarımsal istihdamın azaltılması istenilen sonuç olsa da geçiş sürecinde gerekli sosyal politika tedbirlerinin alınmamasında hareketle-istihdamdaki bu yapısal dönüşümün ciddi yapısal sorunları beraberinde getirdiği düşünülmektedir (Biçerli, 2013: 153). Cinsiyet ayrımında istihdam edilenlerin sektörüne baktığımızda, hem kadın hem erkek için istihdamın en yüksek olduğu sektör hizmet sektörüdür. Erkeklerin hizmet sektöründen sonra en çok istihdam

edildiği sektör sanayi sektörü iken kadınlarda tarım sektörüdür. Bunun en büyük nedeni kırsal kesimde kadınların daha çok tarım sektöründe istihdam ediliyor olmalarıdır (Şentürk, 2014: 129). Nitekim 2015 yıllık sonuçlarına göre, istihdam edilen kadınların %31'i tarım, %16'sı sanayi, %53'ü ise hizmetler sektöründedir.

Eğitim Düzeyi	Genel	Erkek	Kadın
Okur Yazar Olmayanlar	17,6	27,4	15,6
Lise Altı Eğitimliler	43,3	61,9	23,9
Lise	47,3	64,5	26
Lise ve Dengi Meslek Okulu	47,3	74,9	33,4
Yüksek Öğretim	71,6	79,6	59,9

Kaynak: TÜİK,2015

Tablo 2.5: Eğitim Durumlarına Göre İstihdam Oranları (2015)

Türkiye'de eğitim durumuna göre istihdam oranlarına bakıldığında eğitim düzeyi arttıkça istihdam oranlarının da yükseldiği gözlenmektedir. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) Hanehalkı İşgücü Anketi 2016 yılı Ocak ayı sonuçlarına göre; en yüksek istihdam oranları yüksekokul ve fakülte mezunlarında görülürken, en düşük istihdam oranları ise okuma yazma bilmeyenlerde görülmektedir. Toplam nüfus içerisinde İstihdam oranlarına bakıldığı zaman lise düzeyinde yüzde 45,1 okur-yazar olmayanlarda yüzde 15,2 ve yükseköğretim düzeyinde eğitim alanlarda ise yüzde 71,6 olduğuna tanık olunmaktadır. İstihdam oranlarına cinsiyet açısından bakıldığında erkeklerde istihdam oranı yüzde 68,2 iken; kadınlarda bu oranın yüzde 30 seviyelerinde kaldığı görülmektedir. İşgücüne katılma oranları incelendiğinde işgücüne katılma oranı toplam nüfus içerisinde yüzde 55,4 iken okur-yazar olmayanlarda yüzde 16,6ve yükseköğretim düzeyinde eğitim alanlarda yüzde 79,6 olduğu görülmektedir. İşgücüne katılma oranlarına cinsiyet açısından bakıldığında ise erkeklerde işgücüne katılma oranı yüzde 76,2 iken; kadınlarda bu ora-

nın yüzde 34,6 seviyelerinde kaldığı görülmektedir (Ulusal İstihdam Stratejisi, 2016: 2). Türk işgücü piyasasının çarpıcı özelliklerinden biri de, kayıt dışı ve enformel istihdamın büyüklüğüdür (Bozdağlıoğlu, 2007: 4). Kayıt dışı sektör ve/veya enformel sektör birbiri yerine kullanılan kavramlar olsalar da aralarında bazı farklar vardır. Uluslararası Çalışma Örgütüne (ILO) göre, enformel sektör "Sürekli olarak taşımadan bir kişinin veya birkaç kişinin oluşturdukları, başlıca amaç kişilere istihdam ve gelir sağlamak olan, mal ve hizmet üretiminde bulunan, örgütsel kimliği gelişmemiş küçük ölçekli birimler" olarak tanımlanmıştır (İŞKUR, 2004). TÜİK'e göre enformel sektör istihdamı şirketleşmemiş (hukuki durumu ferdi mülkiyet veya adi ortaklık olan), basit usulde vergi veren veya hiç vergi vermeyen, 1-9 kişi çalışmanı olan tarım dışı tüm ekonomik birimlerde çalışanlar " olarak tanımlanmaktadır (Sapançalı, 2008: 15).

Kayıt dışı istihdam ise, hem formel hem enformel sektörde, hem de kayıt dışı ekonomik faaliyetlerde kendi adına, ya da ücretli olarak çalışan ve faaliyetleri istatistiklere yansımayan ve istatistiksel olarak tam hesaplanamayan istihdam şekilleri bütünüdür (İŞKUR, 2004). Kayıt dışı istihdam, gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi gelişmiş ülkelerde de ekonomik ve sosyal yaşamın temel sorunlarından biri haline gelmiştir. Türkiye'de kayıt dışı istihdam oranı diğer kayıt dışılık hallerinde olduğu gibi önemli bir yapısal sorundur (Mehmet ve Kılıç, 2009: 58).

Türkiye'de kayıt dışı istihdamın çeşitli sebeplerde kaynaklandığı bilinmektedir. Bu sebeplerin başında "ekonominin geri kalmışlığı ve düal yapısı" gelmektedir. Modern sektör olan sanayinin yanında geleneksel sektör olan tarımın bünyesinde oldukça büyük miktarlarda işgücü barındırması ve bu sektörde esas itibarıyla üretimin ücretsiz aile işçisi tarafından sürdürülmesi ve çalışma ilişkilerinin hiçbir

iş ve sosyal güvenlik yasasına tabi olmaması enformel istihdamın profilini belirleyen önemli unsurlardır. Kırsal ve kentsel alanlar arasındaki ücret farklılığı da işsizlerin kentsel alanlarda birikmelerine neden olmaktadır. İşsizlik baskısı bireylerin marjinal sektörde istihdam edilmeleri sonucunu doğurmaktadır. Ayrıca işsizlerin gelirlerinin kayıtlı ekonomide yüksek işgücü maliyeti ile üretilen ürünleri almaya yetmemesinin de talep cephesinden kayıt dışı ekonomiyi ve istihdamı beslediği düşünülebilir (Biçerli, 2013: 157, Karagöl ve Akgeyik, 2010).

Bunun yanında makro seviyede yaşanan ekonomik istikrarsızlıklar ve bu istikrarsızlığın sebep olduğu yüksek enflasyon, kamu maliyesi finansman dengesizlikleri kayıt dışılığın temel sebepleridir. Bu temel sebeplerin bir anlamda sonucu olan yüksek vergi ve sosyal güvenlik primleri, işletmeler üzerinde idari ve mali yükler, popüler politikalarla çıkarılan vergi ve prim afları da kayıt dışılığı arttırmaktadır (Mehmet ve Kılıç, 2009: 58).

Yıllar	Kayıtlı İstihdam	Kayıtlı İstihdam Oranı(%)	Kayıt Dışı İstihdam	Kayıt Dışı İstihdam Oranı(%)	Toplam İstihdam
2004	9789	49,8	9843	50,2	19632
2005	10401	51,8	9666	48,2	20067
2006	10830	53	9593	47	20423
2007	11315	54,5	9423	45,5	20738
2008	11974	56,5	9220	43,5	21194
2009	11949	56,2	9328	43,8	21277
2010	12822	56,7	9772	42,3	22594
2011	13971	57,9	10139	42,1	24110
2012	15135	60,9	9686	39,1	24821
2013	16145	63,3	9379	36,7	25524
2014	16864	65	9069	35	25933
2015	17684	66,4	8937	33,6	26621

Kaynak: TÜİK, www.tuik.gov.tr

Tablo 2.6: İstihdam Edilenlerin Kayıtlılık Durumu, 15+

Kayıt-dışı istihdamın 1980'li yıllarda genişlediği, bunun da te-

melde kırsal kesimlerden büyük kentlere yaşanan göçlerin artmasından kaynaklandığı tahmin edilmektedir. Mevcut veriler enformel sektördeki eğilimi yansıtmaktadır. 1980’li yılları sonuna da %60’lara dayanan kayıt dışılık oranının 1990’lı yılların ortalarında %44’lere kadar gerilediğini ancak bu oranın daha sonra yeniden yükselme eğilimine girdiğini göstermektedir (Kargöl ve Akgeyik, 2010) 2004-2012 döneminde kayıt dışı istihdamın payı yüzde 50 seviyelerinden yüzde 39 seviyelerine gerilemiştir. Bu dönemde kayıt dışı istihdam oranı tarım sektöründe yüzde 90’dan yüzde 83,6’ya, tarım dışı sektörlerde ise yüzde 34’ten yüzde 24,5’e düşmüştür. Kayıt Dışı Ekonomiyle Mücadele Stratejisi çerçevesinde kurumlar arası koordinasyon ve işbirliğinin güçlenmesi, denetimlerin ve çapraz kontrollerin artması, vergi ve prim teşvikleri ile ekonomik gelişmenin getirdiği kurumsallaşma gibi faktörler kayıt dışılığın azalmasında etkili olmuştur. Ancak, halen Türkiye’de kayıt dışı istihdam oranı diğer ülkelerle karşılaştırıldığında oldukça yüksektir (ÜİS, 2014: 10).

YILLAR	TARIM		TARIM DIŞI		TOPLAM
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	
2004	2608	2527	3847	861	9843
2005	2217	2330	4131	988	9666
2006	2043	2265	4240	1045	9593
2007	2025	2265	4145	988	9423
2008	2073	2332	3877	938	9220
2009	2151	2353	3752	1074	9328
2010	2239	2619	3776	1140	9772
2011	2319	2831	3790	1199	10139
2012	2340	2757	3387	1202	9686
2013	2288	2721	3117	1252	9379
2014	2110	2390	3234	1335	9069
2015	2075	2376	3151	1337	8937

Kaynak:TÜİK,2015

Tablo 2.7: Kayıt Dışı İstihdamın Cinsiyete Göre Dağılımı

Koray’a göre (2012:304), bu tablo, tarım ağırlıklı yapı, küçük işletme ağırlıklı üretim ve istihdamla ilgili yasa ve kurallardan ka-

çışı çok iyi sergilemektedir. Yani yalnızca ücretlilerin değil, hangi statüde çalışırsa çalışsın çalışanların işveren veya kendi hesabına) yarısının (Tablo) herhangi bir güvenlik şemsiyesi içine girmediğini göstermektedir.

Şenses (2003)'e göre de Türkiye İşgücü piyasalarından çok farklı bir görünüm sergilemekte, kentsel formel kesimde istihdam edilen sendikalı ve sosyal güvenlik kapsamındaki işçilerin oluşturduğu ve küçük sayılabilecek bir kesim bir yana bırakılacak olursa, parçalı yapısıyla da gelişmekte olan ülke özellikleri taşımaktadır. Nitelikli, yüksek ücretli ve sosyal güvenlik olanaklarına sahip çalışanların oluşturduğu görece küçük bir merkezin etrafında yer alan ve işgücünün büyük kısmının istihdam edildiği düşük ortalama verimlilik düzeyindeki tarım ve enformel sektörler ise bu işgücü piyasasının temel parçalarını oluşturmaktadır.

Böylece Türkiye'deki işgücü piyasasının belirgin özelliklerini sonuç olarak şöyle sıralamak mümkündür:(Koray, 2012: 305-306).

- Tarım ağırlıklı istihdam yapısı azalıyor olsa da tarımın istihdamda hala önemli bir payı bulunmaktadır.
- İşgücüne katılım çok sınırlı olmasına karşın yeterli istihdam yaratılamamakta ve işsizlik sorunu çözülememektedir.
- Kendi hesabına çalışanların yoğunluğu hem küçük sermayeli işletmelerden oluşan ekonomik yapıyı hem de sınırlı büyüme ve yatırım olanaklarını göstermektedir.
- Nüfusun büyük bölümünü barındıran kentler hızla büyürken bu kentlerde önemli bir ücretli çalışma potansiyeli yaratılamadığı da ortaya çıkmaktadır.

- Ücretli çalışanların kısıtlı kalması, hem ücretliler toplumu olmaktan hala uzak kalındığını hem de modernleşme sürecinde önemli rolü bulunan emeğin toplumsal taraf olarak neden pek de güçlenemediğinin bazı ipuçlarını vermektedir.
- Kadının istihdama katılımının özellikle kentlerde çok düşük kalması, bir yandan Türkiye'deki kadının ekonomik olarak erkeğe bağımlılığını ortaya koymakta, öte yandan ekonomik ve toplumsal yaşamda yer alamayan kadının kendi sorunlarını yeterince toplumun gündemine taşıyamamasının arkasındaki önemli nedenlerden birini açıklamaktadır.
- Enformel sektörünün yaygınlığı ise, hem yasalar ve hem gerçekler arasındaki kopukluğu, buna bağlı olarak çalışma yaşamındaki yaygın güvencesizliği hem de sosyal güvenlik sisteminin sıkıntılı durumunu açıklamaktadır.

İşgücü piyasası ve istihdama ilişkin bu özellikler, Türkiye'deki işsizlik sorununun nasıl bir sosyo-ekonomik zemin üzerinden tezahür ettiğini anlamak bakımından ve çözüme dair yapılacakları tespit açısından önemlidir denilebilecektir.

2.2 TRC2 BÖLGESİNDEKİ ŞEHİRLERİN TARİHİ VE SOSYOEKONOMİK GÖSTERGELERİ

İBBS (İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması), Türkiye'nin AB üyelik sürecinde yerine getirmekle yükümlü olduğu kriterlerden biridir. Uygulamanın amacı bölgesel politika çerçevesinin belirlenmesi, bölgelerin sosyo-ekonomik analizinin yapılması ve Avrupa dü-

zeyinde karşılaştırılabilir bölgesel istatistik verilerin üretilmesi olarak tanımlanmıştır (Bakanlar Kurulu, 2002). 3 kademeli bölge sistemi oluşturulurken, 81 il Düzey3 olarak tanımlanmış, "ekonomik, sosyal ve coğrafi yönden benzerlik gösteren komşu iller ise bölgesel kalkınma planları ve nüfus büyüklükleri de dikkate alınarak" (Bakanlar Kurulu, 2002) Düzey2 (26 adet) ve Düzey1 (12 adet) bölgeleri belirlenmiştir.

Türkiye'de İBBS Düzey2 bölgeleri, kalkınma ajansları ile ilişkilendirilerek ve ajanslara bölgesel kalkınma planlarını hazırlama görevi verilerek bölgesel yönetim bağlamında önemli bir adım atılmıştır. İBBS Düzey2 bölgelerinin idari bir nitelik taşımamasına ve hazırlanan bölgesel kalkınma planlarının Türkiye planlama hiyerarşisinde tam olarak konumlandırılmış olmamalarına rağmen, bölgesel kalkınma ajanslarının (BKA) idari yapısı ve plan hazırlama süreçlerinde sergiledikleri katılımcı yaklaşım yerel aktörlerin bölgesel gelişmeyi yönlendirmede dikkate alınması bakımından önemli sayılabilecek gelişmelerdir (yereldemokrasi.net, Erişim: .1.12.2016).

TRC2 Bölgesi; Türkiye'nin güneydoğusunda bulunduğundan, başta Suriye ve Irak olmak üzere Ortadoğu ülkeleri ile geçmişten gelen ilişkilere sahip sınır bölgesidir. Türkiye'nin 2000'li yıllarda Ortadoğu politikasındaki değişiklik ile Bölgenin sorunlarıyla yakından ilgilenmesi, Bölgede her geçen gün etkinlik kazanmasına ve Bölge ülkeleriyle ekonomik ilişkilerinin gelişmesine katkıda bulunmuştur. Türkiye'nin 2012 yılında Irak ile yaptığı ihracat, 2008 yılından bu yana yıllık ortalama % 30 artarak 10,8 milyar dolara ulaşmış ve Irak, Türkiye'nin Almanya'dan sonra en fazla ihracat yaptığı ülke konumuna gelmiştir. Irak ihracatında % 24,2 oranıyla "gıda ürünleri ve içecek" sanayi birinci sırada yer alırken, "ana metal sanayi" ikinci ve "elektrikli makine ve cihazlar" üçüncü sırada gelmektedir.

Irak'a ihracatın neredeyse tamamı Habur Sınır Kapısından karayolu ile sağlanmaktadır.

Dış ticaret verileri, ülkeler arası işbirliğini açıklayan önemli göstergelerden biridir. Diyarbakır'ın Irak'a yaptığı ihracat yıllar itibarıyla artış göstererek, 2012 yılında Diyarbakır toplam ihracatının % 54'ünü oluşturmuştur. Buna rağmen Diyarbakır'ın Irak'a yaptığı 107 milyon dolar ihracat miktarı, Türkiye'den Irak'a yapılan toplam ihracatın sadece % 1'ini oluşturmaktadır.

Türkiye'nin en uzun kara sınırına sahip olduğu komşusu Suriye olup bu sınırın uzunluğu 911 km.dir. Şanlıurfa'da Suriye'ye açılan 3 sınır kapısı bulunmaktadır. Bunlardan ikisi kapalı olup, Akçakale Sınır Kapısından ise sadece yolcu geçişleri yapılmaktadır. Türkiye, 2000'li yıllardan itibaren Suriye ile geliştirilen olumlu ekonomik ve siyasal ilişkiler sonucu, Suriye'yi Türkiye'nin Ortadoğu'ya açılan kapısı konumuna getirmiştir. Böylece 2005-2011 yılları arasında Şanlıurfa'nın Suriye'ye ihracatı 157 kat artmıştır. Suriye,2009'da Türkiye ile çeşitli alanlarda 51 adet işbirliği anlaşması imzalamıştır. Suriye'nin Şanlıurfa toplam ihracatındaki payı 2005 yılında % 1,1 iken, 2009 ve 2010 yılında Şanlıurfa'nın en çok ihracat yaptığı ülke olmuştur.Şanlıurfa, Suriye'ye en çok ihracat yapan iller sıralamasında 2011 yılında 5. il olmuştur. Kriz sonrası dönem olan 2012 yılında Şanlıurfa'dan Suriye'ye ithalat durmuş, ihracat ise %90'ların üstünde azalmıştır. Suriye'ye ihracat yapan firma sayısı da bir önceki yıla göre %25 civarında gerilemiştir.

Bu bölümde TRC2 bölgesinde yer alan Diyarbakır ve Şanlıurfa illerinin tarihi ve sosyoekonomik durumu ile ilgili temel bilgilere özetle verilecektir.

2.2.1 Diyarbakır ve Şanlıurfa İllerinin Tarihçesi

Diyarbakır

En eski medeniyetlerin kurulduğu "Mezopotamya" ile "Anadolu" medeniyetlerinin geçiş bölgesinde olan Diyarbakır'ın tarihi çok eski devirlere uzanmaktadır. Çayönü Tepesi kazılarında, dünyanın en eski köyü bulunmuştur. Hitit İmparatorluğunun bir parçasıyken Hurri-Mitanni Krallığına dâhil olmuş, zaman zaman Babil ve Asuriler arasında (M.Ö. 1400) el değiştirmiştir. Asurlular devrinde bölge valilik merkezi olmuştur. Daha sonra bölgeye Medler ve peşinden de Persler hâkim olmuşlardır. M.Ö. 4. asırda İskender, bu bölgeyi ve İran'ı Makedonya Krallığına katmıştır. İskender'in ölümünden sonra kısa bir müddet Selevkoslar İmparatorluğunun hâkimiyetinde kalmıştır. Tekrar tarih sahnesine çıkan Partlar, bölgeyi ele geçirmiştir. Milâttan sonra bir ve ikinci asırlarda bu bölge için Romalılar ve Partlar arasında çok kanlı savaşlar yaşanmıştır. Romalılar bölgeye hâkim olmuştur. M.S. 395 senesinde Roma İmparatorluğu parçalanınca, Anadolu gibi bu bölge de Doğru Roma (Bizans) payına düşmüştür. Partların halefi olan Sâsânîler, bölgede, hâkimiyet mücadelesini devam ettirmişlerdir. Hazret-i Ömer'in halifeliği zamanında İran (Acem-Sâsânî) İmparatorluğuna son verilmiştir. 639 senesinde hazret-i Ömer'in emri ile İyaz ibni Ganem kumandasındaki İslâm ordusu Diyarbakır (Amid)¹ ve çevresini fethetmiştir. Bu İslâm ordusunun kumandanlarından olan Hâlid bin Velid, Amid'e (Diyarbakır'a) ilk giren komutan idi. Muhâsarada oğlu Hazret-i Süleymân ile sahâbelerden Hazret-i Sâsaa şehid olmuştur. Diyarbakır bir eyâlet olarak İslâm devletine bağlanmıştır. 869 senesinde Emir Îsâ, Abbâsî halifelerinin umumi valisi olarak tayin edilmiştir. Fakat Emir Îsâ, halifeye bağlı olarak bağımsızlık ilan etti. 869-899 arasında

30 sene Şeyhiler Hânedânı olarak Emir Îsâ, Emir Ahmed ve Emir Muhammed bölgede hüküm sürmüştür.

Halîfe Mütazıd, Amid'e gelip Şeyhiler Hânedânını ortadan kaldırmıştır. Bir müddet bu bölgeye Hamdânîler hâkim olsa da, 990 senesinde bölgeye hâkim olan Mervânîler, 1096 senesine kadar saltanat sürmüştür. Alparslan 1071 Malazgirt Zaferinden bir sene önce Diyarbakır'a gelmiştir. Mervânîler, Selçuklulara tâbi olmuştur. Sultan Melikşah'ın ölümünden sonra bölge, Suriye Selçuklularına kalmıştır. Bir süre sonra da Diyarbakır ve havalisine İnaloğulları hâkim olmuştur. 1138'den sonra Vezir Emir Nisan idareyi ele geçirmiştir. Selâhaddîn Eyyübî, 1183'te Diyarbakır'ı alarak Hısn Keyfa Emiri Artuklu Nûreddîn'e vermiştir. Artuklular 1232 senesine kadar hüküm sürmüştür. 1232'de Eyyübî Sultânı Melik Kâmil Diyarbakır'ı ele geçirerek Artukoğullarına son vermiştir. 1240'ta Anadolu Selçukluları Diyarbakır'ı fethetmiştir.

Eyyübî Emiri Melik Kâmil, 1258'de Diyarbakır'ı Selçuklulardan geri almıştır. 1259'da şehir, İlhanlılara geçmiştir. İlhanlılar, bölgeyi Artukoğullarına bırakmıştır. 1401'de Timur Han, Diyarbakır'ı Akkoyunlu Karayülük Osman Beye vermiştir. Karayülük Osman Bey Akkoyunlu Devleti başşehrini Diyarbakır yapmıştır. Uzun Hasan, başkenti Tebriz'e götürmüştür. İran Safevî Sultânı Şah İsmâil, 1507'de Akkoyunlu Devletini ortadan kaldırarak Diyarbakır'ı ele geçirmiştir.

1507-1515 arasında Türk-Memlûk-Mısır-Suriye-İran-Safevî arasında bu bölge için mücadele devam etmiştir. Fakat halkın çoğunluğunu Türkler teşkil etmekte idi. Osmanlı hükümdarı Yavuz Sultan Selim Han, 1515'te Diyarbakır'ı ve bütün Güneydoğu Anadolu'yu Osmanlı Devleti topraklarına katmıştır. Şehir o târihten bu yana hiç istilâ görmemiştir. Osmanlı devrinde Diyarbakır eyalet (beylerbeyi-

lik) idi. Kendisine bağlı 24 sancağı (vilâyeti) bulunuyordu. Bu eyâletin kapladığı alanda bugün Diyarbakır, Elazığ, Siirt (Kığı hâriç), Bingöl, Mardin, Tunceli ve (Birecik hariç) Şanlıurfa bulunmaktadır (www.coğrafya.gen.tr, Erişim: 1.12.2016).

Şanlıurfa

Peygamberler şehri diye anılan Urfa'nın 8000 yıl öncesine kadar uzanan zengin bir tarihi bulunmaktadır. Hatta hazret-i Âdem ile Havva'nın bir müddet Urfa'da kaldığı dahi rivayet edilmektedir. Arap tarihçilerine göre "Tufan"dan sonra hazret-i Nûh tarafından kurulan 18 şehirden biri de Urfa'dır. Böylece ilk yerleşim merkezlerinden biri olduğu ifade edilen Urfa, kuruluşundan bu yana Urfa, yüzlerce efsane ve hikâyeye konu olmuştur. Urfa bağrında kurulan dünyanın ilk üniversitesi olarak bilinen Harran Üniversitesi ile ilk çağların kültür merkezidir. Urfa her köşesinde ve her taşın altında (tarihi eser) efsane yatan Efsaneler şehridir. Urfa Sümerler ve eski Babillilerin nüfuzu altında kalmıştır. Anadolu'da ilk siyasi birliği kuran Hitit İmparatorluğu bu bölgeyi sınırları içine almıştır. Hititlerden sonra Âsurlular, onlardan sonra da Babilliler tekrar Urfa bölgesini ele geçirmiştir. Medler Babilleri yenince bu bölge ve Bâbil topraklarını Medler fethetmiştir. Medlerin yerine geçen Persler bu bölgedeki hâkimiyetlerini devam ettirmiştir. M.Ö. 4. asırda Makedonya Kralı İskender, İran Pers Devletini yenerek ortadan kaldırdıca bu bölgeyi Makedonya İmparatorluğu topraklarına katmıştır. Makedonya Kralı İskender ölünce, imparatorluk komutanları arasında paylaşılmış, bölge, Asya İmparatorluğu Salevkosların payına düşmüştür. Hurrilerin yaşadıkları Hurri-Mitanni Devleti bu bölgede kurulmuştur. Krallığın başşehri "Vaşşugar" bugün Suriye sınırı üzerinde Habur Nehri doğusunda Resûleyn kasabasıdır. M.S. 1. asırda

Romalılar bölgeye erişmişlerse de Urfa şehri Roma ile Patlar ve bunların yerine geçen Sasaniler arasında mücadele konusu olmuştur. Pat ve Sasaniler bölgeyi daha çok ellerinde tutmuşlardır. M.S. 395'te Roma İmparatorluğu bölününce, Fırat ve Torosların ötesi olan Doğu Anadolu bölümü bütün Anadolu gibi Doğu Roma (Bizans)'nın payına düşmüştür ve bu bölge Bizans ile İran arasında jeopolitik mücadele konusu olmuştur. Bizans devrinde Urfa'ya Edessa denilmiştir ve bu şehirde Arâmi kültürü ve Sâmililer hâkim konuma yükselmiştir. Arâmi kralları Bizans ve İran'a haraç vermek suretiyle varlığını devam ettirmişlerdir. Asr-ı Saadette, Hazret-i Ömer'in halifeliği zamanında Urfa, Müslümanlar tarafından fethedilerek İslâm devletine katılmıştır. Abbâsiler devrinde ise Urfa ve Harran, iki mühim yerleşim ve kültür merkezi konumundadır.

1086'da Selçuklu Türkleri bölgeyi Emir Bozan Bey emrindeki Türk ordusuyla Bizans'tan alarak fethetmiştir. Birinci Haçlı Sefesinde Urfa, Lâtinlerin eline geçmiştir. Burada bir Haçlı Devleti kurulmuştur. 1098-1146 arasında 48 sene içinde Fransız asıllı 4 kont, Haçlı Devletini idare etmiştir. Zengilerin başkumandanlığındaki Türk orduları bu kontları yenerek esir almış ve nihayet Nûreddin Zengi Urfa'yı geri alarak kontluğa (Haçlı Devletine) son vermiştir. Urfa topraklarında Beyteginler isimli bir Türk hanedanı 1144'ten 1233'e kadar 89 yıl beylik kurmuş ve bu devlet Zengilere, Artukoğullarına, Eyyûbilere ve Anadolu Selçuklu Devletine tâbi olarak varlığını devam ettirmiştir. On üçüncü asır ikinci çeyreğinden sonra İlhanlılar, Türkleşmiş İran Moğolları ve Mısır-Suriye Türk Memlûk İmparatorluğu bölgeye hâkim olmuşlardır. Akkoyunlular ve Karakoyunlular Mısır-Suriye Türk Memlûk Devletine tâbi olarak bu bölgeyi ele geçirmiştir.

Yavuz Sultan Selim Han 1516'da Urfa ve civarını Osmanlı Dev-

leti sınırları içine katmıştır. Urfa, Osmanlı Devrinde 8 sancaklı "Rakka" beylerbeyliğinin (eyaletinin) çok defa merkezi olmuştur. Osmanlı Devrinde "Ruhâ" veya "Urfa" ismiyle anılmıştır. Kanunî Sultan Süleymân Han Irak'ın Seferine giderken iki gün Urfa'da kalmıştır. Osmanlılar zamanında Urfa önemli bir şehir olmak sıfatını muhafaza etmiş ve mühim şahsiyetler yetiştirmiştir. Urfalı meşhurların sonuna Ruhâvî, Rehâvî veya Urfalı lakabı eklenmiştir. Şâir Nâbi Urfalıdır. Tanzimattan sonra Urfa, Halep vilâyetinin (eyaletinin) 5 sancağından (vilâyetinden) birine merkez olmuştur. Sancağın 5 kazası bulunuyordu. Bilâhare Halep'ten ayrılarak müstakil sancak olmuştur. Birinci Dünyâ Harbinden sonra 7 Mart 1919'da İngilizler tarafından işgal edilmiş ve akabinde 1 Kasım 1919'da Fransız işgal kuvvetlerine devredilmiştir. Fransızlar Urfa'da bulunan Ermeni azınlığını silahlandırarak, Ermenilere aşırı imtiyazlar tanımıştır. Türklere ait malları Ermenilere devretmeye başlamışlardır. 29 Aralık 1919'da Urfa'ya tayin olan hemşerileri Jandarma Komutanı Yüzbaşı Ali Saip (Ursavaş) Beyin liderliği altında Fransızları kovmak için teşkilât kurmuşlardır. Siverek'ten Said Bey idaresinde Badıllı Aşiretiyle güneyde Aneze Aşireti Reisleri düşmanı kovmak için gönüllülerini bu teşkilâta vermiştir. 15 Ocak 1920'de başlaması düşünülen savaş ikmal zorlukları ile 8/9 Şubat 1920'ye tehir edilmiştir. Millî Kuvvetler Fransız işgal birlik komutanına ultiimatı vererek yirmi dört saat içinde Urfa'yı terk etmesini istemişlerdir. Fransızlar reddedince 9 Şubat 1920'de Millî Kuvvetler Urfa'nın yarısını ele geçirmiştir. Urfa köylüleri ise Suruç ve Birecik'teki Fransız birliklerini kuşatmıştır. 12 Şubat 1920'de şiddetli çarpışmalar olmuştur. Urfa Müdafası 60 gün sürmüştür. Fransız askerleri atlarını kesip yemeye başlamış, cephaneleri tükenmiştir. Paris Gazetelerinde asker ailelerinin yazdığı: "Haçlı Seferlerinde yüz binlerce Hıristiyan

mezar olan Türk Yurdu Anadolu'ya, evlatlarımızı bile bile ölüme göndermeye razı değiliz. Hükümet istifa etsin!" şeklinde mektuplar çıkmıştır. Bir Fransız teğmenin: "Marsilya'dan ayrılıyor. Bile bile Türkiye'ye kendi mezbahamıza sürükleniyoruz." şeklinde başlayan hatıra defteri Fransız kamuoyunda tesirler meydana getirmiştir. Nihâyet Fransız işgal birlikleri müzakereyi kabul etmişlerdir. Urfalılar verdiği 60 deve, 20 katır ve Türk askerinin himayesinde gece karanlığında Urfa'yı terk ederek, Suruç'a gitmişlerdir. 11 Nisan 1920 günü duâ, tekbir, gözyaşlarıyla Urfa Kalesine Türk Bayrağı kıyamete kadar burada kalsın dualarıyla çekilmiştir. Urfalılar Fransız askerleriyle kahramanca savaşarak kenti düşman istilâsından kurtarmıştır. Cumhuriyet Devrinde bütün sancaklar gibi Urfa da kendi ismini taşıyan ilin merkezi olmuştur.

Güneydoğu Anadolu Bölgesinde yer alan Diyarbakır ve Şanlıurfa illerinin oluşturduğu TRC2 alt bölgesi, göller dâhil, 34.540 km²'lik yüzölçümü ile Türkiye yüzölçümünün % 4,4'ünü oluşturmaktadır. Diyarbakır'ın yüzölçümü 15.204 km² olup rakımı 650 m ve Şanlıurfa'nın yüzölçümü 19.316 km² olup rakımı 518 m'dir (www.cografya.gen.tr, Erişim Tarihi: 01.12.2016).

2.2.2 Diyarbakır ve Şanlıurfa İllerinin Sosyo-Ekonomik Yapısı

Demografik Göstergeler

Diyarbakır ve Şanlıurfa illeri nüfus büyüklüğü sıralamasında Türkiye'deki en büyük nüfusa sahip ilk 12 il arasında yer almaktadır (Şanlıurfa: 9'uncu, Diyarbakır: 12'nci).

Bölge şehirlerinden Diyarbakır'ın 2015 yılı yıllık nüfus artış oranı %11,64'dür ve Şanlıurfa'nın yıllık nüfus artış oranı ise %24,96'dır.

TRC2 Bölgesi illeri çevre illerden yoğunlukla göç almakta ve aldığı göçten daha yüksek oranda göç vermektedir. Bölgenin aldığı göç çevre illerden ve bölge kırsalından olup, verdiği göç büyük kentlere doğru olmaktadır. TRC2 Bölgesi, 2011 yılında hazırlanan Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması çalışmasında, 26 Düzey 2 Bölgesi arasında sosyo-ekonomik gelişmişlik derecesine göre 23. sırada yer almıştır. TRC2 Bölgesini oluşturan illerden Şanlıurfa ili 81 il arasında 73. ve Diyarbakır ili 67. sırada yer almaktadır (Karacadağ Kalkınma Ajansı, 2013).

	Diyarbakır	Şanlıurfa	Türkiye
Toplam Nüfus	1.654.196	1.892.320	78.741.053
Yıllık Ortalama Nüfus Artış Hızı (%)	11,64	25,53	13,45
Nüfus Yoğunluğu (kişi/km ²)	108 97	102	
Toplam Yaş Bağımlılık Oranı	63,23	78,89	47,49

Kaynak: TÜİK, 2016, <http://www.nufusu.com/>

Tablo 2.8: TRC2 Bölgesi Demografik Göstergeler

İstihdam ve İşsizlik

Bölgenin temel işgücü değerleri incelendiğinde; TRC2 Bölgesi işgücü piyasasına baktığımızda istihdam oranı Türkiye ortalamasının çok altında kalmaktadır. Bu durumun sebebi bölgede sanayi sektörünün gelişmemiş olmasına bağlanabilir ayrıca bölge ekonomisi genellikle tarım ve havyacılığa dayanmaktadır. İş gücüne katılım oranı çalışma çağındaki insanların ne kadarının emeklerini arz ettiklerini gösterir bu orana baktığımızda bu oranın da Türkiye ortalamasının altında kaldığını görmekteyiz. İstihdam oranı, işgücüne katılım oranı ve işsizlik oranına baktığımız zaman bölge potansiyelinin yeterince kullanılmadığını göstermektedir.

TRC2 Bölgesi, ülke genelindeki işgücü göstergelerinde düşük bir profil izlemektedir. TRC2 Bölgesinde kentte ve kırsalda kadının iş-

gücüne katılımı, gençlerin (15-24yaş) işgücüne katılımı, kentte ve kırsalda erkeklerin işgücüne katılımı, işgücünün eğitim düzeyi Türkiye ortalamasından düşükkken, kayıt dışı istihdam Türkiye ortalamasından yüksektir (Karacadağ Kalkınma Ajansı, 2013).

Yıllar	TR Türkiye		TRC2 Diyarbakır, Şanlıurfa	
	2014	2015	2014	2015
İstihdam Oranı (%)	49,5	50,2	36,9	38
İşgücüne Katılma Oranı (%)	55,1	56,1	44,7	46,2
İşsizlik Oranı (%)	10,1	10,5	17,6	17,7

Kaynak:TÜİK, 2016

Tablo 2.9: Kurumsal Olmayan Nüfusun Yıllara Göre İşgücü Durumu

Yıllar	Türkiye			TRC2 Bölgesi		
	Tarım	Sanayi	Hizmetler	Tarım	Sanayi	Hizmetler
2004	29,1	24,9	46	40,2	13,4	46,4
2005	25,7	26,3	48	33,5	14,9	51,4
2006	24	26,8	49,2	24,8	16,8	58,6
2007	23,5	26,7	49,8	24,9	17,1	58
2008	23,7	26,8	49,5	33,4	16,8	49,6
2009	24,6	25,3	50,1	28,9	16,2	54,9
2010	25,2	26,2	48,6	27,9	17,2	54,9
2011	25,5	26,5	48,1	28,1	18,6	53,3
2012	24,6	26	49,4	30,1	23,7	46,2
2013	23,6	26,4	50	32,1	21,7	46,4

Kaynak:TÜİK, 2014

Tablo 2.10: İstihdamın Sektörel Dağılımı (%)

Görüldüğü gibi her ne kadar TRC2 Bölgesinde hizmet sektörü diğer bölgelere kıyasla gelişmemiş bir sektör olsa da istihdamda Türkiye genelinde olduğu gibi TRC2 Bölgesinde de büyük bir paya sahiptir.

Eğitim

Şanlıurfa ili eğitim sektörü gelişmişlik sıralamasına göre 78. sırada yer alırken, Diyarbakır ili 73. sırada yer almaktadır. TRC2 Bölgesi eğitim sektörü gelişmişlik sıralamasında 26 Düzey 2 bölgesi

arasında 25. sırada yer almaktadır. Bölgede yükseköğretim kurumu olarak Diyarbakır'da Dicle Üniversitesi ve Şanlıurfa'da Harran Üniversitesi olmak üzere iki adet üniversite bulunmaktadır. Bölgedeki üniversitelerde toplam 110 904 üniversite öğrencisi eğitim görmektedir. (Karacadağ kalkınma Ajansı, 2013)

Göstergeler	Diyarbakır	Şanlıurfa	Türkiye
İlköğretim Okullaşma Oranı (%)	97,47	98,44	94,87
Ortaokul Okullaşma Oranı (%)	92,85	90,32	94,39
Ortaöğretim Okullaşma Oranı (%)	65,69	65,69	79,79
Üniversite Öğrenci Sayısı	66990	43914	13378370

Kaynak:MEB, 2016. YÖK, 2016

Tablo 2.11: TRC2 Bölgesi Eğitim Göstergeleri

Sağlık

TRC2 Bölgesinin sağlık sektörü gelişmişlik düzeyine bakıldığında; bölgenin 26 düzey 2 bölgesi arasında uzman hekim sayısı bakımından 11. sırada olduğu, bölge illerinden Diyarbakır ilinin 81 il içerisinde 12'inci, Şanlıurfa ilinin ise 17'nci sırada yer aldığı görülmektedir. Diyarbakır ilinde 17'si kamu, 7'i özel olmak üzere toplam 24 hastane bulunurken, yatak kapasitesi toplam 4502'dir. Şanlıurfa ilinde ise 15'i kamu, 5'i özel olmak üzere 20 hastanede toplam 2876 yatak kapasitesi bulunmaktadır. Yatak kapasitesi açısından, TRC2 Bölgesi 26 bölge arasında 13'üncü sırada yer almaktadır.

	Diyarbakır	Şanlıurfa	TRC2	Türkiye
Uzman Hekim	1317	993	2310	75251
Pratisyen Hekim	811	1034	1845	39045
Diş Hekimi	265	173	438	22996
Hemşire	3260	1980	5240	142432
Ebe	863	645	1508	52838
Sağlık Memuru	2784	2042	4826	149616

Kaynak:TÜİK, 2016

Tablo 2.12: TRC2 Bölgesi Sağlık Personeli Sayısı, 2014

Kültür ve Turizm

Medeniyetlerin filizlendiği Bereketli Hilal içinde, Yukarı Mezopotamya bölgesinde yer alan Şanlıurfa ve Diyarbakır, neolitik çağdan bu yana kesintisiz olarak yerleşimlere ev sahipliği yapmıştır. Bölge bu medeniyetlere ait zengin tarihi ve kültürel mirası günümüze taşımıştır.

TRC2 Bölgesi turizm potansiyelleri bakımından zengin olmakla birlikte potansiyellerin değerlendirilmesi ve turizmin çeşitlendirilmesi konusunda yetersizdir. Bölgenin sahip olduğu potansiyellerin başında, inanç turizmi, tarih ve kültür turizmi, termal turizm, ekoturizm, su sporları ve kış turizmi gelmektedir. TRC2 Bölgesinin sahip olduğu tarihi-kültürel miras ve çeşitli turizm potansiyellerine karşın bölgeyi ziyaret eden turist sayısının düşük olması bu potansiyelin yeterince değerlendirilmediğini göstermektedir. Bölgede konaklama tesisleri ve yatak sayıları da yetersizdir. Yerli ve yabancı ziyaretçi sayılarında TRC2 Bölgesinin ülke içindeki payına bakıldığında turizmden yeteri kadar pay almadığı, özellikle yabancı turist oranının çok düşük olduğu görülür. Bölgede turizm altyapısının geliştirilmesi ve bölgenin tanıtımının yapılmasına ihtiyaç vardır. (Karacadağ Kalkınma Ajansı ,2016)

	Diyarbakır	Şanlıurfa	TRC2	Türkiye
Yabancı ziyaretçi sayısı	20001	16511	36512	23138428
Yerli ziyaretçi sayısı	192812	169316	362128	20221542
Geceleme Sayısı	311799	288999	600798	133881306
Ortalama Kalış Süresi (Gün)	1,47	1,56	1,51	3,09

Kaynak:TÜİK, 2016

Tablo 2.13: TRC2 Bölgesi Turizm Göstergeleri, 2015

Tarım

Tarımsal işletmelerde genel olarak hayvancılık ve bitkisel üretim bir arada yapılmakta olup, işletmelerin küçük ölçekli ve çok parçalı yapıda olması verimliliğin düşük seviyelerde kalmasına yol açmaktadır. GAP içerisinde yer alan TRC2 Bölgesindeki Diyarbakır ve Şanlıurfa illeri sulamadan en çok faydalanan iller içerisinde ilk sıradadır. GAP'ın tamamlanmasıyla birlikte TRC2 Bölgesindeki tarım alanlarının % 48,5'inin sulanması mümkün olacaktır. Verimli ve düz tarım topraklarına sahip olan TRC2 Bölgesi birçok tarla bitkisinin yetiştiriciliği ve üretiminde ülke genelinde ilk sıralarda yer almaktadır. GAP sayesinde sulu tarım imkanlarının gelişmesiyle birlikte bitki çeşitliliğinde artış meydana gelmiş ve bir, vejetasyon döneminde birden fazla ürün alınması mümkün olmuştur. TRC2 Bölgesi toprakları gerek kimyasal olarak kirlenme durumunun çok düşük olması ve gerekse geniş tarım arazileri ile organik tarım yapılmasına uygundur. Bu ürünlerin büyük çoğunluğu bitkisel kaynaklı olup organik hayvancılık üretimi çok sınırlıdır (Karacadağ Kalkınma Ajansı, 2016).

Sanayi

Bölgede sanayileşme süreci güvenliğe ve istikrara paralel olarak genel anlamda 15 yıldır hız kazanmıştır. 2003 yılından itibaren, özellikle 2008 yılında, kurulan firma sayısında ciddi bir yükseliş görülmektedir. Bölgede faaliyet gösteren sanayi kolları arasında Tekstil Sanayi, Gıda Sanayi, Kimya- Plastik Sanayi, İnşaat Sanayi, Madencilik - Taş Ocakçılığı ve İşlemesi öne çıkan sektörlerdir. 328 hektar alana ve 243 sanayi parseline sahip Diyarbakır OSB'de 104 işletme faaliyet göstermektedir. 1991 yılında kurulan Diyarbakır OSB'de şu an yeni yatırımcılar için tahsis edilecek parsel bulunmamakta-

dır. Diyarbakır'da ayrıca Türkiye'nin ilk Tarıma Dayalı İhtisas Besi OSB'sinin yapım çalışmalarına başlanmıştır. 189 hektar alanda, 113 sanayi parseli oluşturulacaktır. 1989 yılında kurulmuş olan Şanlıurfa I.OSB 459 hektar alana ve 309 sanayi parseline sahip olup burada da yeni yatırımcılara tahsis edilecek alan bulunmamaktadır. 1.170 hektar alanda 347 sanayi parseline sahip Şanlıurfa II.OSB'nin alt-yapı çalışmaları ise tamamlanmıştır (Karacadağ Kalkınma Ajans, 2013).

Enerji ve Madencilik

GAP Bölgesinin merkezinde bulunan Şanlıurfa ve Diyarbakır il-lerinde elektrik tüketimi yukarıdaki tabloda görülmektedir. Bu oran hidrolik elektrik üretiminin merkezi olan Bölgenin, gelişmişlik açısından, istenen seviyenin altında olduğunu göstermektedir. Sanayi işletmeleri elektrik tüketim değerlerine bakıldığında, bölge sanayi-nin gelişmemiş olduğu anlaşılmaktadır.

	Diyarbakır	Şanlıurfa	TRC2	Türkiye
Toplam elektrik tüketimi	1.482.825	2.112.527	3.595.352	207.375.078
Sanayi işletmeleri elektrik tüketimi	256.473	525.843	782.316	97.777.468
Tarımsal sulama elektrik tüketimi	62.888	45.282	108.170	3.919.119

Kaynak:TÜİK, 2016

Tablo 2.14: TRC2 Bölgesi Elektrik Tüketimi (MWh), 2014

Fırat Havzası ve Dicle Havzası projeleri olmak üzere iki grup-tan oluşan GAP Su Kaynakları Geliştirme Programı kapsamında 22 baraj, 19 hidroelektrik santrali inşası öngörülmüş, projenin tamam-lanması sonucunda 1.82 milyon hektar alanın sulanması ve yılda 27 milyar kilovat/saat elektrik enerjisi üretilmesi planlanmıştır. Bölge Hidrolik enerji kaynakları bakımından zengindir. Diyarbakır ili Çer-mik İlçesi, Şanlıurfa ili Merkez ilçede jeotermal kaynaklar bulun-

makta ve enerji potansiyeli oluşturmaktadır. Bölgede rüzgar enerjisi potansiyeli bulunmaktadır. Hem Diyarbakır hem Şanlıurfa ili, kayıp-kaçak oranında Türkiye'deki ilk 10 il arasında yer almaktadır. (Karacadağ kalkınma Ajansı, 2013)

TRC2 Bölgesi, özellikle Diyarbakır ili, büyük bir maden potansiyeline sahiptir ve son yıllarda ilde mermer sektörünün öne çıktığı ve önemli bir istihdam yarattığı görülmektedir. Şanlıurfa'da Karalali Bölgesinde kaplıca (sıcak su) ve Siverek'te (Karacadağ Bölgesi) de "bazalt" bulunmaktadır. Siyah renkli bazalt ve kırmızımsı siyah renkli piroklastlar geniş alanlara yayılmıştır. Üç evrede akan bazaltlar 10 bin km²'lik bir alan kaplamaktadır (Karacadağ kalkınma Ajansı, 2013).

Ticaret

TRC2 Bölgesi ihracatının % 70'i, Ortadoğu ülkelerine yapılmaktadır. Bölgede hedeflenen Ortadoğu'nun ticaret merkezi konumuna gelmektir. Tarım sektöründe büyük bir potansiyele sahip olan TRC2 Bölgesi'nin ihracatının Türkiye toplam ihracatı içindeki oranı çok düşüktür. Bu durum bölgenin potansiyellerini değerlendiremediğini göstermektedir (Karacadağ kalkınma Ajansı, 2013).

TRC2 Bölgesi coğrafi konumu, topografik yapısının uygunluğu, ana ticaret yolları uluslararası karayollarının üzerinde bulunması, ticaret hacmi ve potansiyeli, ulaştırma altyapısının elverişli olması gibi özellikleri ile bir lojistik ve ticaret merkez olmaya adaydır. TRC2 Bölgesinde, Diyarbakır'da bir adet askeri-sivil havaalanı ve Şanlıurfa ilinde sivil GAP Uluslararası Havaalanı bulunmaktadır. Diyarbakır havaalanı yolcu ve yük trafiği bakımından yoğunluk göstermektedir. Benzer havaalanları ile kıyaslandığında Diyarbakır havaalanının kapasitesine rağmen yük ve yolcu taşımada daha yoğun

olduğu görülmektedir. Diyarbakır Havaalanı taşınan yolcu sayısı bakımından benzer nitelikteki diğer havaalanları arasında ilk sırada gelmektedir (Karacadağ kalkınma Ajansı, 2013).

Ulaşım

Diyarbakır Askeri Havaalanı, 1952 yılından bu yana sivil uçuşlara da hizmet veren yurtiçi uçuşlara açık olan bölgesel nitelikte bir havaalanıdır. Gümrük hizmeti verilemediğinden havaalanında doğrudan uluslararası hava ulaşımı yapılamamaktadır. 2007 yılında hizmete giren Şanlıurfa GAP Havaalanı sivil kategoride olup ağır kargo uçaklarının iniş ve kalkışına imkan sağlayacak şekilde inşa edilmiştir. Uluslararası havaalanı olarak tasarlanan GAP Havaalanı'nın iç hat seferlerinin yanı sıra dış hat seferlerine açılması için 'Daimi Hüdut Kapısı' olarak ilan edilmesi gerekmektedir. Ayrıca kargo apronu ve kargo binası eksiklikleri tamamlanamadığı için kargo taşımacılığı yapılamamaktadır. Diyarbakır ili devlet yolu toplam uzunluğu 417 km'dir ve bunun 344 km'si bölünmüş yol niteliğindedir. Şanlıurfa ili devlet yolu toplam uzunluğu 569 km'dir ve bunun 338 km'si bölünmüş yol niteliğindedir. Ulusal demiryolu ağı bölgeyi iki aks üzerinden doğu-batı doğrultusunda beslemektedir. Kuzeydeki hat Ergani'den Bölgeye girmekte, Diyarbakır ve Batman'ı geçerek Kurtalan'da son bulmaktadır. Güneydeki hat ise, Narlı'dan başlayarak Gaziantep ve Nizip üzerinden Barak (Karkamış)'a varmakta, buradan Suriye sınırını izleyerek Nusaybin'e kadar ulaşmakta ve Suriye topraklarından geçerek Irak'a bağlanmaktadır (Karacadağ kalkınma Ajansı, 2013).

2.3 TRC2 BÖLGESİNDEKİ SURİYELİLERİN İŞGÜCÜ PİYASASI ANALİZİNİN GENEL ÇERÇEVESİ

İşgücü piyasasında istihdamın kural, koşul ve zorlukları bulunmaktadır. Bu kural ve koşullara uyulduğunda bile çoğu zaman piyasada yeterince iş olmadığı için insanlar arasında rekabet kaçınılmaz olmaktadır. Rekabette koşulları en iyi karşılamaya çalışan, kendini bunun için hazırlayan bireylerin iş bulma ve bununla kendileri başta olmak üzere ailelerini geçindirme olanakları daha fazladır. Bu durum bir ülkede yerleşik vatandaşlar için büyük ölçüde doğrudur.

Göç veya başka bir sebeple diğer bir ülkeden gelen vatandaşlar için durum biraz daha zordur. Rekabete dahil olmaları en başında vatandaş olmamalarından dolayı kolay değildir. Buna dil, kültür vb. etkenler de dahil edildiğinde işgücü piyasasına göç ile gelen vatandaşların katılmaları hayli güçtür.

Göç İdaresine göre 1922-2013 tarihleri arasında farklı ülke, etnik, din ve mezheplerden yaklaşık bir buçuk milyon kişi Türkiye'ye göç etmiştir. 2011'de Suriye'de baş gösteren iç savaş nedeniyle Türkiye'ye sığınan yaklaşık 1.760 milyon kişi de eklendiğinde bu sayı toplamda yaklaşık 3 milyona ulaşmaktadır. Göç ile değişik tarihlerde Türkiye'ye gelenlerin bir kısmı daha sonraki yıllarda Türkiye'den ayrılmışken, büyük bölümü Suriyelilerden oluşan önemli bir nüfus ise hala ülkemizde yaşamaya devam etmektedir (Demirhan ve Aslan, 2015:35).

Suriye'deki savaş nedeniyle çoğu evini, işini, geçmiş yaşam ve birikimini geride bırakarak Diyarbakır ve Şanlıurfa illerine zorunlu olarak göçerek bu illere yerleşen veya devletin yetkili birimlerince

burada barınmaları sağlanan Suriyelilerin işgücü piyasasına katılımlarının analizi zaruri hale gelmektedir.

Suriye'den göç ederek TRC2 bölgesinde yaşamlarını sürdüren aileler, Diyarbakır ve Şanlıurfa'daki şirketler çalışmamızın hedef grubunu oluşturmaktadır. Bu çerçevede çalışmamızda iki kente kaç Suriyelinin yerleştiği, bunlardan kaçının işgücü piyasası içinde yer aldığı ve detaylı bir şekilde sektörler temelinde formel-informel piyasa dikkate alınarak bu kişilerin nerede ve hangi pozisyonda (işveren,işçi) çalıştıkları, ne tür işler yaptıkları, kayıt içi ve kayıt dışı olma oranları, yaptıkları işlerle iki kentin ekonomilerine katma değer üretilip üretmedikleri, belirlenmeye çalışılmıştır. Mevcut durumu belirlemek üzere anket yöntemi uygulanmıştır. Ayrıca Türkiye'de istihdam edilen veya kendileri esnaf ve tüccar ya da sanayici olarak faaliyet gösteren Suriyelilerin istihdamdan kaynaklı temel sorunlarının neler olduğu, işverenlerden beklentileri, çalışanlarla yaşadıkları sorunlar ortaya konulmaya çalışılmıştır. TRC 2 bölgesi için elde edilen verilerde alt tabakalar Diyarbakır ve Şanlıurfa illeri olarak alınmıştır. Hangi büyüklükteki bir örneklemin evreni temsil etmek için yeterli olabileceği önemlidir. Diyarbakır Ticaret ve Sanayi Odası verileri Diyarbakır'da 12503 şirket ve Şanlıurfa Ticaret ve Sanayi Odası verileri Şanlıurfa'da 8423 şirket olduğunu belirtmektedir. Ayrıca Türkiye'de barınma merkezleri dışında yaşayan Suriyelilerin sayısı Şanlıurfa da 398333 bin kişi, Diyarbakır da ise 29113 bin kişidir. Suriyeliler şirket sayısına göre oranlandığında evren birim sayısı Şanlıurfa için 4729 Suriyeliye, Diyarbakır için de 233 Suriyeliye karşılık gelmektedir. %95 anlamlılık düzeyinde tabakalı örnekleme yöntemiyle elde edilen örneklem sayısı büyüklüğü Diyarbakır için;

$$n = \frac{233 \times 1,96^2 \times 0,5 \times 0,5}{0,05^2(233 - 1) + (1,96^2 \times 0,5 \times 0,5)} = 145, \quad (2.1)$$

Şanlıurfa için;

$$n = \frac{4729 \times 1,96^2 \times 0,5 \times 0,5}{0,05^2(233 - 1) + (1,96^2 \times 0,5 \times 0,5)} = 355 \quad (2.2)$$

Suriyeli olarak elde edilmiştir. Bu bilgilerin ışığında tabakalı örnekleme yöntemiyle Diyarbakır'da 150, Şanlıurfa'da 350 Suriyeli, TRC2 Bölgesi için toplamda 500 Suriyeli seçilerek anket uygulanmıştır. AFAD'ın verilerine bakıldığında da Türkiye'de Suriyeli sayısının en fazla olduğu illerin başında Şanlıurfa gelmektedir.

Anket çalışmasında öncelikle Suriyelilerin istihdam edildikleri iş yerlerinin hangi bölgelerde olduğu bilgisine ulaşılmıştır. Buna göre Diyarbakır'da %16,7 oranındaki anket katılımcısı küçük sanayi sitesinde, %4,8 oranındaki anket katılımcısı organize sanayi bölgesinde ve %58,6 oranındaki anket katılımcısı da inşaat işleri, ev işleri, işletmeci, öğretmen, kuaför, bekçi, aşçı ve mobilyacılık gibi diğer kişisel işlerde ve ilin çeşitli bölgelerinde istihdama katılmaktadırlar. Şanlıurfa'da %99 diğer kişisel işlerde çalışanlara ve %1 küçük sanayi sitesinde çalışanlara ulaşılmıştır. Genel olarak TRC2 Bölgesinde %92 diğer işlerde çalışanlara, %6 küçük sanayi sitesi ve %2 organize sanayi bölgesi çalışanına anket uygulanmıştır. Ankete katılanların neredeyse tamamı sanayi siteleri dışında çalışmaktadırlar. Çalışanlar arasında öğretmen, kuaför, aşçı gibi kalifiye işler yapanlar olduğu gibi, inşaat ve ev işleri gibi nitelik gerektirmeyen işlerde işgücüne katılanlar da bulunmaktadır. Çalışmamızda, Suriyeli çalışanların illerin ekonomisine ne derece entegre oldukları tespit edilerek ülkemizden beklentilerinin ortaya konulması amaçlanmıştır. 2012 yılında çıkarılan Yeni Teşvik Yasası ile 6. Bölgede yer alan TRC2 bölgesi yatırım teşviklerinden en çok faydalanan bölge olması nedeniyle bölgeye yapılacak yatırımların hangi sektörlere yapılması-

nın daha uygun olacağını göstermesi bakımından çalışmamız önem arz etmektedir. Araştırmamızda Diyarbakır ve Şanlıurfa illerinde istihdam edilen ve istihdam oluşturan Suriyelilerin işgücü piyasa analizi seçilmesinin sebebi; aslında Suriyeliler sorunun Dünya ülkelerinin topyekün sorunu olmasına karşın gerek dini gerekse insani değerler neticesinde en fazla ülkemizde hissedilmesidir. Dolayısıyla TRC2 bölgesi için planlanan çalışmanın daha ileriki dönemlerde diğer bölgeler içinde yapıp Türkiye'nin Suriyeli çalışanlar açısından işgücü piyasası analizi oluşturulabilir. Bu bağlamda proje sonuçlarının değerlendirilmesi neticesinde meydana gelecek olan önerilerimiz politika uygulayıcılara sunulmaya aday olacaktır.

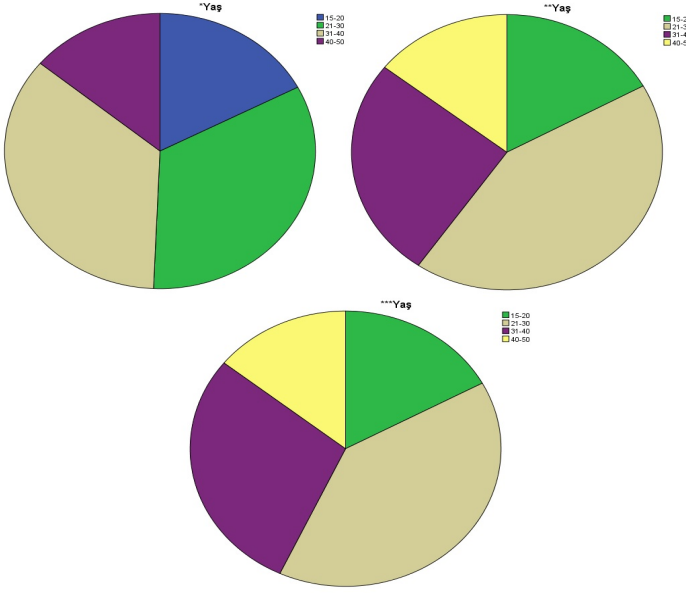
2.3.1 Anket Sonuçları

Metodolojide belirlenen örneklem dahilindeki Suriyeli çalışanların sosyodemografik özelliklerine göre Diyarbakır'da istihdama katılan Suriyelilerin %95'i erkek, %5'i kadındır. Şanlıurfa'da istihdama katılan Suriyelilerin %88'i erkek, %12'si kadındır. Görüldüğü üzere TRC2 Bölgesi iş gücü piyasasında çalışan Suriyelilerin büyük bölümü (%90) erkeklerden oluşmaktadır. Bu durum ülkemizde de olduğu gibi Orta Doğuda aile geçiminin öncelikle erkek bireylerin üzerinde olduğunu göstermektedir. Sonuçlar ataerkil aile yapısı ve kültürünün yansımaları olarak da değerlendirilebilir. Bu bölümdeki grafiklerde değişkenler Diyarbakır*, Şanlıurfa** ve TRC2 Bölgesi*** olmak üzere yıldız sayısına göre belirtilmiştir.

Diyarbakır'da ankete katılanların %17'si 15-20 yaş, %33'ü 21-30 yaş, %36'sı 31-40 yaş ve %14'ü de 40-50 yaş aralığındadır. Şanlıurfa'da ankete katılanların %17'si 15-20 yaş, %43'ü 21-30 yaş, %26'sı 31-40 yaş ve %14'ü de 40-50 yaş aralığındadır. Sonuç olarak TRC2

Bölgesinde ankete katılanların %17'si 15-20 yaş, %40'ı 21-30 yaş, %29'u 31-40 yaş ve %14'ü de 40-50 yaş aralığındadır. Ankete katılanların yaklaşık yüzde 80'ni normal çalışma yaşı aralığında yer almaktadır. İşgücündeki yığılma büyük ölçüde 21-40 yaş aralığında gerçekleşmiştir. 20 yaş altının düşük olması çocuk işçiliğinin az olması bakımından önem arz etmektedir. 50 yaş üzerinde çalışanların olmaması da anketten çıkan ilginç sonuçlardandır.

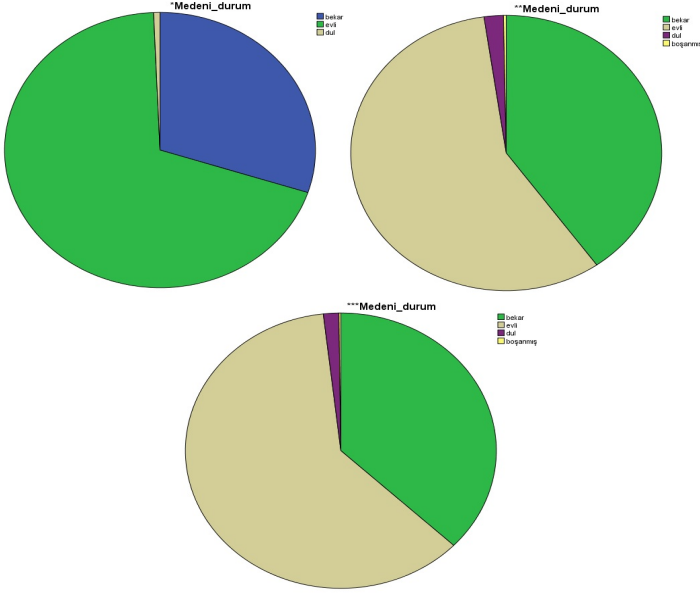
Şekil 2.1: Suriyelilerin yaş aralıkları

Diyarbakır'daki Suriyelilerin %30'u bekar, %69'u evli ve %1'i de dul olduğunu belirtmişlerdir. Şanlıurfa'daki Suriyelilerin %40'ı bekar, %57'si evli, %2'si dul ve %1'i boşanmıştır. TRC2 Bölgesindeki Suriyelilerin %37'sinin bekar, %61'inin evli, %1'inin dul ve %1'inin de boşanmış olduğu görülmektedir. İşgücüne katılanların büyük ek-

seriyeti evlerini geçindirmek üzere çalışan aile reislerinden oluşmaktadır.

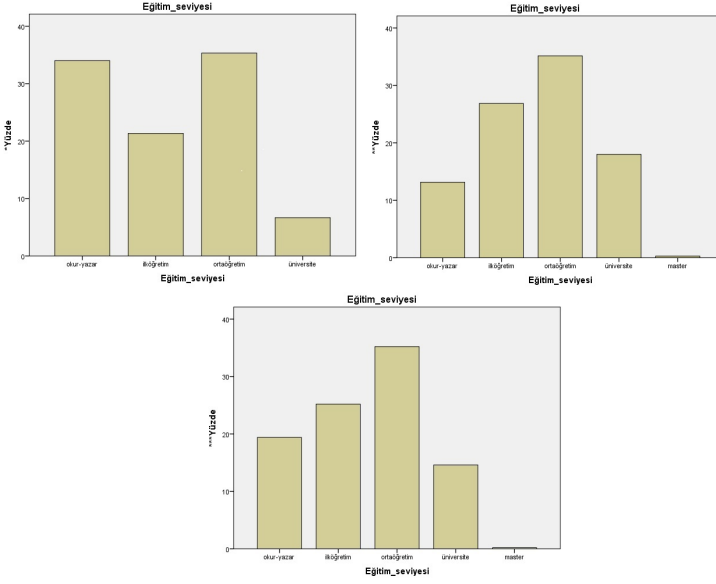
Şekil 2.2: Suriyelilerin medeni durumları

Diyarbakır'daki Suriyelilerin eğitim seviyeleri %35 okur-yazar, %22 ilköğretim, %36 ortaöğretim ve %7 üniversite mezunu iken yüksek lisans ve doktora yapan Suriyeliye iş gücü piyasasında rastlanmamıştır. Şanlıurfa'daki Suriyelilerin eğitim seviyeleri %15 okur-yazar, %29 ilköğretim, %37 ortaöğretim, %18 üniversite ve %1'i yüksek lisans mezunu iken doktora yapan Suriyeliye Şanlıurfa iş gücü piyasasında rastlanmamıştır. TRC2 Bölgesindeki Suriyelilerin eğitim seviyeleri %19 okur-yazar, %25 ilköğretim, %35 ortaöğretim, %15 üniversite ve %1 yüksek lisans mezunudur. Çalışanların büyük kısmı düşük ve orta düzey okur yazar grubunda yer almaktadır. Bu

da söz konusu kişilerin genellikle düşük nitelikli işlerde çalıştıklarını doğrular niteliktedir. Her ne kadar Türkiye’de doğrudan diplomaları ile çalışma imkanları olmasa da Suriyelilerin az bir kısmının nitelikli işlerde çalışma fırsatı yakalayabileceğini ortaya koymaktadır.

Şekil 2.3: Suriyelilerin eğitim seviyeleri

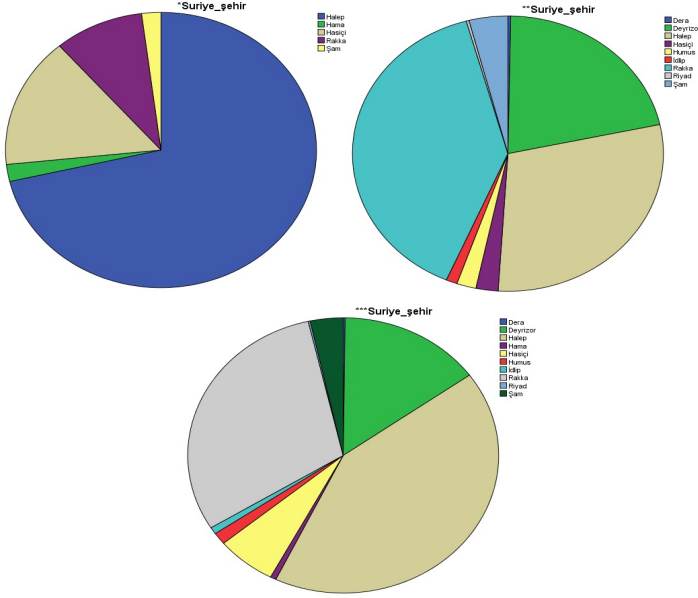
Aile yapıları incelendiğinde Diyarbakır’daki her ailede ortalama 3 kız, 2 erkek çocuğun olduğuna rastlanmıştır. Yani Suriyeli aileler ortalama 3 kız, 2 erkek olmak üzere 5 çocukla Diyarbakır’a gelmişlerdir. Çocukların %20’si 0-6 yaş, %30’u 7-14 yaş, %30’u 15-20 yaş aralığında iken %20’si 20 yaşından büyüktür. %91’i bekar, %9’u ise evlidir. Çocukların %2’si üniversite mezunu, %13’ü ortaöğretim mezunu, %23’ü ilköğretim mezunu ve %62’si okuryazardır. Şanlıurfa’daki Suriyelilere çocukları hakkındaki bilgiler sorulduğunda her

ailede ortalama 3 kız, 2 erkek çocuğun olduğuna rastlanmıştır. Çocukların %22'si 0-6 yaş, %22'si 7-14 yaş, %22'si 15-20 yaş aralığında iken %34'ü 20 yaşından büyüktür. Çocukların %90'ı bekar, %10'u ise evlidir. Katılımcıların çocuklarının %3'ü üniversite mezunu, %10'u ortaöğretim mezunu, %41'i ilköğretim mezunu ve %46'sı okuryazardır. Bu veriler Suriyeli ailelerin çekirdek aile özelliklerini taşıdıklarını göstermektedir. Bu sonuçlara göre aileler genellikle çocuk ve genç nüfusun ağırlıkta olduğu bireylerden oluşmaktadır. Bu durum ikinci soruda işgücünün ve aile geçiminin neden aile babalarında olduğunun gerekçesini ortaya koymaktadır. TRC2 Bölgesindeki Suriyelilerin çocuklarının eğitim düzeyi ile katılımcıların eğitim düzeyi arasında benzerlik görülmektedir. Bu durum Suriye'de okullaşma oranı hakkında da fikir vermesi bakımından önem arz etmektedir.

Diyarbakır'da işgücü piyasasına katılan Suriyelilerin %71'i Halep'ten, %2'si Hama'dan, %15'i Hasiçi'nden, %10'u Rakka'dan ve %2'si de Şam'dan Türkiye'ye sığındıklarını belirtmişlerdir. Şanlıurfa örnekleminde bulunan çalışanların Suriye'deki yaşantılarına bakıldığında bunların %29'unun Halep'ten, %39'unun Rakka'dan, %21'inin Deyrizor'dan, %3'ünün Şam'dan, %3'ünün Hasiçi'nden, %2'sinin İdlib'den, %2'sinin Humus'tan ve %1'inin Dera'dan geldiği görülmüştür. TRC2 Bölgesindeki Suriyelilerin %42'si Halep'ten, %30'u Rakka'dan, %15'i Deyrizor'dan, %6'sı Hasiçi'nden, %3'ü Şam'dan ve %1'i de Humus'tan Türkiye'ye sığınmışlardır. Buna göre Türkiye'ye göçen Suriyeli vatandaşların çok büyük bir kısmının ülkenin kuzey yerleşim yerlerinden olduğunu ortaya koymaktadır. Suriye'nin orta ve güney bölgelerinden gelenlerin sayıca az olması coğrafi uzaklık, rejim taraftarlığı ile açıklanabilir. Gelenlerin etnik ve mezhepsel tercihleri de Türkiye'ye göçte etki etmiş olabilir.

Şekil 2.4: Suriyelilerin geldikleri şehirler

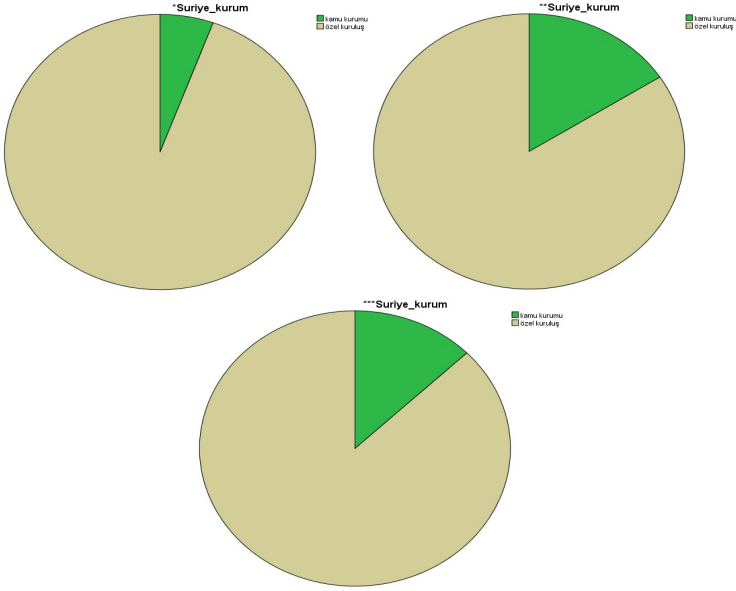

Diyarbakır'daki katılımcılar Suriye'de iken evde minimum 2, maksimum 20 kişi olmak üzere ortalama 7 kişi yaşamakta olduklarını belirtmişlerdir. Ailelerin %19'unun Suriye'de iken çekirdek aile dışında başka aile bireyleriyle aynı evde yaşamakta oldukları tespit edilmiştir. Şanlıurfa'dakiler Suriye'de iken evde minimum 1, maksimum 20 kişi olmak üzere ortalama 7 kişi yaşamakta olduklarını belirtmişlerdir. Ailelerin %24'ü Suriye'de iken çekirdek aile dışında başka aile bireyleriyle aynı evde yaşamakta olduklarını belirtmişlerdir. TRC2 Bölgesinde bulunan Suriyelilerin Suriye'de iken aynı evde yaşamakta oldukları çekirdek aile dışındaki aile bireyleri genelde; gelin, anne, baba ve torundur.

Diyarbakır'daki bireylerin %89'unun Suriye'deki evlerinin mülk, %11'inin ise kira olduğu bilgisine ulaşılmıştır. Ailelerin %89'u Su-

riye’de ev, %28’i araba ve %19’u iş yeri sahibi olduklarını belirtirken bunların %7’si birden fazla ev, %3’ü birden fazla araba ve %6’sı da birden fazla iş yeri sahibi olduklarını ifade etmişlerdir. Şanlıurfa’daki bireylerin %57’sinin Suriye’deki evlerinin mülk, %43’ünün ise kira olduğu bilgisine ulaşılmıştır. Ailelerin %57’si Suriye’de ev, %22’si araba ve %20’si iş yeri sahibi olduklarını belirtirken bunların %10’u birden fazla ev, %13’ü birden fazla araba ve %18’i de birden fazla iş yeri sahibi olduklarını belirtmişlerdir. TRC2 Bölgesindeki bireylerin %66’sının Suriye’deki evleri mülk, %34’ünün ise kiradır. Bu veriler Suriye’de ailelerin öncelikle gelirleri ile gayri menkul sahipliği yönünde tercihte bulduklarını ortaya koymaktadır.

Şekil 2.5: Suriyelilerin Suriye’de çalıştıkları kurumlar

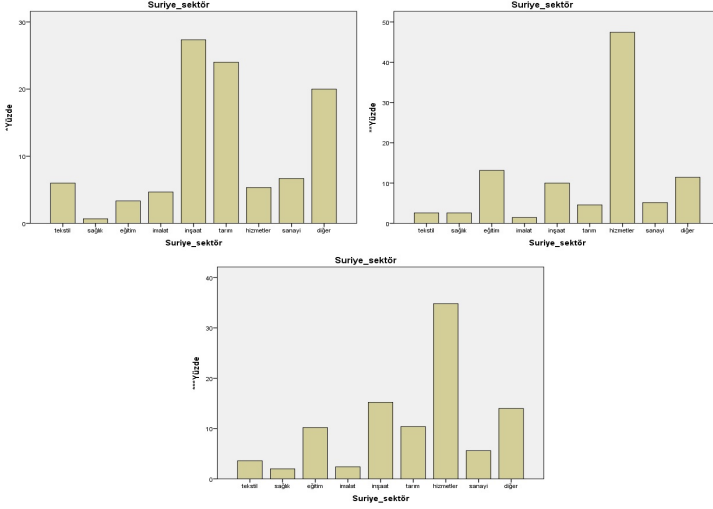

Suriye’de iken Diyarbakır’daki sığınmacıların %94’ü özel sek-

törde, %6'sı de kamu kurumunda çalıştıklarını ifade etmişlerdir. Şanlıurfa'da bu oranlar %84 özel sektör, %16 kamu kurumudur. TRC2 Bölgesindeki sığınmacıların %86'ü özel sektörde, %14'si de kamu kurumunda çalıştıklarını ifade etmişlerdir. Bu veriler göçenlerin çok az bir kısmının devlette istihdam edildiğini göstermesi bakımından ilginçtir. Diğer yandan pek çok kamusal hizmetin devlet tarafından sağlandığı bir ülkede özel sektör çalışan sayısının kahir ekseriyette olması önemli ve üzerinde durulması gereken bir sonuçtur.

Suriye'de iken Diyarbakır'daki Suriyeli sığınmacıların %6'sı tekstil, %1'i sağlık, %3'ü eğitim, %5'i imalat, %28'i inşaat, %24'ü tarım, %6'sı hizmetler, %7'si sanayi, %20'si diğer sektörlerde çalıştıklarını, %6'sı Suriye'de birden fazla sektörde çalıştıklarını belirtmişlerdir. Şanlıurfa'daki Suriyeli sığınmacıların %3'ü tekstil, %3'ü sağlık, %13'ü eğitim, %1'i imalat, %10'u inşaat, %5'i tarım, %48'i hizmetler, %5'i sanayi, %12'si diğer sektörlerde çalıştıklarını, %5'i de Suriye'de birden fazla sektörde çalıştığını belirtmişlerdir. TRC2 Bölgesindeki Suriyelilerin %4'ü tekstil, %2'si sağlık, %10'u eğitim, %2'si imalat, %15'i inşaat, %10'u tarım, %35'i hizmetler, %6'sı sanayi, %14'ü diğer sektörlerde çalıştıklarını belirtmişlerdir. Suriye'de birden fazla sektörde çalıştığını belirtenlerin oranı %5'dir. Bu sektörler; inşaat-tarım, imalat-sanayi, inşaat-diğer ve tarım-diğer olarak ankete girilmiştir. Soruyu cevaplayanlar işler arasında dengeli bir şekilde dağılım göstermiştir. Suriyeliler genellikle hizmet sektöründe yoğunlaşmışlardır. Ancak TRC2 Bölgesinde hizmet sektörü diğer bölgelere kıyasla gelişmemiş bir sektördür. Bu da Suriyelilerin düşük ücretle çalıştırılmalarına zemin hazırlayan bir durum olarak nitelendirilebilir.

Şekil 2.6: Suriyelilerin Suriye’de çalıştıkları sektörler

Diyarbakır’da bulunan sığınmacılar Suriye’de iken %70 oranında işçi, %11 oranında işveren, %7 oranında memur olarak çalıştıklarını belirtmişlerdir. Kendini bu kategorilerde değerlendirmeyenler de %12’lik bir dilimi oluşturmaktadır. Şanlıurfa’da bulunan sığınmacılar Suriye’de iken %50 oranında işçi, %19 oranında işveren, %9 oranında memur ve %3 oranında da yönetici olarak çalıştıklarını belirtmişlerdir. Kendini bu kategorilerde değerlendirmeyenler de %19’luk bir dilimi oluşturmaktadır. TRC2 Bölgesindeki Suriyelilerin Suriye’de %56 oranında işçi, %17 oranında işveren, %8 oranında memur ve %2 oranında da yönetici olarak çalıştıkları söylenebilir. Veriler katılımcıların Suriye’de çoğunlukla bağımlı çalışan olduklarını yansıtmaktadır. Ancak % 17’lik işveren kesimin bağımlı çalışan durumuna düşmüş olması üretken bireyler açısından bir kayıp olarak değerlendirilebilir.

zandıkları minimum 14 TL, maksimum 1360 TL olmak üzere ortalama 167 TL'dir. Şanlıurfa iş gücü piyasasına katılan Suriyelilerin Suriye'de kazandıkları minimum 7 TL, maksimum 34900 TL olmak üzere ortalama 2817 TL'dir. TRC2 Bölgesi için ortalama miktar ise 635 TL'dir.

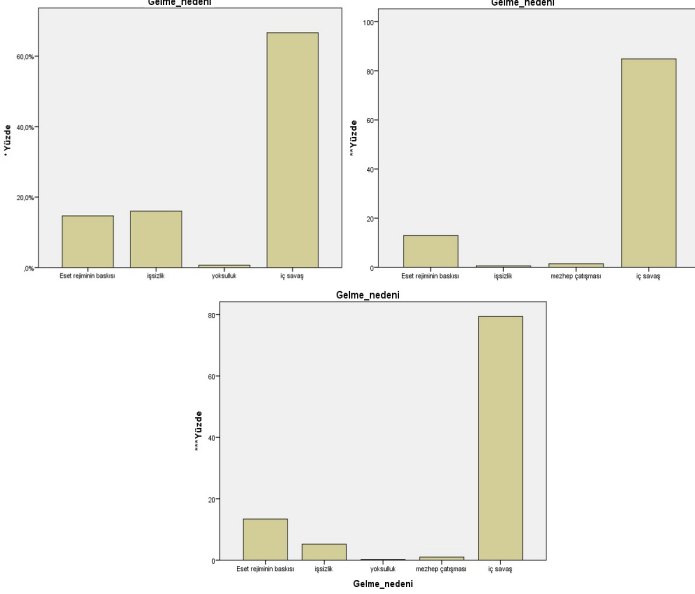
Diyarbakır'daki katılımcıların %81'i Suriye'deki yaşantılarından memnun olduklarını, %14'ü çok memnun olduklarını, %5'i de memnun olmadıklarını belirtmişlerdir. Şanlıurfa'daki katılımcıların %30'u Suriye'deki yaşantılarından memnun olduklarını, %46'sı çok memnun olduklarını, %24'ü de memnun olmadıklarını belirtmişlerdir. TRC2 Bölgesi için bu oranlar %44 memnundum, %36 çok memnundum ve %20 memnun değildim olarak belirtilebilir. Bu verilere göre Suriyelilerin çok büyük kısmı ülkelerindeki yaşantılarından memnundur. Bu durumda iç savaşın aslında rızaları ile olmadığını veya savaşa taraf olmadıklarını söylemek mümkündür.

Suriyelilerin Türkiye'deki yaşantılarının mevcut durumunu tespit etmek üzere yöneltilen sorularda Diyarbakır'daki Suriyelilerin Türkiye'ye geliş nedenleri; %15 Eset rejiminin baskısı, %16 işsizlik, %4 yoksulluk, %0 mezhep çalışması ve %65 iç savaş'tır. Şanlıurfa'daki Suriyelilerin Türkiye'ye geliş nedenleri; %13 Eset rejiminin baskısı, %1 işsizlik, %0 yoksulluk, %1 mezhep çalışması ve %85 iç savaş'tır. TRC2 Bölgesi için Suriyelilerin Türkiye'ye geliş nedenleri; %14 Eset rejiminin baskısı, %5 işsizlik, %1 yoksulluk, %1 mezhep çalışması ve %79 iç savaş'tır. Bu sorunun yanıtı da öncekini doğrular niteliktedir. Yani Suriyelilerin çoğu aslında ülkelerindeki yaşam koşullarından memnundur. Rejim karşıtı gibi görünmemektedirler.

Diyarbakır'daki Suriyelilerin Türkiye'yi seçme nedenleri; %80 coğrafi yakınlık, %3 akrabalık bağları, %3 misafirperverlik, %21 Türkiye'nin Suriyelilere yönelik politikaları ve %3 gelişmişlik ola-

rak belirtilmiştir.

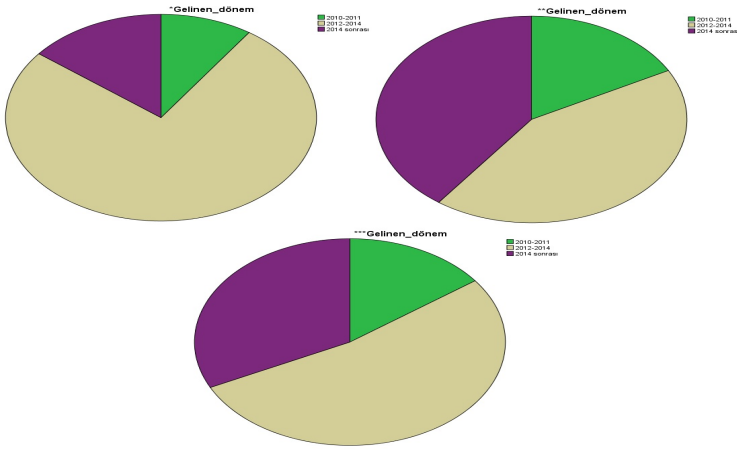
Şekil 2.9: Suriyelilerin Türkiye'ye geliş nedenleri

Suriyelilerin TRC2 bölgesini seçme nedenleri; %77 coğrafi yakınlık, %31 misafirperverlik, %23 sosyokültürel benzerlik ve %0 gelişmişlik olarak belirtilmiştir. Şanlıurfa'dakilerin nedenleri; %83 coğrafi yakınlık, %12 akrabalık bağları, %2 misafirperverlik, %2 Türkiye'nin Suriyelilere yönelik politikaları ve %1 gelişmişlik olarak belirtilmiştir. Şanlıurfa'daki Suriyelilerin TRC2 bölgesini seçme nedenleri; %88 coğrafi yakınlık, %1 misafirperverlik, %7 sosyokültürel benzerlik ve %4 gelişmişlik olarak belirtilmiştir. Suriyelilerin gerek Türkiye'yi gerekse TRC2 bölgesini seçme nedenleri Türkiye ile Suriye arasındaki uzun kara sınırının etkisinden de kaynaklanan coğrafi yakınlıktır. Türkiye'nin Suriyelilere yönelik politikaları Suriyelilere

rin Türkiye'yi seçme nedenlerindedir. Suriyelilerin TRC2 bölgesini seçme nedenlerinden en önemlileri de misafirperverlik ve sosyokültürel benzerliktir. Sorunun yanıtı çok açık olup, göçenlerin ilk tercihi coğrafi yakınlıktan kaynaklanmaktadır. Akrabalık bağları ve Türkiye'nin onlara yönelik olumlu tutumu da göçte etkili olan diğer küçük faktörlerdir.

Şekil 2.10: Suriyelilerin Türkiye'ye geldikleri dönem

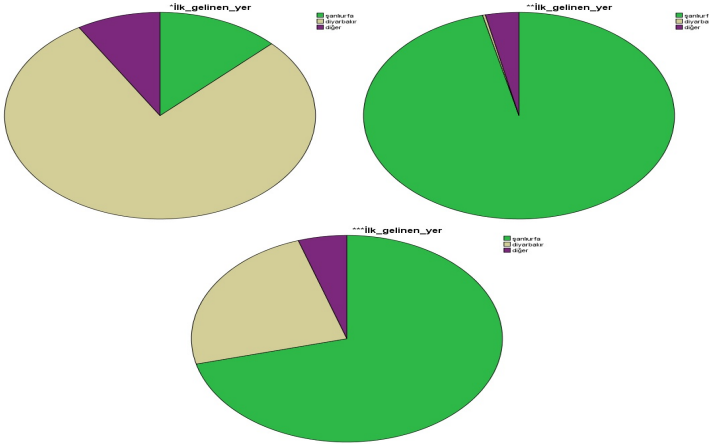
Suriyelilerin Diyarbakır'a geldikleri dönem %10 oranında 2010-2011 yıllarında, %75 oranında 2012-2014 yıllarında, %15 oranında 2014 sonrasında olarak verilmiştir. Şanlıurfa'daki Suriyelilerin geldikleri dönem %17 oranında 2010-2011 yıllarında, %43 oranında 2012-2014 yıllarında, %40 oranında 2014 sonrasında olarak verilmiştir. TRC2 Bölgesine gelen Suriyelilerin %15'i 2010-2011 yıllarında, %53'ü 2012-2014 yıllarında, %32'si 2014 sonrasında Türkiye'ye gelmişlerdir. Türkiye'ye göç edenlerin yaklaşık yüzde sekseni savaştan sonraki 2 yıl içinde gelmiştir. 2014'ten sonra göç sayısında azalma olması göç yollarının iç savaş nedeniyle kapanması ile açıklanabile-

ceği gibi, göç edecek nüfusun giderek azalması, farklı grupların göç yollarını tutması veya Türkiye'nin daha sıkı göç denetimi uygulaması ile de açıklanabilir.

Diyarbakır'da 150 anket katılımcısı kendileriyle birlikte 887 çekirdek aile üyesi, 3292 yakın akraba, 25 uzak akraba, 20 komşu ve 20 arkadaşlarının da Türkiye'ye sığındığını belirtmişlerdir. Bu da bir kişinin yanında ortalama 28 kişiyle geldiğini göstermektedir. Şanlıurfa'daki anket katılımcılarının %82'si çekirdek aile üyeleriyle, %11'i yakın akrabalarla, %3'ü uzak akrabalarla, %3'ü komşularla ve %1'i arkadaşlarıyla Türkiye'ye sığındıklarını belirtmişlerdir. Bu veri savaşa rağmen ailelerin bir arada ve birlikte göçünü göstermesi bakımından önem arz etmektedir.

Şekil 2.11: Suriyelilerin Türkiye'de ilk geldikleri yer

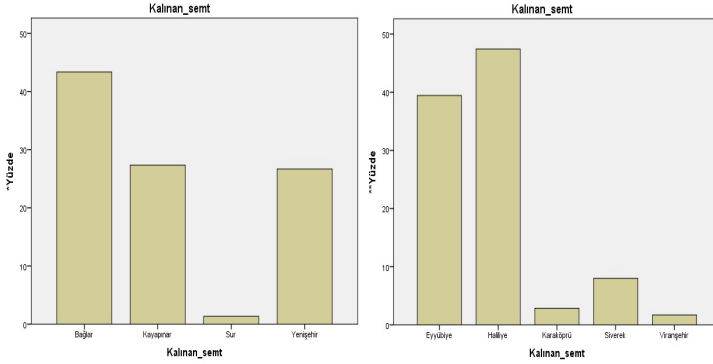

Diyarbakır'daki sığınmacıların Türkiye'de ilk geldikleri yer; %78 Diyarbakır, %13 Şanlıurfa ve %9 diğer illerdir. Şanlıurfa'daki sığınmacıların Türkiye'de ilk geldikleri yer; %95 Şanlıurfa, %1 Diyarbakır ve %4 diğer illerdir. TRC2 Bölgesindeki Suriyelilerin Türkiye'de ilk

geldikleri yer; %70 Şanlıurfa, %24 Diyarbakır ve %6 diğer illerdir. Göçmenlerin çoğunun ilk önce Şanlıurfa'ya göç etmiş olması coğrafi yakınlığı doğrulamaktadır. Ayrıca Şanlıurfa'nın Suriyelilerle etnik yakınlığı da bunda etkili olmuştur.

Diyarbakır'daki Suriyelilerin şu an kaldıkları semtler; %44 Bağlar, %27 Yenişehir, %27 Kayapınar, ve %2 Sur olarak girilmiştir. Şanlıurfa'da kalınan semtler %48 Haliliye, %39 Eyyübiye, %8 Siverek, %3 Karaköprü ve %2 Viranşehir'dir. Suriyelilerin çok büyük kısmı Diyarbakır ve Şanlıurfa'nın orta ve alt gelir gruplarının yer aldığı semtlere yerleşmişlerdir. Bu da göçmenlerin de benzer gelir düzeylerine sahip olması veya buradan elde ettikleri gelirle ancak bu semtlerde yaşamlarını sürdürebilecekleri sonucunu ortaya çıkarmaktadır.

Şekil 2.12: Suriyelilerin Diyarbakır ve Şanlıurfa'da yaşadıkları semtler

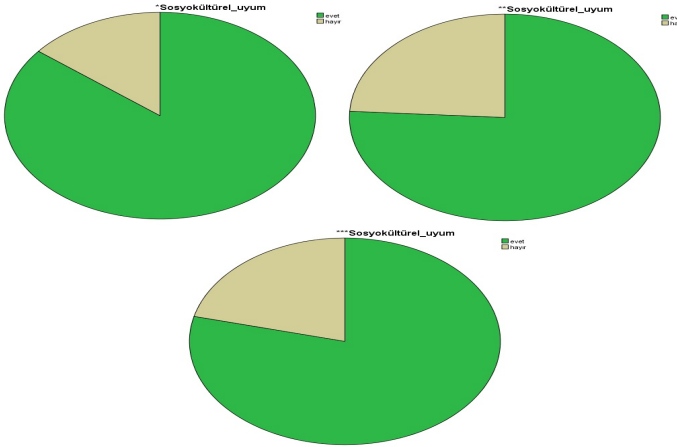

Diyarbakır'daki Suriyelilerin Türkiye'de iken %23 oranında nüfuslarında 1 artış, %5 oranında nüfuslarında 2 artış olmuştur. Bu durumda 150 ailede toplam 39 yeni doğum gerçekleşmiştir. Şanlıurfa'da 350 ailede toplam 155 yeni doğum gerçekleşmiştir. Bu veri-

ler bağlamında Suriyelilerin nüfus artış oranlarının Türkiye’de düşük seyrettiği söylenebilir. Bu durum geçim zorlukları, geleceğlerinin belirsiz olması gibi bazı sebeplerle açıklanabilir.

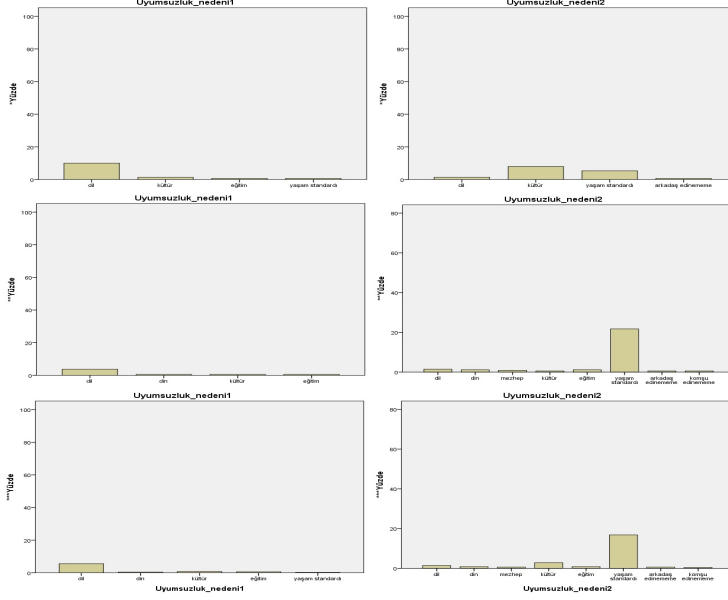
Suriyelilerin %85’i Diyarbakır’daki sosyokültürel yapıya uyum sağlayabilmiş, %15’i sağlayamamıştır. Şanlıurfa’daki sosyokültürel yapıya uyum sağlayanlar %75, sağlayamayanlar %25 oranındadır. Bu durum TRC2 Bölgesinde %79 uyum sağlayanlar % 21 uyum sağlayamayanlar olarak görülmektedir. Bu veri önemli olup, bilinen kültürel yakınlığı doğrular niteliktedir. Dinsel, mezhepsel, kısmen dilsel yakınlık da bunda etkili olmuştur.

Şekil 2.13: Sosyokültürel uyum grafikleri

Türkiye’deki sosyokültürel yapıya uyum sağlayamayan Diyarbakır’daki Suriyeli sığınmacıların uyum sağlayamama nedenleri %11 oranında dil, %10 oranında kültür, %7 oranında yaşam standardı, %1 oranında eğitim ve %1 oranında arkadaş edinememe olarak belirlenmişken mezhep farklılığı ve komşu edinememe durumu %0 oranında etki göstermiştir.

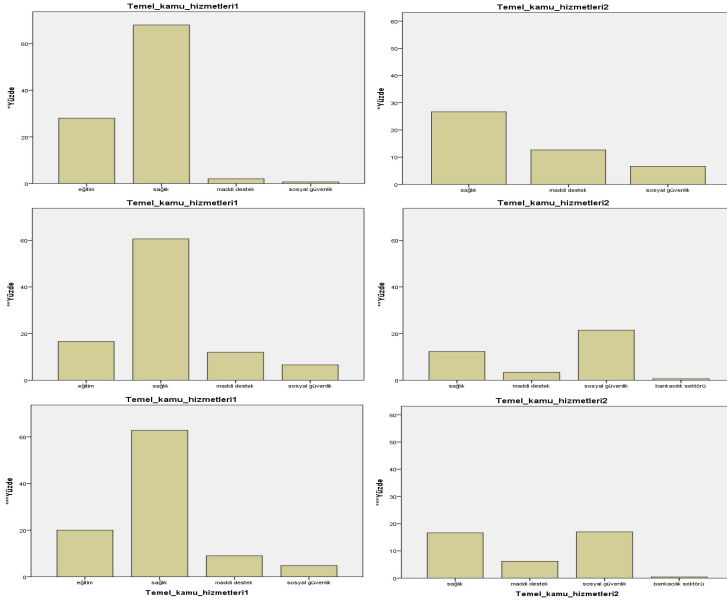
Şekil 2.14: Uyumsuzluk nedenleri grafikleri

Türkiye'deki sosyokültürel yapıya uyum sağlayamayan Şanlıurfa'daki Suriyeli sığınmacıların uyum sağlayamama nedenleri %5 oranında dil, %2 oranında din, %1 oranında mezhep, %1 oranında kültür, %22 oranında yaşam standardı, %2 oranında eğitim ve %1 oranında arkadaş edinememe ve %1 oranında komşu edinememe olarak belirlenmiştir. TRC2 Bölgesinde Türkiye'deki sosyokültürel yapıya uyum sağlayamama nedenleri %7 dil, %1 din, %1 mezhep, %4 kültür, %17 yaşam standardı, %1 eğitim ve %1 arkadaş edinememe olarak görülmektedir. Uyum sağlayamamada yaşam standardının bu denli yüksek olması Türkiye ve Suriye arasındaki ekonomik gelişmişlik farkı, Türkiye'de hayat pahalılığının Suriye'den yüksek olması ile açıklanabilir. Ayrıca dil ve mezhepsel farklılıklar da uyumsuzlukta azımsanmayacak bir düzeyde görünmektedir.

Diyarbakır'daki Suriyeliler ve aileleri temel kamu hizmetlerinden sağlıktan %68, eğitimden %28, maddi destekten %15 ve sosyal güvenlikle %7 oranında yararlandıklarını bildirmişlerdir. Şanlıurfa'dakiler sağlıktan %13, eğitimden %17, maddi destekten %16, sosyal güvenlikle %28 ve bankacılık sektöründen %1 oranında yararlandıklarını bildirmişlerdir.

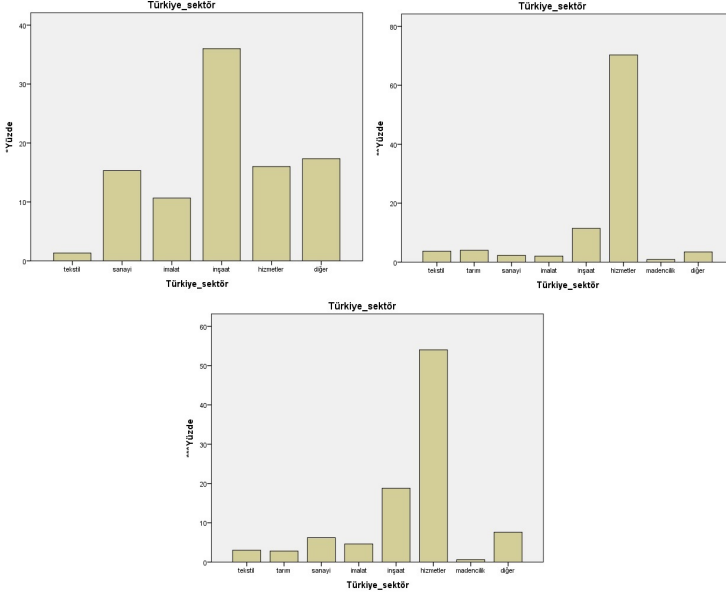
Şekil 2.15: Temel kamu hizmetleri grafikleri

TRC2 Bölgesindeki Suriyeliler ve aileleri sağlıktan %62, eğitimden %20, maddi destekten %15 ve sosyal güvenlikle %22 oranında yararlanmaktadır. Bu veriler Suriyelilerin temel insani kamusal hizmetlerden yeterince yararlanamadığını göstermektedir. Bununla birlikte sağlık hizmetinden yararlanma düzeyleri diğerlerine oranla daha yüksek görünmektedir. Eğitim hizmetinden yararlanmanın çok

düşük düzeyde olması kısa, orta ve uzun vadede daha önemli sorunlara kaynaklık edebilir.

Şekil 2.16: Suriyelilerin Türkiye’de çalıştıkları sektörler

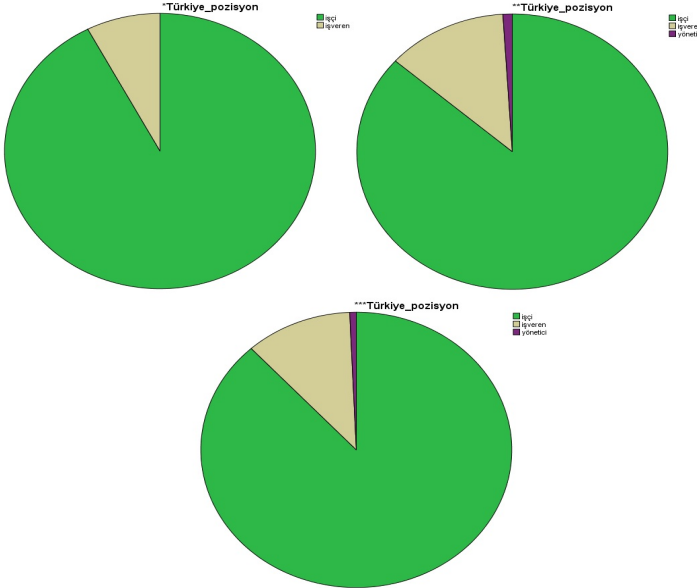

Diyarbakır’daki Suriyelilerin %36’sı inşaat, %16’sı hizmetler, %15’i sanayi, %11’i imalat, %1’si tekstil ve %17’si diğer sektörlerde çalışmaktadırlar. Şanlıurfa’daki Suriyelilerin %11’i inşaat, %70’i hizmetler, %2’si sanayi, %2’si imalat, %4’ü tekstil, %4’ü tarım, %1’i madencilik ve %6’sı diğer sektörlerde çalışmaktadırlar. TRC2 Bölgesinde Suriyeliler %19 inşaat, %54 hizmetler, %6 sanayi, %5 imalat, %3 tekstil, %3 tarım, %1 madencilik ve %8 diğer sektörlerde çalışmaktadırlar. %5 oranındaki Suriyeliler Türkiye’de de birden fazla sektörde çalışmaktadırlar. Bunlar sanayi-inşaat, hizmetler-diğer ve sanayi-diğer’dir. Bu veriler Suriyelilerin çok büyük oranda hizmet

sektöründe yoğunlaştıklarını ortaya koymaktadır. Bu da katma değer üretme potansiyeli düşük, vasıfsız bir Suriyeli nüfusa işaret etmektedir. Suriyelilerin Türkiye’de sektör değiştirmiş oldukları görülmektedir. Bu durum tecrübe sahibi oldukları sektörler yerine yeni bir sektörde işe başlamaları nedeniyle yeni işlerine alışıncaya kadar verimlerinin düşebilmesi ihtimalini doğurmaktadır.

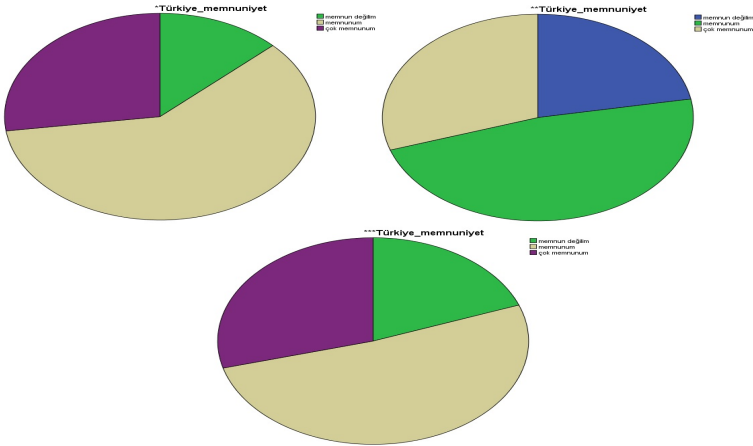
Suriyelilerin %80’i Diyarbakır’da işçi, %7’i işveren ve %13’ü serbest olarak çalışmaktadırlar. Şanlıurfa’dakilerin %77’si işçi, %11’i işveren %1’i yöneticidir. Diğer %10 serbest olarak çalışmaktadır. TRC2 Bölgesinde Suriyeliler %78 işçi, %10 işveren %1 yöneticidir. Önceki soruların yanıtlarında da görüldüğü gibi çoğu bağımlı çalışan durumundadır.

Şekil 2.17: Suriyelilerin Türkiye’de çalıştıkları pozisyonlar

Suriyeliler Diyarbakır'da minimum 300 TL, maksimum 2000 TL olmak üzere ortalama 889 TL kazanmaktadırlar. Şanlıurfa'da Suriyeliler minimum 100 TL maksimum 20000 TL kazandıklarını belirtmişlerdir. TRC2 Bölgesinde ortalama ücret 841 TL'dir. Araştırmada Diyarbakır'daki Suriyelilerin %84'ünün, Şanlıurfa'daki Suriyelilerin %89'unun asgari ücretin altında çalıştığı görülmüştür. Bu da TRC2 Bölgesinde kayıt dışı çalıştırılan Suriyelilerin oranının yüksekliğini göstermektedir. Ayrıca bu veriler Suriyelilerin vasıfsız ve asgari ücret sağlayan işlerde çalıştıklarını göstermektedir. Minimum ücretin asgari geçim standartlarının çok çok altında olması, bu insanların gelirleriyle temel geçimlerini bile sağlayamadığını ortaya koymaktadır.

Şekil 2.18: Türkiye memnuniyet grafikleri

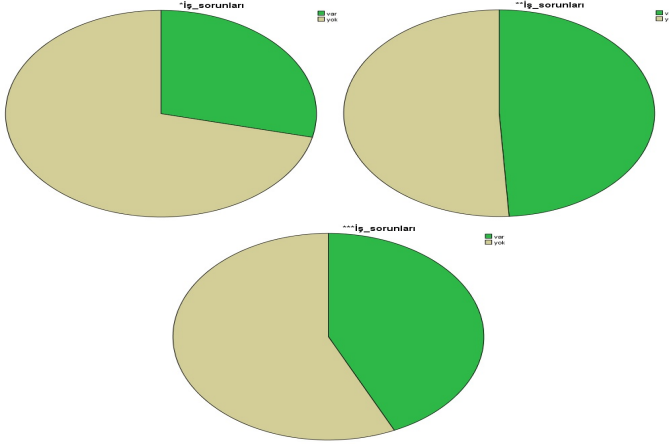

Diyarbakır'daki Suriyelilerin %59'u Türkiye'deki yaşantılarından memnun olduklarını, %28'i çok memnun olduklarını, %13'ü de memnun olmadıklarını belirtmişlerdir. Şanlıurfa'daki Suriyelilerin %48'i Türkiye'deki yaşantılarından memnun olduklarını, %30'u çok

memnun olduklarını, %22'si de memnun olmadıklarını belirtmişlerdir. Genel çerçevede TRC2 Bölgesinde %50 oranındaki Suriyeli çalışan Türkiye'de olmaktan memnun, %30 oranındakiler çok memnun ve %20 oranındakiler ise memnun olmadıklarını söylemişlerdir. Bu verilere göre Türkiye'ye yerleşenlerin büyük çoğunluğu yaşamlarından memnundur. Türkiye gerek eğitim gerek hizmet gerekse lojistik bakımdan Suriye'den daha gelişmiş olduğu için katılımcıların büyük çoğunluğu Türkiye'deki yaşantılarından memnun olduklarını belirtmişlerdir.

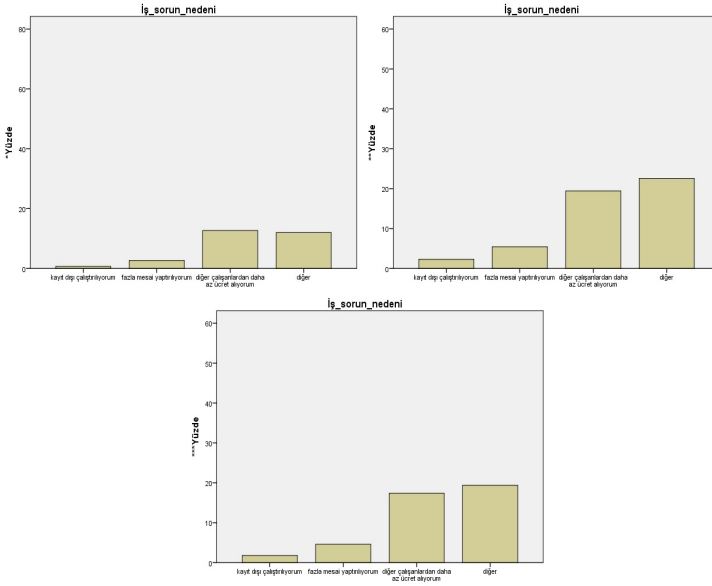
Şekil 2.19: İş sorunları grafikleri

Diyarbakır'da iş gücü piyasasına dahil olanların %70'inin çalıştıkları işle ilgili sorunları yokken %30'unun sorunu vardır. Çalıştıkları işlerle ilgili sorunları olan Suriyelilerin %16'sı diğer çalışanlardan daha az ücret aldıklarını, %3'ü fazla mesai yaptıklarını, %1'i kayıt dışı çalıştırıldıklarını ve %14'ü de diğer bazı sorunlar yaşadıklarını belirtmişlerdir. Şanlıurfa'daki Suriyeli çalışanların %51'inin çalıştıkları işle ilgili sorunları yokken %49'unun sorunu vardır. Bunlar %20

diğer çalışanlardan daha az ücret almak, %6 fazla mesai yapmak, %3 kayıt dışı çalıştırılmak ve %23 de diğer bazı sorunlardır. TRC2 Bölgesinde çalışan Suriyelilerin %42'si iş yerinde sorunlar yaşadığını, %58'i herhangi bir sorunu olmadığını belirtmiştir. Bu sorunlar %18 diğer çalışanlardan daha az ücret almak, %5 fazla mesai yapmak, %2 kayıt dışı çalıştırılmak ve %20 de diğer sorunlardır.

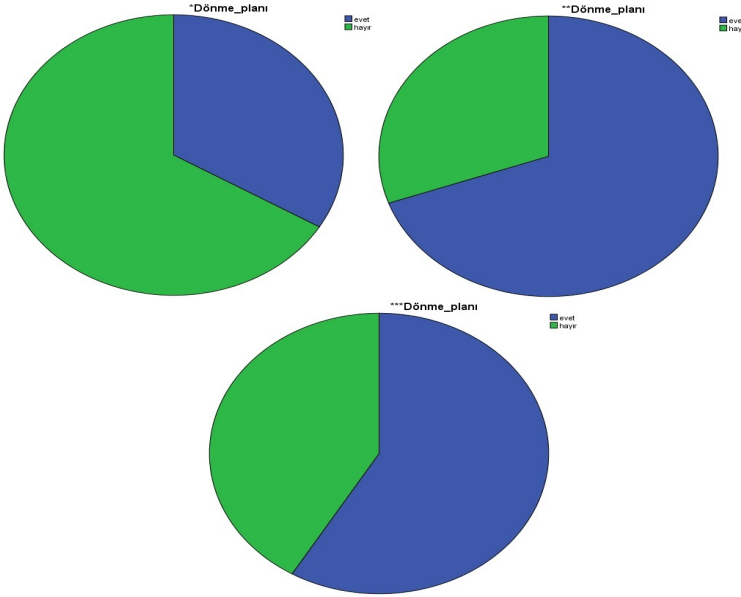
Şekil 2.20: İş sorun nedenleri grafikleri

Diyarbakır'daki Suriyelilerin %33'ü ülkelerine geri dönmeyi planlamaktadırlar. Bunun başlıca sebepleri, %82 oranında ülkelerini sevmeleri, %10 oranında akrabalarını özlemeleri, %4 oranında işlerine dönmek istemeleri ve %4 oranında da Türkiye'ye alışamamalarıdır. Ülkelerine geri dönmeyi planlamayan %67 oranındaki Suriyelilerin nedenleri %68 Suriye'de geleceklarının olacaklarına inanmamaları,

%31 Türkiye’de mutlu olmaları ve %1 geri dönmek için bir sebeplerinin olmamasıdır. Ülkelerine geri dönmeyi planlayan %67 oranındaki Suriyelinin bunu dayandırdıkları nedenler %50 oranında ülkelerini sevmeleri, %4 oranında akrabalarını özlemeleri, %2 oranında işlerine dönmek istemeleri ve %13 oranında da Türkiye’ye alışamamalarıdır. Ülkelerine geri dönmeyi planlamayan %29 oranındaki Suriyelilerin nedenleri %3 Suriye’de geleceklerinin olacıklarına inanmamaları, %26 Türkiye’de mutlu olmaları ve %2 geri dönmek için bir sebeplerinin olmamasıdır. Genel olarak TRC2 Bölgesindeki Suriyelilerin %59’u ülkelere dönmeyi planlamakta, %41’i ülkelere dönmeyi düşünmemektedir.

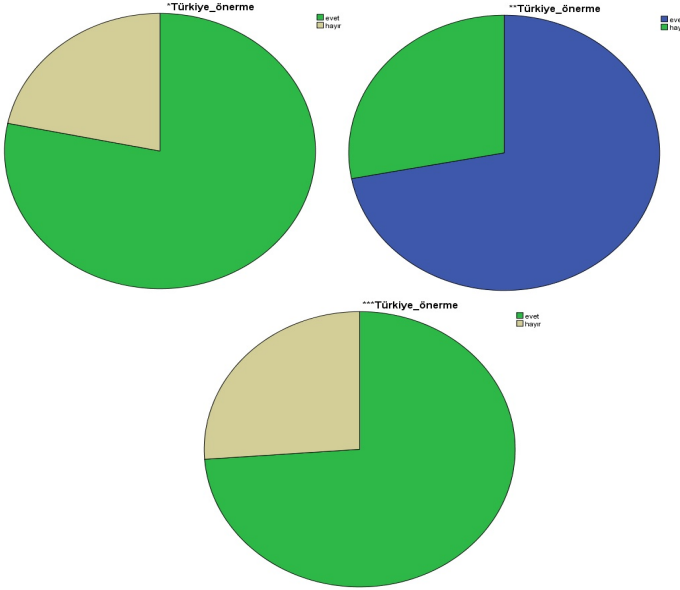
Şekil 2.21: Dönme planı grafikleri

Suriye’den ayrılmayı düşünen tanıdıklarınıza Türkiye’de yaşa-

mayı önerir misiniz sorusuna Diyarbakır'da %34 oranında evet, %66 oranında hayır, Şanlıurfa'da %72 oranında evet, %28 oranında hayır ve genelde TRC2 Bölgesinde %74 oranında evet, %26 oranında hayır cevap verilmiştir. Bu veri Suriyelilerin Türkiye'den memnun olduklarını göstermesi bakımından önemlidir. Ayrıca Türkiye kalkınma seviyesi bakımından Suriye'den çok ileride olduğu için Suriyeliler hem kendi aileleri hem de diğer tanıdıkları için Türkiye'yi yaşanabilir bir ülke olarak görmektedir.

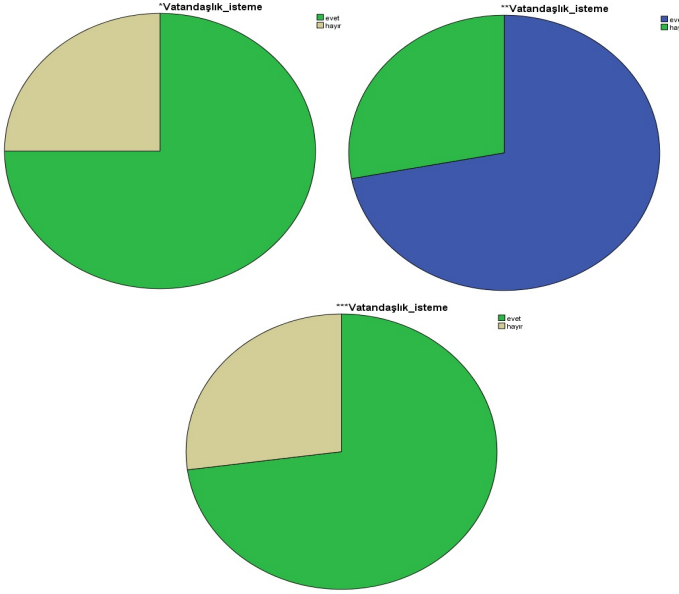
Şekil 2.22: Türkiye önerme grafikleri

Türkiye'ye sığınan Diyarbakır'daki Suriyelilerin %75'i Türkiye kendilerine vatandaşlık verirse kabul edeceğini, %25'i kabul etmeyeceğini belirtmişlerdir. Şanlıurfa'daki Suriyelilerin %72'i Türkiye kendilerine vatandaşlık verirse kabul edeceğini, %28'i kabul etmeyece-

ğini belirtmişlerdir. Bu da TRC2 Bölgesindeki Suriyelilerin %73'ünün Türkiye vatandaşlığı istediğini, %27'sinin Türkiye'den vatandaşlık beklemediğini göstermektedir. Bu veri de önceki ile benzer bir sonucu, bir memnuniyeti ortaya koymaktadır. Suriyelilerin Suriye'ye dönmek istemelerinin altında yatan en önemli sebep Suriye'de bırakmak zorunda kaldıkları servetlerini nakte çevirmek istemeleridir. Bu işlemi gerçekleştirdikten sonra Türkiye'de yaşamak istediklerini belirten Suriyeliler Türkiye kendilerine vatandaşlık verirse kabul edeceklerini belirtmişlerdir.

Şekil 2.23: Vatandaşlık isteme grafikleri

2.3.2 SWOT Analizi

Çalışmamızda Suriyelilerin Türkiye'yedeki TRC2 Bölgesindeki işgücü piyasasına etkilerini analitik bir gözle inceleyebilmek, Suri-

Yelilerin iş gücü piyasasına katkısının güçlü ve zayıf yönlerini belirleyebilmek, istihdama katılan sığınmacıların bölgeye getirdikleri fırsat ve tehditleri değerlendirebilmek amacıyla SWOT (Strengths-Weaknesses-Opportunities-Threats) analiz yöntemi uygulanmıştır.

SWOT analizi, incelenen kurumun, teknolojinin, sürecin, durumun veya kişinin güçlü ve zayıf yönlerini ve dış çevreden kaynaklanan fırsat ve tehditleri belirlemede kullanılan bir yöntemdir. SWOT analizinde amaç, iç faktörler (internal factors) ve dış faktörler (external factors) dikkate alınarak, var olan güçlü yönlerden ve fırsatlardan en üst düzeyde yararlanacak, tehditlerin ve zayıf yönlerin etkisini en aza indirecek kısa ve uzun vadeli plan ve stratejiler geliştirmektir (ATLIOĞLU, 2016).

Güçlü Yönler

- Suriyelilerin %40'ından fazlasının genç nüfus olması bu nedenle de çalışma çağında olmaları,
- Az sayıda olsa da Suriye'deki işlerini Türkiye'ye taşıyan Suriyelilerin üretime katkı sağlamaları,
- Türkiye'deki sosyokültürel yapıya uyum sağlamaları,
- Eğitim seviyesi iyi olanların yabancı dile sahip olmaları,
- Suriyelilerin Türkiye'de olmaktan memnun olmaları,
- Yerel işgücünün tercih etmediği ve düşük gelir getiren işlerde Suriyelilerin İstihdama katkı sağlaması,
- Yerel işgücü piyasasına eklenmek istemeleri.

Zayıf Yönler

- TRC2 bölgesinde yatırımların yetersizliği,
- TRC2 bölgesine gelen Suriyelilerin çoğunun düşük gelir grubundan olmaları,
- Düşük eğitim düzeyindeki Suriyelilerin sayısının çok fazla olması,
- Eğitim seviyesi düşük olan Suriyelilerin kalifiye olmayan işlerde çalışmaları,
- Nitelikli bir işe sahip olmamaları,
- Suriyelilerin düşük ücretle çalıştırılmaları,
- Kayıt dışı çalışan Suriyelilerin fazla olması,
- Dil problemi yaşamaları,
- Kadın Suriyeli çalışan sayısının az olması,
- Nüfusu artırmaları,
- TRC2 bölgesi işgücü ile görece düşük kalifiye olması bağlamında benzeşmesi,
- Görece düşük kalifiye karakteristiğın yol açtığı acımasız rekabet.

Fırsatlar

- Suriyelilerin Türkiye’de olmaktan duydukları memnuniyet nedeniyle işlerinde daha verimli çalışmaları,

- Suriyelilerin sermaye, yatırım ve ticari bağlantılarını Türkiye'ye taşımaları nedeniyle gelişen ticaret potansiyeli,
- Tüccarların Türkiye mallarını sahip oldukları ticari iş bağlantıları üzerinden Ortadoğu pazarına ulaştırması (ihracata katkı),
- İşgücü artışının yatırımcılara sağlayacağı katkı ve yatırımların hangi sektörlere yapılması yönündeki katkılar,
- Suriyelilerin işlerini TRC2 bölgesine getirmeleri sonucu oluşan küçük işletmelerin üretime katkı sağlaması,
- Genç Suriyeli nüfusun iş gücüne katkı sağlaması imkanı,
- Yerel halkın çalışmayı tercih etmediği ve vasıfsız işgücü gerektiren işlerde Suriyelilerin çalışması,
- İşverenlerin için Suriyelilerin ucuz işgücü imkanı sağlamaları,
- TRC2 bölgesinde istihdama yeni emek faktörünün eklenmesi,
- Yabancı Dile sahip olan Suriyelilerin TRC2 Bölgesindeki yabancı dile ihtiyaç duyan özel sektöre katkı sunma potansiyelleri.

Tehtitler

- TRC2 bölgesinde yatırımların yetersizliği nedeniyle iş imkanlarının az olması,
- Suriyelilerin çoğunun düşük gelir grubundan olmaları nedeniyle TRC2 Bölgesindeki var olan yoksulluğun daha da artması,

- Suriyelilerin çoğunun eğitim seviyelerinin düşük olması nedeniyle halihazırda Türkiye'nin eğitim seviyesi en düşük iller arasında bulunan illerin eğitim seviyesini daha da aşağıya çekmesi,
- Suriyeli çalışan ile yerel çalışanlar arasındaki ücret politikaları nedeniyle oluşan haksız rekabet,
- Küçük ve orta ölçekli işletmelerde kayıt dışı işçi çalıştırılmasının yaygınlaşması,
- İşverenlerin Suriyelilere fazla mesai yaptırılmaları,
- Az eğitilmiş veya eğitimsiz işgücünün firmalara yüklediği eğitim maliyeti,
- Bölgedeki işgücü piyasasının ilerleyen dönemlerde sektörel yapısının değişmesi riski,
- İşverenlerin Suriyelileri düşük ücretle, dolayısıyla kayıt dışı çalıştırmaları nedeniyle oluşan vergi kaybı,
- TRC2 Bölgesindeki var olan yüksek nüfus artışını Suriyelilerle birlikte daha da artması,
- TRC2 illerinde kiralık ev bulmada zorluk ve dolayısıyla kira fiyatlarında artış ve enflasyona olumsuz etkisi,
- Türkçe'ye hakim olmayan Suriyelilerin iş hayatına tam adapte olamamaları,
- Suriyeli kadın çalışanların iş gücüne katılım oranlarının düşük olması,

- Suriyelilerde nüfus artış hızının yüksek olmasının TRC2 bölgesinde var olan işsizlik seviyesini artırması,
- Suriyelilerin bir bölümünün (Diyarbakır'da %15, Şanlıurfa'da %16) işgücü piyasasına dahil olmak yerine devletten maddi destek almaları,
- Esnek çalışma oranının düşük olması (TRC2 Bölgesinde %5)
- Daha da fazla sayıda Suriyelinin Türkiye'ye gelme potansiyellerinin yüksek olması,
- Görece düşük kalifiye karakteristiğın yol açtığı acımasız rekabetin toplumsal gerginliklere yol açma ve sosyal barışı bozma riski.

Bölüm 3

İSTATİSTİKSEL YÖNTEM VE UYGULAMALAR

Arş. Gör. Dr. Seçil YALAZ
Dicle Üniversitesi
Fen Fakültesi Öğretim Elemanı

3.1 ÇALIŞMADA KULLANILAN İSTATİSTİKSEL TEKNİKLER

3.1.1 Anketin Hazırlanması ve Örneklem Seçimi

Anket Formu Hakkında Bilgi

Anket formu, bir A4 kağıdı genişliğinde arkalı önlü 2 sayfa olarak düzenlenmiştir ve ardışık sorulmuş 40 adet sorudan oluşmuştur. Bu sorgulamada Suriyelilerin; ekonomik, sosyal, siyasal ve özel hayatlarına ilişkin sorgulamalar yapılmıştır. Ayrıca Suriyelilerin mesleklerini yürütmede karşılaştıkları güçlükler ele alınmıştır. Anketin 40 soru ile sınırlı tutulması, hem katılımcıları sıkmamış, hem de soruları yanıtlamak için kısa sayılabilecek bir zaman dilimi ayırmalarını sağlamıştır. Ankete katılım gösteren bireylerden isim ve kişisel telefon bilgisi istenmesi anketlerin daha özenli yapılmasını ve herhangi bir eksiklikte katılımcılara ulaşılabilme imkanı sağlamıştır. Sorular, sıklıkları işaretleme ve sözel ifadelerle bilgi verme biçiminde tasarlanmıştır.

Araştırma Örneklemine Hesaplanması

Araştırma evreninin tamamına ulaşamayan bilimsel araştırmalarda doğru bilgi sahibi olmak ve doğru bilgilere ulaşmak için elde edilen bilgilerin genelleştirilmesi gerekir. Bunun en önemli nedeni ise evrendeki bütün elemanların ayrıntılarıyla incelenmesinin, zaman ve maliyet yükünü artıracak olmasıdır. Belirli bir zaman, emek, para vb. harcanırken çok bilgi getiren araştırma, en iyi araştırmadır. Gereğinden fazla bilgi toplanması ekonomik yönden israfa yol açtığı gibi, gereğinden az bilgi toplanması da amaca ulaşamama tehlikesine yol açar (Özçelik, 1981: 74). Bu amaçla istatistikte araştırmalar

belirli kurallara göre, belirli bir evrenden seçilmiş ve seçildiği evreni temsil yeterliği kabul edilen örneklem kümeleri üzerinde yapılır ve elde edilen sonuçlar ilgili evrenlere genellenir. Örneklem evrenin bir parçası olup hem araştırma, hem de istatistiksel bakımdan büyük önem taşır. Örneklem en önemli özelliği yansız ve temsili olmasıdır (Kaptan, 1983: 135).

Olasılıklı ve olasılıksız olmak üzere iki şekilde sınıflandırılan örnekleme türleri bulunmaktadır. Olasılıklı örnekleme, evreni oluşturan birimlerin hepsine eşit seçilebilme şansının verildiği örnekleme türüdür. Olasılıklı örneklemede, olasılıklı olmayan örneklemeden farklı olarak yapılan tahminlerin doğruluk derecesi ve hata payları istatistiksel olarak hesaplanabilir (Arıkan, 2004: 140).

Hangi büyüklükteki bir örneklem evreni temsil etmek için yeterli olabileceği önemlidir. Yeterli bir örneklem, güvenilir sonuçlar sağlayacak kadar eleman kapsayan örneklemdir (Young, 1968: 324).

N : Evren birim sayısı,

n : Örneklem büyüklüğü

p : Evrendeki X 'in gözlenme oranı,

$q = (1 - p)$: X 'in gözlenmeme oranı

d : Örneklem hatası

$t_{\alpha, sd}$: $n - 1$ serbestlik dereceli ve α önem düzeyli t dağılımı kritik değerleri olmak üzere örneklem büyüklüğü;

$$n = \frac{Nt^2pq}{d^2(N - 1) + (t^2pq)} \quad (3.1)$$

formülü ile hesaplanabilir.

3.1.2 Anketin Uygulanması ve Ankete İlişkin Bulgular

Bu çalışmada sınırları belirlenmiş bir evrende alt tabakalar veya alt birim gruplarının var olduğu durumlarda kullanılan tabakalı örnekleme yapılmıştır. Tabakalı örnekleme evreni oluşturan birimlerin hepsine eşit seçilebilme şansının verildiği bir olasılıklı örnekleme türüdür. Tabakalı örneklemenin amacı evren alt tabakalarını kullanarak evren üzerinde çalışmaktır. TRC 2 bölgesi için elde edilen verilerde alt tabakalar Diyarbakır ve Şanlıurfa illeri olarak alınmıştır.

Diyarbakır Ticaret ve Sanayi Odası, Şanlıurfa Ticaret ve Sanayi Odası verileri ve Türkiye’de barınma merkezleri dışında yaşayan Suriyelilerin sayısı (Bakınız, Bölüm 2) ışığında %95 anlamlılık düzeyinde tabakalı örnekleme yöntemiyle elde edilen örneklem sayısı büyüklüğü Diyarbakır için 145, Şanlıurfa için 355 Suriyeli olarak elde edilmiştir. Suriyelilerin seçimi aşamasında deneklerin evrenden bilinen ve eşit olasılıkla seçilebildiği basit tesadüfi yöntem kullanılmıştır.

Anket çalışması, TRC2 Bölgesi olarak ifade edilen Diyarbakır ve Şanlıurfa’da farklı işletmelerde işveren, işçi, memur ya da yönetici olarak çalışan Diyarbakır’dan 150, Şanlıurfa’dan 350 olmak üzere toplam 500 adet Suriyeli çalışana uygulanmıştır. Araştırmalarda anket çalışmalarına katılım göstermede genel bir isteksizlik ve önyargının bulunduğu gerçeği bu çalışmada da gözlemlenmiştir. Anket formunda özel bazı sorgulamaların yapılmış olmasının katılımda bir isteksizlik doğurmuş olabileceği düşünülmektedir. Bu nedenlerle mümkün olduğu kadar çok sayıda bireye ulaşabilmek adına, herhangi bir örnek planı ve yöntemi kullanılmamıştır. 500 sayısı ilk

etapta düşük bir katılım miktarı gibi gelebilir ancak, araştırmalarda % 5'lik örnek büyüklüklerinin yeterli kabul edildiği durumlar için yeterli miktarda bir katılımı ifade etmektedir. Kamuoyu seçim araştırmalarında milyon büyüklüğünde kitlelerin eğilimini belirlemek için 1000 kişilik örneklerden hareket edildiği düşünüldüğünde, bu araştırma için anket sayısının yeterli olduğu görülebilir. Bu nedenle Diyarbakır ve Şanlıurfa ve dolayısıyla TRC2 Bölgesi için elde edilen örneklem rakamlarının da genel bir eğilim belirlemek için yeterince büyük bir örneği ifade ettiği söylenebilir.

Ankete ilişkin bulguların elde edilmiş aşamasında anket formları teker teker taranarak 500 Suriyelinin sorulara verdiği cevaplardan elde edilen veriler IBM SPSS Statistics 21 paket programında analiz edilmiş ve Tablo 3.1'deki sonuçlara ulaşılmıştır.

		Diyarbakır		Şanlıurfa		TRC2 Bölgesi	
		f	%	f	%	f	%
Cinsiyet (S1)	Kadın	7	4,7	42	12	49	9,8
	Erkek	143	95,3	308	88	451	90,2
Yaş (S2)	15-20	26	17,3	59	16,9	85	17
	21-30	50	33,3	148	42,3	198	39,6
	31-40	53	35,3	90	25,7	143	28,6
	40-50	21	14	50	14,3	71	14,2
	50 üstü	0	0	0	0	0	0
Medeni durum (S3)	Bekar	45	30	140	40	185	37
	Evli	104	69,3	201	57,4	305	61
	Dul	1	0,7	7	2	8	1,6
	Boşanmış	0	0	1	0,3	1	0,2
Eğitim seviyesi (S4)	Okur-yazar	51	34	46	13,1	97	19,4
	İlköğretim	32	21,3	94	26,9	126	25,2
	Ortaöğretim	53	35,3	123	35,1	176	35,2
	Üniversite	10	6,7	63	18	73	14,6
	Master	0	0	1	0,3	1	0,2
	Doktora	0	0	0	0	0	0
Çocuk-cinsiyet (S5)	Kız	3		3			
	Erkek	2		2			
Çocuk-yaş (S6)	0-6	2		2			
	7-14	3		2			
	15-20	3		2			
	20 üstü	2		3			
Çocuk-m-durum (S7)	Bekar	91		90			
	Evli	9		10			
	Dul	0		0			
	Boşanmış	0		0			

Bölüm 3

		Diyarbakır		Şanlıurfa		TRC2 Bölgesi	
		f	%	f	%	f	%
Çocuk-e-seviye (S8)	Okur-yazar		62		46		
	İlköğretim		23		41		
	Ortaöğretim		13		10		
	Üniversite		2		3		
	Master		0		0		
	Doktora		0		0		
Suriye-şehir (S9)	Dera	0	0	1	0,3	1	0,2
	Deyrizor	0	0	74	21,1	74	14,8
	Halep	107	71,3	102	29,1	209	41,8
	Hama	3	2	0	0	3	0,6
	Hasiçi	23	15,3	8	2,3	31	6,2
	Humus	0	0	7	2	7	1,4
	İdlip	0	0	7	2	7	1,4
	Rakka	14	9,3	136	38,9	150	30
	Şam	3	2	14	4	17	3,4
Kişi sayısı (S10)	1,2,3,4,5,6,7,8,9,10,11,12,13,14,15,17,18,20,99						
Aile dışındakiler (S11)	Gelin, damat, torun, anne, baba, akraba						
Evin-durumu (S12)	Mülk	134	89,3	195	55,7	329	65,8
	Kira	16	10,7	152	43,4	168	33,6
	Lojman	0	0	0	0	0	0
Gayrimenkul (S13)	Ev		89		57		
	Araba		28		22		
	İşyeri		20		18		
Suriye-kurum (S14)	Kamu	8	5,3	53	15,1	61	12,2
	Özel	136	90,7	280	80	416	83,2
Suriye-sektör (S15)	Tekstil	9	6	9	2,6	18	3,6
	Sağlık	1	0,7	9	2,6	10	2
	Eğitim	5	3,3	46	13,1	51	10,2
	İmalat	7	4,7	5	1,4	12	2,4
	İnşaat	41	27,3	35	10	76	15,2
	Tarım	36	24	16	4,6	52	10,4
	Hizmetler	8	5,3	166	47,4	174	34,8
	Sanayi	10	6,7	18	5,1	28	5,6
	Diğer	30	20	40	11,4	70	14
Suriye-pozisyon (S16)	İşçi	105	70	176	50,3	281	56,2
	İşveren	17	11,3	66	18,9	83	16,6
	Memur	10	6,7	29	8,3	39	7,8
	Yönetici	0	0	8	2,3	8	1,6
Suriye-meslek (S17)	Aşçı, Avukat, Berber, Çiftçi, Çoban, Doktor, Eczacı, Esnaf, Ev hanımı, Hemşire, Hizmetli, İnşaat işçisi, İşçi, İşletmeci, İşsiz, Kuaför, Maliyeci, Marangoz, Memur, Milletvekili, Mobilyacı, Muhasebeci, Mühendis, Öğrenci, Öğretmen, Sanatçı, Şoför, Tamirci, Tarım işçisi, Tekniker, Tekstil, Terzi, Zanaatkar						
Suriye-kazanç (S18)	7-34900						
Suriye-memnun (S19)	Memnun değildim	7	4,7	83	23,7	90	18
	Memnundum	120	80	99	28,3	219	43,8
	Çok memnundum	20	13,3	160	45,7	180	36
Geliş-neden (S20)	Eset baskısı		15		13		
	İşsizlik		18		1		
	Yoksulluk		5		1		
	Mezhep çatışması		0		0		
	İç savaş		97		85		

		Diyarbakır		Şanlıurfa		TRC2 Bölgesi	
		f	%	f	%	f	%
Türkiye-neden (S21)	Coğrafi yakınlık		80		83		
	Akrabalık bağları		3		12		
	Misafirperverlik		3		2		
	Türkiye'nin politikası		21		2		
	Gelişmişlik		3		1		
TRC2-neden (S22)	Coğrafi yakınlık		77		88		
	Gelişmişlik		0		4		
	Sosyokültürel benzerlik		23		7		
	Misafirperverlik		31		1		
Geliş (S23)	2010-2011	14	9,3	59	16,9	73	14,6
	2012-2014	111	74	148	42,3	259	51,8
	2014 sonrası	21	14	137	39,1	158	31,6
Gelenler (S24)	Çekirdek aile, yakın akraba, uzak akraba, komşular, arkadaşlar						
Gelenen-yer (S25)	Şanlıurfa	19	12,7	332	94,9	351	70,2
	Diyarbakır	117	78	1	0,3	118	23,6
	Diğer	13	8,7	12	3,4	25	5
Kalınan-yer (S26)	Diyarbakır, Şanlıurfa						
Kalınan-semt (S27)	Bağlar, Kayapınar, Sur, Yenişehir, Haliliye, Eyyübiye, Karaköprü, Siverek, Viranşehir						
Nüfus-artışı (S28)	0,1,2						
Sos-uyum (S29)	Evet	126	84	259	74	385	77
	Hayır	21	14	82	23,4	103	20,6
Uyum-nedeni (S30)	Dil	17	11,3	15	5,1	35	7
	Din	0	0	6	2	6	1,2
	Mezhep	0	0	3	0,9	3	0,6
	Kültür	14	9,3	4	1,2	18	3,6
	Eğitim	1	0,7	6	1,7	7	1,4
	Yaşam standardı	9	6	76	21,7	85	17
	Arkadaş edinme	1	0,7	2	0,6	3	0,6
	Komşu edinme	0	0	2	0,6	2	0,4
Kamu-hizmet (S31)	Eğitim	42	28	58	16,6	100	20
	Sağlık	142	94,7	255	72,9	397	73,4
	Maddi destek	22	14,7	54	15,4	76	15,2
	Sos. güvenlik	11	7,4	98	28	109	21,8
	Bankacılık	0	0	2	0,6	2	0,4
Türkiye-sektör (S32)	Tekstil	2	1,3	13	3,7	15	3
	Tarım	0	0	14	4	14	2,8
	Sanayi	23	15,3	8	2,3	31	6,2
	İmalat	16	10,7	7	2	23	4,6
	İnşaat	54	36	40	11,4	94	18,8
	Hizmetler	24	16	246	70,3	270	54
	Madencilik	0	0	3	0,9	3	0,6
	Diğer	26	17,3	12	3,4	38	7,6
Türkiye-pozisyon (S33)	İşçi	120	80	268	76,6	388	77,6
	İşveren	10	6,7	39	11,1	49	9,8
	Yönetici	0	0	3	0,9	3	0,6
Türkiye-kazanç (S34)	100-20000						
Türkiye-memnun (S35)	Memnun değilim	19	12,7	75	21,4	94	18
	Memnunum	88	58,7	162	46,3	250	50
	Çok memnunum	40	26,7	102	29,1	142	28,4

		Diyarbakır		Şanlıurfa		TRC2 Bölgesi	
		f	%	f	%	f	%
İş-sorun (S36)	Var	41	27,3	169	48,3	210	42
	Yok	102	68	176	50,3	278	55,6
Sorun-neden (S37)	Kayıt dışılık	1	0,7	8	2,3	9	1,8
	Fazla mesai	4	2,7	19	5,4	23	4,6
	Az ücret	23	15,4	69	19,7	92	18,4
	Diğer	21	14	79	22,6	100	20
Dönme-planı (S38)	Evet	49	32,7	231	66	280	56
	Hayır	97	64,7	101	28,9	198	39,6
Türkiye-önerme (S39)	Evet	115	76,7	252	72	367	73,4
	Hayır	32	21,3	98	28	130	26
Vatandaşlık (S40)	Evet	111	74	252	72	363	72,6
	Hayır	37	24,7	98	28	135	27

Tablo 3.1: Anketten elde edilen veriler

3.1.3 Araştırmada Kullanılan İstatistiksel Teknikler

Ki-kare Bağımsızlık Testi

İsimsel olarak ya da sıralı ölçekli olarak tablolaştırılmış verilerin birbirleri arasındaki bağımsızlık analizlerini yapan yöntem Ki-kare bağımsızlık testidir. $r \times c$ değişkenle oluşturulan tablo $r, c \geq 2$ olmak üzere bu değişkenlerin frekanslarını içeren bir çapraz tablodur. $r, c = 2$ şeklinde belirtilen ikili kategorilere sahip iki değişkenin alt kategorilerinin birlikte gözlemlendiği birim sayılarını gösteren çapraz tabloya 2×2 tablo, $r, c > 2$ şeklinde belirtilen çoklu kategorilere sahip iki değişkenin alt kategorilerinin birlikte gözlemlendiği birim sayılarını gösteren çapraz tabloya $r \times c$ tablo denir.

Çoklu Uygunluk Çözümlemesi

Uygunluk Analizi iki yönlü çapraz tablolarının seviyeleri arasındaki ilişkileri resmeden istatistiksel bir görüntüleme metodudur. Uygunluk analizi, verilerin geldiği dağılım hakkında herhangi bir varsayımda bulunmaz. Ayrıca grafiksel bir teknik olduğu için hem satırlar hem de sütunlar açısından dışta kalan (aykırı-outlier) de-

ğerlere karşı oldukça duyarlıdır (Bayram, 2000: 20). Uygunluk çözümlenmesinin amacı, tercih eden ve edilen kategorilere özgü soyut nicelikleri sayısallaştırabilmek ve karesel veri matrisini dikkate alarak öz değer ayrışımı ile boyut indirgemesi yapmaktır. Öz değer ayrışımının sonucu olarak öz değerler $k = 0, 1, 2, \dots, k$ olmak üzere $\lambda_1 > \lambda_2 > \dots > \lambda_k > 0$ şeklinde elde edilir. Uygunluk analizi bu değerlere karşılık gelen boyutlar tarafından açıklanan varyansın değerini işaret eder. Örneğin k 'inci öz değer λ_k , k 'inci boyut ile açıklanan değişimi ifade eder. Öz değerler uygunluk analizinde hareketsizlik (inertia) değerini göstermektedir (Filiz ve Çemrek, 2007: 210).

Çoklu uygunluk analizinde, değişkenler arasındaki fark bir kayıp fonksiyonu ile verilmektedir. Burada amaç, kayıp fonksiyonunu minimum ve değişkenler arası homojenliği maksimum kılmaktır. İlgili kayıp fonksiyonu dalgalı en küçük kareler yöntemi kullanılarak minimum kılınır ve maksimum homojenliği sağlayan nesne skorları ile kategori nicelleştirmelerine ulaşılmış olunur. Analizde kullanılan tüm değişkenlerin ölçüm düzeyi çoklu sınıflayıcı (multiple nominal) dır. Bu durumda yapılan analizde çoklu nicelleştirmelere veya çoklu çözümlere ulaşılır (Aytaç ve Bayram, 2001).

Zaman Serileri

Zamanın fonksiyonu olarak elde edilmiş verilerin oluşturduğu seriler zaman serileri olarak bilinir. Geleceğe dönük tahminler yapmanın en önemli yollarından biri olan zaman serilerinde birbirini izleyen gözlem değerlerinde zamana göre bağımlılık söz konusudur. Seriyeye uyum sağlayacak bir fonksiyon ile gelecek gözlemler tahmin edilebilir. Zaman serileri uygulama alanları içerisinde ekonomik zaman serileri en başta gelen konular içerisinde yer almaktadır.

Zaman serisi analizinin yapılabilmesi için, parametre tahminlerinde yanlılığa sebep olan, bir başka deyişle ileri sürülen durağanlık gibi varsayımların göz önünde tutulmasına yol açan trend, konjonktürel dalgalanma, mevsimlik etki ve rasgele etkilerin kontrol edilmesi gerekmektedir. Burada zaman serilerinin durağan olması olarak ifade edilen şey, zaman içinde varyansın ve ortalamanın sabit olması ve gecikmeli iki zaman periyodundaki değişkenlerin ortak varyansının değişkenler arasındaki gecikmeye bağlı olup zamana bağlı olmamasıdır (Gujarati, 1995: 712-713). Durağan olmayan serilerde, zaman dışındaki diğer etkiler için hesaplanan endeksler ile gözlemlerden söz konusu etkiler yok edilir. Bu işlem sonucunda zaman serisi analizleri uygulanabilir.

Zaman serilerinin çoğunda ardışık gözlem değerleri birbirine bağlıdır. Bu durumda bağımlılık avantajını kullanmayan yöntemleri kullanmak uygun değildir. Bu yöntemlerin yerine zaman serilerinde bağımlılık yapısını çok etkin bir şekilde kullanan B.J. (Box ve Jenkins) tahmin modelleri olarak da bilinen *ARIMA* modellerin kullanılması daha uygun olacaktır.

B.J. tahmin modelleri tek değişkenli zaman serilerinin ileriye dönük tahminleri için kullanılan başarılı bir tahmin etme yöntemidir. Bir zaman serisinin yapısını belirlediği, gözlem değerlerinin arasındaki bağımlılığı en etkili bir biçimde kullandığı ve model belirleme aşamalarında istatistiksel testlere yer verdiği için diğer tahmin yöntemlerine göre kısa dönem tahmin yapmada üstün yöntemlerdir (Özmen, 1986:17). Bu modeller için yapılan en önemli varsayımlar;

1. Gözlem değerlerinin eşit zaman aralıklarıyla elde edilmesi, bir başka deyişle kesikli olması,
2. Trend, mevsimsel dalgalanma ve benzeri etkilerin seriden si-

linmesi veya tahmin değerlerini önemli derecede etkilemeyecek oranda kalması anlamına gelen durağanlık koşulunu sağlamasıdır.

B.J. tahmin modelleri; *AR* (Autoregressive) Modeller, *MA* (Moving Average) Modeller, *ARMA* (Autoregressive Moving Average) Modeller ve *ARIMA* (Autoregressive Integrated Moving Average) Modeller şeklinde dört farklı şekilde modellenebilir. Buradaki ilk üç model durağan zaman serileri için kullanılırken son model durağan olmayan zaman serilerini durağan hale getirdikten sonra kullanan bir modeldir. Burada *AR* modellerle ilgileneceğimizden sadece bu model tanıtılacaktır.

Otoregresif (*AR*) modeller; bir zaman serisinin herhangi bir dönemdeki gözlem değerini, aynı serinin ondan önceki, belli sayıda geçmiş dönem gözlem değerine ve hata terimine bağlı olarak açıklayan modellerdir. *AR* modeller, içerdikleri geçmiş dönem gözlem değeri sayısına göre isimlendirilirler. Genel olarak, p . dereceden *AR* model $AR(p)$ ile gösterilir ve

$$X_t = \varphi_1 X_{t-1} + \varphi_2 X_{t-2} + \dots + \varphi_p X_{t-p} + \epsilon_t \quad (3.2)$$

şeklinde ifade edilir. Burada $X_t, X_{t-1}, X_{t-2}, \dots, X_{t-p}$ gözlem değerlerini, $\varphi_1, \varphi_2, \dots, \varphi_p$ modelin parametrelerini ifade etmektedir. Burada hata terimlerinin 0 ortalamalı ve σ_ϵ^2 varyanslı normal dağılıma sahip olduğu kabul edilmektedir. $AR(p)$ modeli için tahmin edilmesi gerekli parametre sayısı (μ, σ_ϵ^2) ile $p + 2$ 'dir (S. Toprak, 2011: 8).

AR modellerde durağanlık koşulu, polinomun sıfıra eşitlenmesiyle bulunacak köklerin birim çemberin dışında kalmasıyla mümkündür. Eğer söz konusu kökler birim çemberin dışında kalıyorsa, $AR(p)$ durağan zaman serileri için kullanılabilir (Box ve Jenkins,

1976:58).

Zaman serileri için uygun modelin seçimi, B.J. tarafından aşağıda tanımlanan adımlar tarafından gerçekleştirilir.

- Gözlem değerlerini oluşturan seri incelenerek model grubu kararlaştırılır. Bu aşamada hangi model grubunun uygun olacağına karar verilir. Uygun modeli belirlemede yapılan ilk iş, serinin durağanlığının belirlenmesidir. Durağanlığın irdelenmesi için kullanılan araç otokorelasyon ve bu fonksiyonların korelogramıdır.
- Kararlaştırılan model grubundan hangi model tipinin ilgili seri için uygun olacağı belirlenir. Durağan zaman serilerinin analizi ve tahmini aşamalarında üç tür modelden (AR , MA , $ARMA$) biri kullanılır. Model seçimi otokorelasyon ve kısmi otokorelasyon fonksiyonlarının kullanımı ile yapılır. Bu şekilde seçilen model için parametrenin derecesi de belirlenir.
- Uygun olacağına karar verilen modelin parametreleri tahmin edilir. Parametrelerin tahminlenmesi aşaması son derece karmaşık ve zaman alıcı işlemlerin yapılmasını gerektirir. Bu işlemler her model türü için farklılıklar göstermekte ve istatistik paket programlarının kullanımı ile yapılmaktadır.
- Tahmin edilen otokorelasyonların standart hatasını bir ölçü olarak kullanmak, düşük derecelerdeki gecikmelerde hesaplanan otokorelasyonların sıfırdan farklılığının önemini açıkça ortaya koymaz (Kayım, 1981). Bu nedenle, modelin yeterliliği, Box-Pierce istatistiği ile test edilir. Model yeterli ise tahmin amacıyla kullanılır. Aksi durumda birinci adıma dönülür. (Yalaz ve Atay, 2016:407)

3.2 ANALİZ VE BULGULAR

3.2.1 Ki-kare Bağımsızlık Testi

Sıralı ölçekli olarak SPSS paket programına girilen ve tablolaştırılan veriler için oluşturulan araştırma hipotezlerini test etmek için bu bölümde Ki-kare bağımsızlık testi kullanılmıştır. Araştırılan hipotezler ve elde edilen analiz sonuçları sırasıyla verilmiştir. Ki-kare bağımsızlık testi için oluşturulan çapraz tablolar frekans değerlerinden yüzdelerine dönüştürülerek yorumlar yapılmıştır. Analizler sırasıyla Diyarbakır*, Şanlıurfa** ve TRC2 Bölgesi*** için elde edilmiş, tablolarda yıldız sayısına göre ayırım yapılmıştır.

Sosyokültürel uyum	Türkiye önerme		Toplam
	Evet	Hayır	
Evet	71*	15*	86*
	50**	27**	77**
	69***	10***	79***
Hayır	7*	7*	14*
	20**	3**	23**
	5***	16***	21***
Toplam	78*	22*	100*
	70**	30**	100**
	74***	26***	100***

Tablo 3.2: Sosyokültürel uyum, Türkiye önerme Çapraz Yüzdeler Tablosu

Diyarbakır*: Türkiye'deki sosyokültürel yapıya uyum sağlayanların %71'i Suriye'den ayrılmayı düşünen tanıdıklarına Türkiye'de yaşamayı önerebileceğini söylerken %15'i Türkiye'deki sosyokültürel yapıya uyum sağlamalarına rağmen Suriye'den ayrılmayı düşünen tanıdıklarına Türkiye'de yaşamayı önermeyeceklerini söylemektedirler. Türkiye'deki sosyokültürel yapıya uyum sağlayamayanların %7'si Suriye'den ayrılmayı düşünen tanıdıklarına Türkiye'de yaşa-

mayı önerebileceğini belirtmişlerdir.

Şanhurfa**: Türkiye'deki sosyokültürel yapıya uyum sağlayanların %50'si Suriye'den ayrılmayı düşünen tanıdıklarına Türkiye'de yaşamayı önerebileceğini söylerken %27'si Türkiye'deki sosyokültürel yapıya uyum sağlamalarına rağmen Suriye'den ayrılmayı düşünen tanıdıklarına Türkiye'de yaşamayı önermeyeceklerini söylemektedirler. Türkiye'deki sosyokültürel yapıya uyum sağlayamayanların %20'si Suriye'den ayrılmayı düşünen tanıdıklarına Türkiye'de yaşamayı önerebileceğini belirtmişlerdir.

TRC2 Bölgesi***: Türkiye'deki sosyokültürel yapıya uyum sağlayanların %69'u Suriye'den ayrılmayı düşünen tanıdıklarına Türkiye'de yaşamayı önerebileceğini söylerken %10'u Türkiye'deki sosyokültürel yapıya uyum sağlamalarına rağmen Suriye'den ayrılmayı düşünen tanıdıklarına Türkiye'de yaşamayı önermeyeceklerini söylemektedirler. Türkiye'deki sosyokültürel yapıya uyum sağlayamayanların %5'i Suriye'den ayrılmayı düşünen tanıdıklarına Türkiye'de yaşamayı önerebileceğini belirtmişlerdir.

Bu iki tutum arasındaki bağlantı istatistiksel yöntemlerle incelenmek istendiğinde aşağıdaki hipotez test edilmelidir:

H_0 : Suriye'den ayrılmayı düşünen tanıdıklara Türkiye'de yaşamayı önerme eğilimi ile Türkiye'deki sosyokültürel yapıya uyum sağlama konusundaki kanı bağımsızdır.

H_1 : Suriye'den ayrılmayı düşünen tanıdıklara Türkiye'de yaşamayı önerme eğilimi ile Türkiye'deki sosyokültürel yapıya uyum sağlama konusundaki kanı bağımlıdır.

Ki-Kare İstatistiği	Serbestlik Derecesi	Önemlilik
75,165*	1*	0,000*
159,047**	1**	0,000**
167,595***	1***	0,000***

Yüzde 5 önemlilik düzeyinde bağımsızlık hipotezi reddedilmek

durumundadır. Türkiye'deki sosyokültürel yapıya uyum sağlayan Suriyelilerin Suriye'den ayrılmayı düşünen tanıdıklara daha çok Türkiye'de yaşamayı önerme eğilimi sergiledikleri ileri sürülebilir.

Vatandaşlık isteme	Dönme planı		Toplam
	Evet	Hayır	
Evet	11*	63*	74*
	45**	29**	74**
	35***	40***	75***
Hayır	23*	3*	26*
	24**	2**	26**
	23***	2***	25***
Toplam	34*	66*	100*
	69**	31**	100**
	58***	42***	100***

Tablo 3.3: Vatandaşlık isteme, Dönme planı Çapraz Yüzdeler Tablosu

Diyarbakır*: Türk vatandaşlığı istemeyen %23 oranındaki Suriyeli Suriye'ye dönmek istediklerini belirtmişlerdir. Suriyelilerin %11'i Türk vatandaşlığı istemelerine rağmen Suriye'ye de dönmek istemektedirler.

Şanlıurfa**: Türk vatandaşlığı istemeyen %24 oranındaki Suriyeli Suriye'ye dönmek istediklerini belirtmişlerdir. Suriyelilerin %45'i Türk vatandaşlığı istemelerine rağmen Suriye'ye de dönmek istemektedirler.

TRC2 Bölgesi***: Türk vatandaşlığı istemeyen %24 oranındaki Suriyeli Suriye'ye dönmek istediklerini belirtmişlerdir. Suriyelilerin %45'i Türk vatandaşlığı istemelerine rağmen Suriye'ye de dönmek istemektedirler.

Bu iki tutum arasındaki bağlantının incelenmesi için aşağıdaki hipotez test edilmelidir:

H_0 : Suriye'ye geri dönmeyi planlama eğilimi ile Türkiye vatandaşlık verirse ka-

bul etme konusundaki kanı bağımsızdır.

H_1 : Suriye'ye geri dönmeyi planlama eğilimi ile Türkiye vatandaşlık verirse kabul etme konusundaki kanı bağımlıdır.

Ki-Kare İstatistiği	Serbestlik Derecesi	Önemlilik
68,77*	1*	0,000*
33,204**	1**	0,000**
79,394***	1***	0,000***

Yüzde 5 önemlilik düzeyinde bağımsızlık hipotezi reddedilmek durumundadır. Suriye'ye dönmek isteme konusundaki kanıları farklı olan Suriyelilerin Türk vatandaşlığı isteme konusunda farklı tutumlara sahip oldukları görülmektedir.

Vatandaşlık-isteme	Türkiye-önerme		Toplam
	Evet	Hayır	
Evet	73*	5*	78*
	68**	4**	72**
	70***	3***	73***
Hayır	2*	20*	22*
	4**	24**	28**
	4***	23***	27***
Toplam	75*	25*	100*
	72**	28**	100**
	74***	26***	100***

Tablo 3.4: Türkiye önerme, Vatandaşlık isteme Çapraz Yüzdeler Tablosu

Diyarbakır*: Türkiye vatandaşlık verirse kabul edeceğini ve Suriye'den ayrılmayı düşünen tanıdıklarına Türkiye'de yaşamayı önerebileceğini belirten Suriyelilerin oranı %73'tür.

Şanlıurfa**: Türkiye vatandaşlık verirse kabul edeceğini ve Suriye'den ayrılmayı düşünen tanıdıklarına Türkiye'de yaşamayı önerebileceğini belirten Suriyelilerin oranı %68'dir.

TRC2 Bölgesi***: Türkiye vatandaşlık verirse kabul edeceğini ve Suriye'den ayrılmayı düşünen tanıdıklarına Türkiye'de yaşamayı

önerebileceğini belirten Suriyelilerin oranı %70'dir.

Bu iki tutum arasındaki bağlantı istatistiksel yöntemlerle incelenmek istendiğinde aşağıdaki hipotez test edilmelidir:

H_0 : Suriye'den ayrılmayı düşünen tanıdıklara Türkiye'de yaşamayı önerme eğilimi ile Türkiye vatandaşlık verirse kabul etme konusundaki kamu bağımsızdır.

H_1 : Suriye'den ayrılmayı düşünen tanıdıklara Türkiye'de yaşamayı önerme eğilimi ile Türkiye vatandaşlık verirse kabul etme konusundaki kamu bağımlıdır.

Ki-Kare İstatistiği	Serbestlik Derecesi	Önemlilik
102,589*	1*	0,000*
232,912**	1**	0,000**
343,885***	1***	0,000***

Yüzde 5 önemlilik düzeyinde bağımsızlık hipotezi reddedilmek durumundadır. Suriye'den ayrılmayı düşünen tanıdıklarına Türkiye'de yaşamayı önerme konusundaki kamuları farklı olan Suriyelilerin Türk vatandaşlığı isteme konusunda farklı tutumlara sahip oldukları görülmektedir.

SURIYE	TÜRKİYE				
	Memnun değilim	Memnunum	Çok Memnunum	Memnunum	Toplam
Memnun değilim	1*	1*	3*	5*	
	5**	10**	9**	24**	
	4***	6***	7***	17***	
Memnundum	12*	53*	16*	81*	
	11**	13**	5**	29**	
	11***	25***	9***	45***	
Çok Memnundum	0*	7*	7*	14*	
	5**	25**	17**	47**	
	5***	20***	9***	34***	
Toplam	13*	61*	26*	100*	
	21**	48**	31**	100**	
	20***	51***	29**	100***	

Tablo 3.5: Suriye memnuniyet, Türkiye memnuniyet Çapraz Yüzdeler Tablosu

Diyarbakır*: Suriye'deki yaşantısından memnun olan ancak

Türkiye'deki yaşantısından memnun olmayan Suriyelilerin oranı %12'dir. Suriye'deki yaşantısından memnun olan ancak Türkiye'deki yaşantısından çok memnun olan Suriyelilerin oranı ise %16'dır.

Şanhurfa**: Suriye'deki yaşantısından memnun olmayan ancak Türkiye'deki yaşantısından memnun olan Suriyelilerin oranı %10, çok memnun olan Suriyelilerin oranı ise %9'dur.

TRC2 Bölgesi***: Suriye'deki yaşantısından memnun olan ancak Türkiye'deki yaşantısından memnun olmayan Suriyelilerin oranı %11'dir. Suriye'deki yaşantısından memnun olmayan ancak Türkiye'deki yaşantısından memnun olan Suriyelilerin oranı %6, çok memnun olan Suriyelilerin oranı ise %7'dir.

Bu iki tutum arasındaki bağlantının incelenmesi için test edilmesi gereken hipotez aşağıda verilmiştir:

H_0 : Türkiye'deki yaşantıdan memnun olma eğilimi ile Suriye'deki yaşantıdan memnun olma konusundaki kanı bağımsızdır.

H_1 : Türkiye'deki yaşantıdan memnun olma eğilimi ile Suriye'deki yaşantıdan memnun olma konusundaki kanı bağımlıdır.

Ki-Kare İstatistiği	Serbestlik Derecesi	Önemlilik
85,541*	4*	0,000*
84,685**	4**	0,000**
136,651***	4***	0,000***

Yüzde 5 önemlilik düzeyinde bağımsızlık hipotezi reddedilmek durumundadır. Suriye'deki yaşantısından memnun olan Suriyelilerin Türkiye'deki yaşantısından daha çok memnun olma eğilimi sergiledikleri ileri sürülebilir.

TÜRKİYE									
SURİYE	Tekstil	Tarım	Sanayi	İmalat	İnşaat	Hizmet	Maden	Diğer	Toplam
	1*	0*	1*	2*	1*	1*	0*	0*	6*
Tekstil	1,8**	0**	0,3**	0**	0,3**	0,3**	0**	0**	2,7**
	1,46***	0***	0,41***	0,62***	0,62***	0,41***	0***	0***	3,52***
	0*	0*	0*	0*	1*	0*	0*	0*	1*
Sağlık	0,3**	0,6**	0**	0**	0,3**	1,2**	0**	0**	2,4**
	0,21***	0,41***	0***	0,22***	0,21***	0,82***	0***	0***	1,87***
	0*	0*	0*	0*	1*	1*	0*	2*	4*
Eğitim	0,6**	0,3**	0,6**	0**	0,9**	10**	0**	0,9**	13,3**
	0,41***	0,21***	0,41***	0***	0,83***	7,28***	0***	1,25***	10,39***
	0*	0*	1*	0*	0*	1*	0*	1*	3*
İmalat	0**	0**	0,3**	0**	0,6**	0,6**	0**	0**	1,5**
	0***	0***	0,63***	0***	0,42***	0,83***	0***	0,41***	2,29***
	0*	0*	2*	1*	18*	4*	0*	3*	28*
İnşaat	0**	0,3**	0**	0,6**	6**	2,7**	0**	0,6**	10,2**
	0***	0,21***	0,62***	0,82***	9,57***	3,12***	0***	1,25***	15,59***
	1*	0*	3*	3*	8*	3*	0*	7*	25*
Tarım	0,3**	0,9**	0,3**	0**	0,9**	2,4**	0**	0**	4,8**
	0,41***	0,62***	1,26***	0,62***	2,91***	2,7***	0***	2,08***	10,6***
	**	**	**	1*	1*	3*	0*	1*	6*
Hizmet	0,9**	1,5**	0,9**	0,9**	1,2**	41,8**	0,9**	0**	47,7**
	0,62***	1,04***	0,62***	0,84***	1,04***	30,36***	0,62***	0,21***	35,35***
	0*	0*	4*	0*	1*	1*	0*	1*	7*
Sanayi	0**	0**	0**	0,6**	0,9**	3,8**	0**	0**	5,3**
	0***	0***	1,25***	0,41***	1,04***	2,91***	0***	0,21***	5,82***
	0*	0*	4*	3*	8*	2*	0*	3*	20*
Diğer	0**	0,6**	0**	0**	0,6**	8,6**	0**	2**	11,8**
	0***	0,41***	1,25***	1,04***	2,7***	0,66***	0***	2,49***	14,55***
	2*	0*	15*	11*	38*	16*	0*	18*	100*
Toplam	3,9**	4,2**	2,1**	3,1**	11,7**	67,6**	0,9**	3,5**	100**
	3,2***	2,91***	6,45***	4,57***	19,34***	55,09***	0,62***	7,9***	100***

Tablo 3.6: Suriye sektör, Türkiye sektör Çapraz Yüzelikler Tablosu

Diyarbakır*: Suriye’de inşaat sektöründe çalışanlar Türkiye’de de inşaat sektöründe çalışmaktadırlar. Suriye’de tarım sektöründe çalışanlar Türkiye’de inşaat ve diğer sektörler kaymışlardır. Suriye’deki sektörleri diğer iken Türkiye’de inşaat sektöründe bulunanların oranı %8’dir.

Şanlıurfa**: Suriye’de sağlık sektöründe çalışanlar Türkiye’de

tekstil, tarım, inşaat ve hizmetler sektörlerine kaymışlardır. Suriyelilerin %10'u Suriye'de eğitim sektöründe çalışırken Türkiye'de hizmetler sektöründe çalışmaktadır. %41,8'i Türkiye'de de Suriye'deki sektörleriyle aynı sektör olan hizmet sektöründe çalışmaktadır.

TRC2 Bölgesi***: Suriyelilerin %7,28'i Suriye'de eğitim sektöründe çalışırken Türkiye'de hizmetler sektöründe çalışmaktadır. Suriye'de inşaat sektöründe çalışanların %3,12'si Türkiye'de hizmetler sektörüne kaymışlardır. Suriye'de tarım sektöründe çalışanlar %10,6'lık bir paya sahipken bunların yalnızca %0,62'si Türkiye'de de tarım sektöründe çalışmaktadır. Suriyelilerin %30,36'sı Türkiye'de de Suriye'deki sektörleriyle aynı sektör olan hizmet sektöründe çalışmaktadır. Suriye'de sanayi sektöründe çalışanların %2,91'i Türkiye'de hizmetler sektörüne kaymışlardır. Diğer kategorisinde bulunanların %6,66'sı da hizmetler sektörüne dahil olmuşlardır.

Bu iki tutum arasındaki bağlantı istatistiksel yöntemlerle incelenmek istendiğinde aşağıdaki hipotez test edilmelidir:

H_0 : Türkiye'de çalışılan sektör ile Suriye'de çalışılan sektör bağımsızdır.

H_1 : Türkiye'de çalışılan sektör ile Suriye'de çalışılan sektör bağımlıdır.

Ki-Kare İstatistiği	Serbestlik Derecesi	Önemlilik
129,730*	56*	0,000*
296,198**	56**	0,000**
369,886***	56***	0,000***

Yüzde 5 önemlilik düzeyinde bağımsızlık hipotezi reddedilmek durumundadır. Suriyelilerin Suriye'deki çalıştıkları sektör ile Türkiye'de çalıştıkları sektör ilişkilidir.

TÜRKİYE				
SURİYE	İşçi	İşveren	Yönetici	Toplam
İşçi	*79	3*	0*	82*
	60**	2**	0**	62**
	64***	2***	0***	66***
İşveren	9*	4*	0*	13*
	13**	12**	0**	25**
	12***	9***	0***	21***
Memur	6*	0*	0*	6*
	10**	0**	1**	11**
	8***	0***	1***	9***
Yönetici	0*	0*	0*	0*
	1,2**	0,4**	0,4**	2**
	2***	1***	1***	4***
Toplam	93*	7*	0*	100*
	84,2**	14,4**	1,4**	100**
	86***	12***	2***	100***

Tablo 3.7: Suriye pozisyon, Türkiye pozisyon Çapraz Yüzdellikler Tablosu

Diyarbakır*: Suriye’de memur olarak çalışan Suriyeliler %6 oranında Türkiye’de işçi olarak çalışmaktadırlar. %9 oranındaki Suriye’de işveren konumunda olan Suriyeliler Türkiye’de işçi olarak çalışmaktadırlar.

Şanlıurfa**: Suriye’de memur olarak çalışan Suriyeliler %10 oranında Türkiye’de işçi olarak çalışmaktadırlar. Suriye’de işveren konumunda olan Suriyelilerin %13’ü Türkiye’de işçi olarak, %12’si ise yine işveren olarak çalışmaktadır.

TRC2 Bölgesi***: %64 oranındaki Suriyeli hem Suriye hem de Türkiye’de işçi olarak çalışmaktadır. Suriye’de yöneticilik yapan %4 oranındaki Suriyeli Türkiye’de %2 oranında işçi, %1 oranında da işveren pozisyonunda çalışmaktadır.

Bu iki tutum arasındaki bağlantı istatistiksel yöntemlerle incelenmek istendiğinde aşağıdaki hipotez test edilmelidir:

H_0 : Türkiye’de çalışılan pozisyon ile Suriye’de çalışılan pozisyon bağımsızdır.

H_1 : Türkiye’de çalışılan pozisyon ile Suriye’de çalışılan pozisyon bağımlıdır.

Ki-Kare İstatistiği	Serbestlik Derecesi	Önemlilik
18,846*	6*	0,000*
133,550**	6**	0,000**
162,511***	6***	0,000***

Yüzde 5 önemlilik düzeyinde bağımsızlık hipotezi reddedilmek durumundadır. Suriyelilerin Suriye’deki çalıştıkları pozisyon ile Türkiye’de çalıştıkları pozisyon ilişkilidir.

3.2.2 Çoklu Uygunluk Analizi

Suriyelilerin Türkiye’den ve bulunduğu çevreden memnun olup olmadığı konusundaki kanıları pek çok noktada ölçülebilir. Burada iki nokta yardımıyla ölçme yoluna gidilmiştir: Türkiye’de çalışılan pozisyon ve sektör.

MEMNUNİYET	POZİSYON		
	İşçi	İşveren	Yönetici
Memnun değilim	16*	0*	0*
	55**	3**	0**
	71***	3***	0***
Memnunum	76*	1*	0*
	130**	19**	3**
	206***	20***	3***
Çok Memnunum	28*	9*	0*
	81**	17**	0**
	109***	26***	0***

Tablo 3.8: Türkiye memnuniyet, Türkiye pozisyon Çapraz Yüzdelikler Tablosu

SEKTÖR								
MEMNUNİYET	Tekstil	Tarım	Sanayi	İmalat	İnşaat	Hizmet	Maden	Diğer
	0*	0*	3*	1*	12*	0*	0*	3*
Memnun değilim	1**	5**	2**	4**	12**	46**	0**	0**
	1***	5***	5***	5***	24***	46***	0***	3***
Memnunum	0*	0*	17*	8*	31*	12*	0*	18*
	8**	6**	6**	2**	15**	116**	1**	7**
	8***	6***	23***	10***	46***	128***	1***	25***
Çok memnunum	2*	0*	3*	7*	10*	12*	0*	5*
	4**	3**	0**	1**	13**	73**	2**	5**
	6***	3***	3***	8***	23***	85***	2***	10***

Tablo 3.9: Türkiye memnuniyet, Türkiye sektör Çapraz Yüzelikler Tablosu

Öz değerler tablosu	
Boyut	Öz değer
1	0,601*-0,520**-0,516***
2	0,575*-0,441**-0,452***

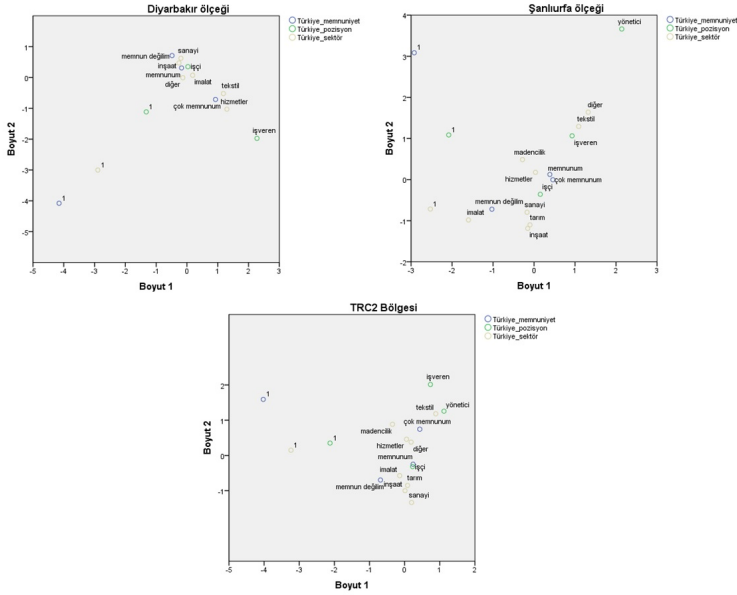
Öz değerler, gerçek grafik ile elde edilen iki boyutlu grafik arasındaki uyumun tam bir ölçümünü vermektedir (Aytaç ve Bayram, 2001). Yukarıdaki değerlere göre gerçek grafik ile elde edilen iki boyutlu grafik arasındaki uyumun $[(0,601+0,575=1,177)^*, (0,520+0,441=0,961)^**, (0,516+0,452=0,968)^***]$ çok iyi olduğu söylenebilir. $3 \times 2 \times 6$ çok yönlü tablonun analizi sonucunda her bir değişkenin ve her bir boyutun ayrışım ölçüleri aşağıdaki tabloda görülmektedir.

	Ayrışım ölçüleri tablosu	
	BOYUT	
	1	2
Türkiye memnuniyet	0,622*-0,625**-0,624***	0,589*-0,417**-0,351***
Türkiye pozisyon	0,579*-0,648**-0,642***	0,524*-0,474**-0,500***
Türkiye sektör	0,604*-0,288**-0,283***	0,614*-0,431**-0,506***

Ayrışım ölçüleri kareleri alınmış korelasyon katsayılarıdır (Aytaç ve Bayram, 2001). Yukarıdaki tablo incelendiğinde; Türkiye memnu-

niyet ve Türkiye pozisyon değişkenlerinin birinci boyutun, Türkiye sektör değişkeninin ise ikinci boyutun açıklanmasında daha fazla katkıda bulunduğu görülmektedir.

Şekil 3.1: Türkiye memnuniyet, Türkiye pozisyon, Türkiye sektör uygunluk analizi grafikleri

Yukarıdaki grafiğe göre; Diyarbakır'da işveren pozisyonunda çalışanlar ile tekstil ve hizmetler sektörlerinde çalışanlar, Şanlıurfa'da İşçi pozisyonunda çalışanlar, TRC2 Bölgesinde işveren ve yönetici pozisyonunda çalışanlar ile tekstil, madencilik ve hizmetler sektöründe çalışanlar Türkiye'de olmaktan çok memnun olanlardır. Diyarbakır'da işçi pozisyonunda çalışanlar ile imalat, inşaat ve diğer sektörlerde çalışanlar, Şanlıurfa'da işveren ve yönetici pozisyonunda çalışanlar ile tekstil, madencilik hizmetler ve diğer sektörlerde ça-

lısanlar, TRC2 Bölgesinde işçi pozisyonunda çalışanlar Türkiye’de olmaktan memnun olanlardır. Türkiye’de olmaktan memnun olmayanlar Diyarbakır’da sanayi sektöründe, Şanlıurfa’da sanayi, imalat, tarım ve inşaat sektöründe, TRC2 Bölgesinde sanayi, imalat, tarım ve inşaat sektöründe çalışanlardır.

Suriyelilerin Türkiye’den ve bulunduğu çevreden memnun olup olmadığı konusundaki kanıları ölçmek için kullanılan bir diğer değişken de temel kamu hizmetlerinden yararlanmadır. Burada temel kamu hizmetlerinden yararlanma değişkenine ankete katılanlar birden fazla cevap verdiği için iki kez nicelleştirme analizine katılmıştır.

TEMEL KAMU HİZMETLERİ 1				
MEMNUNİYET	Eğitim	Sağlık	Maddi destek	Sosyal güvenlik
Memnun değilim	0*	18*	1*	0*
	6**	28**	24**	13**
	6***	46***	25***	13***
Memnunum	21*	65*	2*	0*
	30**	111**	6**	6**
	51***	176***	8***	6***
Çok memnunum	21*	18*	0*	1*
	22**	69**	6**	3**
	43***	87***	6***	4***

Tablo 3.10: Türkiye memnuniyet, Temel kamu hizmetleri 1 Çapraz Yüzdellikler Tablosu

TEMEL KAMU HİZMETLERİ 2				
MEMNUNİYET	Sağlık	Maddi destek	Sosyal güven-lik	Bankacılık
Memnun değilim	0*	5*	2*	0*
	2**	4**	40**	0**
	2***	9***	42***	0***
Memnunum	20*	14*	6*	0*
	22**	6**	19**	0**
	42***	20***	25***	0***
Çok memnunum	20*	0*	2*	0*
	19**	1**	7**	2**
	39***	1***	9***	2***

Tablo 3.11: Türkiye memnuniyet, Temel kamu hizmetleri 2 Çapraz Yüzdellikler Tablosu

Öz değerler tablosu	
Boyut	Öz değer
1	0,737*-0,681**,-0,686***
2	0,610*-0,613**,-0,610***

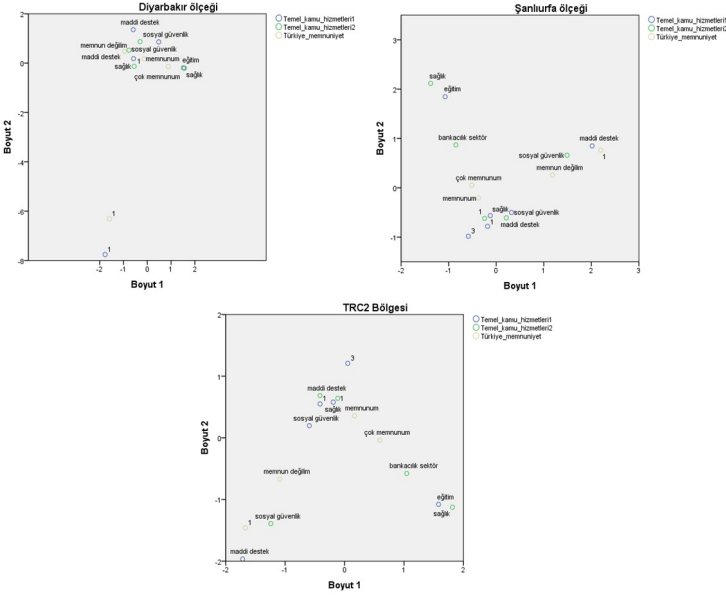
Yukarıdaki değerlere göre gerçek grafik ile elde edilen iki boyutlu grafik arasındaki uyumun $[(0,737+0,610 = 1,347)^*, (0,681+0,613 = 1,294)^**, (0,686+0,610 = 1,296)^***]$ çok iyi olduğu söylenebilir. $3 \times 3 \times 4$ çok yönlü tablonun analizi sonucunda her bir değişkenin ve her bir boyutun ayrışım ölçüleri aşağıdaki tabloda görülmektedir.

	Ayrışım ölçüleri tablosu	
	BOYUT	
	1	2
Temel kamu hizmetleri1	0,925*-0,698**,-0,810***	0,877*-0,887**,-0,805***
Temel kamu hizmetleri2	0,898*-0,751**,-0,831***	0,106*-0,899**,-0,815***
Türkiye memnuniyet	0,387*-0,594**,-0,416***	0,848*-0,053**,-0,209***

Yukarıdaki tablo incelendiğinde; Diyarbakır ve TRC2 Bölgesi için temel kamu hizmetleri değişkenlerinin birinci boyutun, Türkiye memnuniyet değişkeninin ise ikinci boyutun açıklanmasında, Şanlı-

urfa için Türkiye memnuniyet değişkeninin birinci boyutun, temel kamu hizmetleri değişkenlerinin ise ikinci boyutun açıklanmasında daha fazla katkıda bulunduğu görülmektedir.

Şekil 3.2: Temel kamu hizmetleri, Türkiye memnuniyet uygunluk analizi grafikleri

Yukarıdaki kategori nicelleştirme grafiğine göre Diyarbakır'da temel kamu hizmetlerinden sağlık ve eğitimden, Şanlıurfa ve TRC2 Bölgesinde bankacılık, eğitim ve sağlıktan yararlanan Suriyelilerin Türkiye'den çok memnun oldukları, Diyarbakır, Şanlıurfa ve TRC2 Bölgesinde maddi destek ve sosyal güvenlikten yararlananların ise memnun olmadıkları söylenebilir.

Suriyelilerin Türkiye'den ve bulunduğu çevreden memnun olup olmadığı konusundaki kanıları ölçmek için kullanılan bir diğer de-

ğişken de iş yerinde karşılaştıkları sorunlardır. Burada da iş yerinde karşılaştıkları sorunlar değişkenine ankete katılanlar birden fazla cevap verdiği için iki kez nicelleştirme analizine katılmıştır.

İŞ SORUN NEDENİ 1				
MEMNUNİYET	Kayıtdışılık	Fazla mesai	Az ücret	Diğer
Memnun değilim	0*	1*	4*	11*
	7**	6**	38**	5**
	7***	7***	42***	16***
Memnunum	0*	2*	13*	5*
	0**	10**	23**	56**
	0***	12***	36***	61***
Çok memnunum	1*	0*	2*	2*
	0**	3**	6**	18**
	1***	3***	8***	20***

Tablo 3.12: Türkiye memnuniyet, İş sorun nedeni 1 Çapraz Yüzdellikler Tablosu

İŞ SORUN NEDENİ 2		
MEMNUNİYET	Az ücret	Diğer
Memnun değilim	1*	0*
	1**	0**
	2***	0***
Memnunum	2*	2*
	0**	0**
	2***	2***
Çok memnunum	1*	1*
	0**	0**
	1***	1***

Tablo 3.13: Türkiye memnuniyet, İş sorun nedeni 2 Çapraz Yüzdellikler Tablosu

Öz değerler tablosu	
Boyut	Öz değer
1	0,643*-0,514**,-0,507***
2	0,524*-0,427**,-0,446***

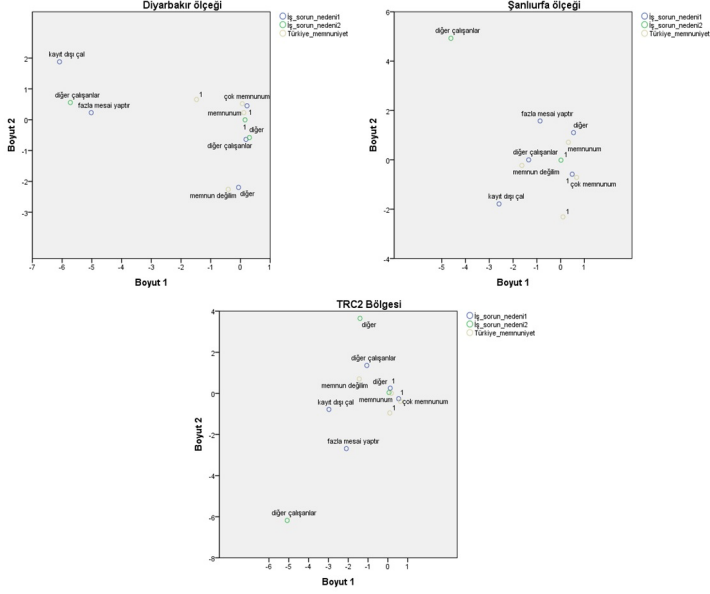
Yukarıdaki değerlere göre gerçek grafik ile elde edilen iki boyutlu grafik arasındaki uyumun $[(0,643+0,524 = 1,168)^*, (0,514+0,427 = 0,941)^{**}, (0,507 + 0,446 = 0,953)^{***}]$ çok iyi olduğu söylenebilir. $3 \times 4 \times 2$ çok yönlü tablonun analizi sonucunda her bir değişkenin ve her bir boyutun ayrışım ölçüleri aşağıdaki tabloda görülmektedir.

Ayrışım ölçüleri tablosu		
BOYUT		
	1	2
İş sorun nedeni1	0,959*-0,730**-0,729***	0,802*-0,653**-0,715***
İş sorun nedeni2	0,897*-0,061**-0,273***	0,015*-0,070**-0,464***
Türkiye memnuniyet	0,073*-0,749**-0,519***	0,757*-0,560**-0,160***

Yukarıdaki tablo incelendiğinde; Diyarbakır'da iş sorun nedenleri değişkenlerinin, Şanlıurfa ve TRC2 Bölgesinde iş sorun nedeni1 ve Türkiye memnuniyet değişkenlerinin birinci boyutun, Diyarbakır'da Türkiye memnuniyet değişkeninin, Şanlıurfa ve TRC2 Bölgesinde ise iş sorun nedeni2 değişkeninin ikinci boyutun açıklanmasında daha fazla katkıda bulunduğu görülmektedir.

Aşağıdaki grafiğe göre Diyarbakır'da iş yerinde diğer bazı sorunlar yaşayan, Şanlıurfa ve TRC2 Bölgesinde diğer çalışanlardan daha az ücret alan Suriyelilerin Türkiye'de olmaktan memnun olmadıkları söylenebilir.

Şekil 3.3: İş sorun nedeni, Türkiye memnuniyet uygunluk analizi grafikleri

Suriyelilerin Türkiye'den ayrılıp ölkelerine dönme konusundaki kanıları da pek çok noktada ölçülebilir. Burada iki noktada yardımcıyla ölçme yoluna gidilmiştir: İş yerinde karşılaştıkları sorunlar ve Türkiye'ye uyum sağlayamama. Aşağıda bu iki uygunluk analizi sırasıyla verilmiştir.

İŞ SORUN NEDENİ 1				
DÖNME PLANI	Kayıt dışılık	Fazla mesai	Az ücret	Diğer
Evet	0*	2*	17*	11*
	5**	15**	54**	47**
	5***	17***	71***	58***
Hayır	1*	2*	2*	7*
	1**	4**	5**	32**
	2***	6***	7***	39***

Tablo 3.14: Dönme planı, İş sorun nedeni 1 Çapraz Yüzdellikler Tablosu

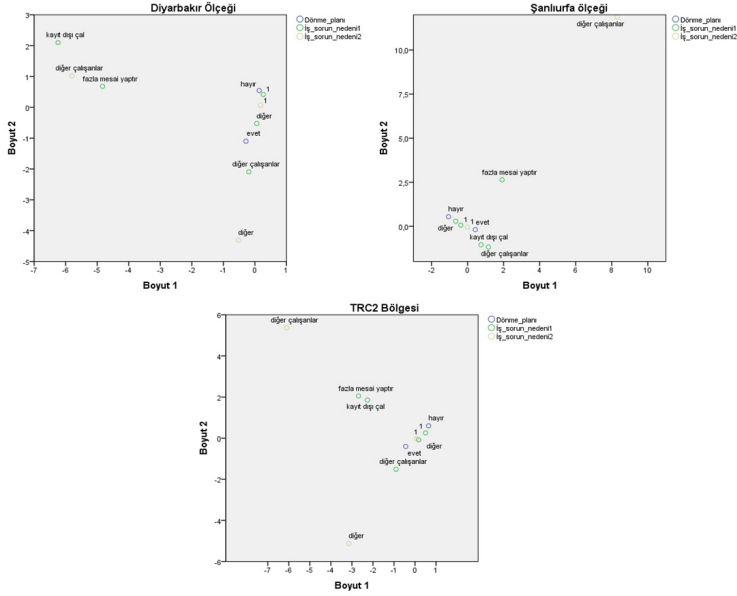
İŞ SORUN NEDENİ 2		
DÖNME PLANI	Az ücret	Diğer
Evet	2*	3*
	1**	0**
	3***	3***
Hayır	2*	0*
	0**	0**
	2***	0***

Tablo 3.15: Dönme planı, İş sorun nedeni 2 Çapraz Yüzdellikler Tablosu

Öz değerler tablosu	
Boyut	Öz değer
1	0,636*-0,428**-0,476***
2	0,581*-0,402**-0,458***

Yukarıdaki değerlere göre gerçek grafik ile elde edilen iki boyutlu grafik arasındaki uyumun $[(0,636 + 0,581 = 1,217)^*, (0,428 + 0,402 = 0,830)^**, (0,476 + 0,458 = 0,934)^***]$ çok iyi olduğu söylenebilir. $2 \times 4 \times 2$ çok yönlü tablonun analizi sonucunda her bir değişkenin ve her bir boyutun ayrışım ölçüleri aşağıdaki tabloda görülmektedir.

Şekil 3.4: İş sorun nedeni, dönme planı uygunluk analizi grafikleri

Ayrışım ölçüleri tablosu

	BOYUT	
	1	2
İş sorun nedeni1	0,937*-0,640**,-0,715***	0,753*-0,666**,-0,693***
İş sorun nedeni2	0,931*-0,197**,-0,437***	0,403*-0,301**,-0,447***
Dönme planı	0,038*-0,446**,-0,276***	0,586*-0,277**,-0,233***

Yukarıdaki tablo incelendiğinde; Diyarbakır’da iş sorun nedenleri değişkenlerinin birinci boyutun, dönme planı değişkeninin ise ikinci boyutun, Şanlıurfa’da dönme planı değişkeninin birinci boyutun, iş sorun nedenleri değişkenlerinin ise ikinci boyutun, TRC2 Bölgesinde iş sorun nedeni 1 ve dönme planı değişkenlerinin birinci boyutun, iş sorun nedeni 2 değişkeninin ise ikinci boyutun açıklanmasında daha fazla katkıda bulunduğu görülmektedir.

Grafik incelendiğinde Diyarbakır, Şanlıurfa ve TRC2 bölgesinde

diğer çalışanlardan daha az maaş aldıklarını ve diğer bazı sorunlar yaşadıklarını belirten Suriyelilerin ileride ülkelerine dönmek istedikleri sonucuna varılabilir.

UYUMSUZLUK NEDENİ 1					
DÖNME PLANI	Dil	Din	Kültür	Eğitim	Yaşam standardı
Evet	9*	0*	2*	0*	1*
	4**	1**	1**	1**	0**
	13***	1***	3***	1***	1***
Hayır	0*	2*	13*	5*	5*
	4**	0**	0**	0**	0**
	10***	0***	0***	1***	0***

Tablo 3.16: Türkiye memnuniyet, Uyumsuzluk nedeni 1 Çapraz Yüzelikler Tablosu

UYUMSUZLUK NEDENİ 2								
DÖNME PLANI	Dil	Din	Mezhep	Kültür	Eğitim	Yaşam std.	Arkadaş edinme	Komşu edinme
Evet	0*	0*	0*	8*	0*	3*	1*	0*
	3**	1**	1**	1**	2**	59**	1**	1**
	3***	1***	1***	9***	2***	62***	2***	1***
Hayır	2*	0*	0*	4*	0*	5*	0*	0*
	2**	1**	0**	1**	1**	5**	1**	1**
	4***	1***	0***	5***	1***	10***	1***	1***

Tablo 3.17: Türkiye memnuniyet, Uyumsuzluk nedeni 2 Çapraz Yüzelikler Tablosu

Öz değerler tablosu	
Boyut	Öz değer
1	0,691*-0,784**,-0,777***
2	0,660*-0,690**,-0,619***

Yukarıdaki değerlere göre gerçek grafik ile elde edilen iki boyutlu grafik arasındaki uyumun $[(0,691 + 0,660 = 1,351)^*, (0,784 + 0,690 = 1,474)^**, (0,777 + 0,619 = 1,396)^***]$ çok iyi olduğu söy-

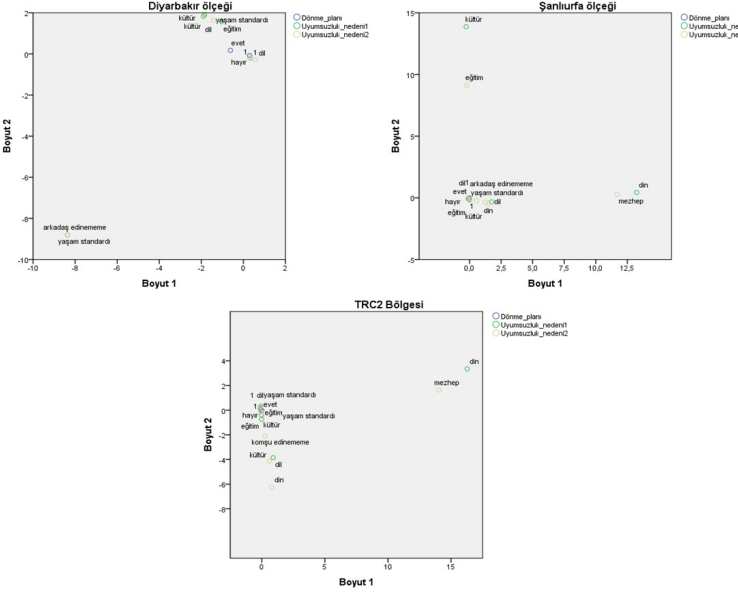
lenebilir. $2 \times 4 \times 4$ çok yönlü tablonun analizi sonucunda her bir değişkenin ve her bir boyutun ayrışım ölçüleri aşağıdaki tabloda görülmektedir.

	Ayrışım ölçüleri tablosu	
	BOYUT	
	1	2
Uyumsuzluk nedeni1	0,951*-1,127**1,114***	0,984*-1,108**0,923***
Uyumsuzluk nedeni2	0,941*-1,220**1,211***	0,982*-0,961**0,928***
Dönme planı	0,182*-0,004**0,004***	0,014*-0,001**0,005***

Yukarıdaki tablo incelendiğinde; Diyarbakır için dönme planı değişkeninin birinci boyutun, uyumsuzluk nedenleri değişkenlerinin ise ikinci boyutun, Şanlıurfa için tüm değişkenlerin birinci boyutun açıklanmasında, TRC2 Bölgesi için uyumsuzluk nedenleri değişkenlerinin birinci boyutun, dönme planı değişkeninin ise ikinci boyutun açıklanmasında daha fazla katkıda bulunduğu görülmektedir.

Yukarıdaki grafiğe göre dil sorunu nedeniyle Türkiye'ye uyum sağlayamayan Suriyelilerin ileride ülkelerine dönmek istemedikleri, yaşam standardı nedeniyle Türkiye'ye uyum sağlayamayan Suriyelilerin ileride ülkelerine dönmek istedikleri söylenebilir. TRC2 bölgesinde de yaşam standardı nedeniyle Türkiye'ye uyum sağlayamayan Suriyelilerin ileride ülkelerine dönmek istedikleri görülmektedir.

Şekil 3.5: Uyumsuzluk nedeni, dönme planı uygunluk analizi grafik-leri

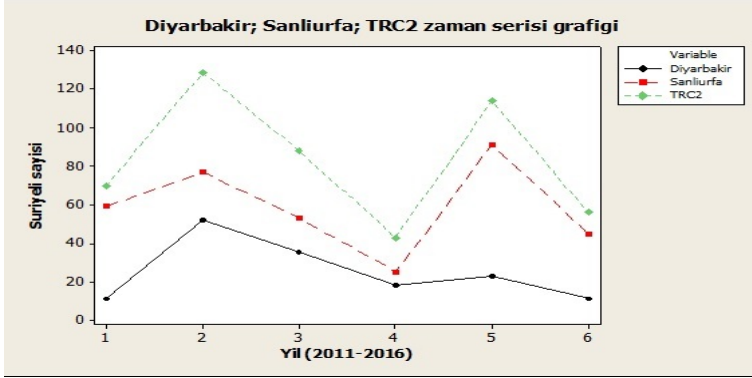
3.2.3 Zaman Serisi Analizi

Bu bölümde geliş dönemlerine göre Diyarbakır, Şanlıurfa ve neçicede TRC2 bölgesine yerleşen Suriyeli sayısının önceki dönem gözlem dönemleri kullanılarak gelecek dönem gözlem değerlerinin tahmin edilebilmesi için zaman serisi denklemleri oluşturulmuş ve gelecek dönemlerde TRC2 bölgesine yerleşmesi beklenen Suriyeli sayısı, tahmin edilebilmiştir. Zaman serileri analizi için MİNİTAB bilgisayar programının ARIMA modülü kullanılmış ve aşağıdaki sonuçlar elde edilmiştir.

Değişkenlerin 2011-2016 yılları arasındaki zaman serisi grafiği incelendiğinde Diyarbakır ve Şanlıurfa illerinde ve dolayısıyla TRC2

Bölgesinde 2012 yılında gelen göçmen sayısının maksimuma ulaştığı görülmektedir. Bu durumun 2012 yılında ülkemize gelen Suriyeli sığınmacı sayısının fazla olmasının etkisinden kaynaklandığı söylenebilir.

Şekil 3.6: Zaman serisi grafiği

Değişkenlerin kısmi otokorelasyon grafiğine bakıldığında 2. gecikmeye kadar sivrilik gözlemlenmiştir. Verilerin kısmi otokorelasyon katsayıları incelenmiş ve aşağıdaki tabloya bakılarak modele karar verilmiştir.

MODEL	KISMİ OTOKORELASYON GRAFİĞİ
$AR(p)$	p gecikmeye kadar sivrilik
$MA(q)$	Üstel azalma
$ARIMA(p, q)$	Üstel azalma

Tablo 3.18: Kuramsal örüntüler tablosu

Bu nedenle modellerimiz $AR(2)$ modeli olarak belirlenmiştir. $AR(2)$ modeli için geliştirilen modellerin parametreleri ve modellerin geçerlilik testleri MİNİTAB bilgisayar programında test edilmiş ve aşağıdaki sonuçlar elde edilmiştir.

*Diyarbakır'a gelen Suriyeliler için $AR(2)$ zaman serisi modeli:

$$X_t = 49,323 + 0,0083X_{t-1} - 0,9542X_{t-2} + \epsilon_t \quad (3.3)$$

olarak elde edilir. Analiz sonucunda 0,10 önem düzeyinde model anlamlı bulunmuştur.

Bu denklem ile elde edilen sonraki 5 yıla ait belge sayısı tahmin değerleri de aşağıda verilmiştir.

Dönem	Tahmin	Alt limit	Üst limit
2017	27,4680	-5,5869	60,5229
2018	39,0557	5,9996	72,1118
2019	23,4386	-22,2493	69,1266
2020	12,2514	-33,4395	57,9424
2021	27,0599	-27,6489	81,7687

Sonuç olarak Diyarbakır'da bulunan 150 Suriyeli için elde edilen zaman serisi analizinde beş yıllık dönemde 129 Suriyelinin Diyarbakır'a geleceği, bu durumda şüana kadar gelen ve kamp dışında yaşayarak nüfus içerisine karışan Suriyeli sayısında %14 azalma olacağı söylenebilir.

**Şanlıurfa'ya gelen Suriyeliler için $AR(2)$ zaman serisi modeli:

$$X_t = 163,728 - 0,9230X_{t-1} - 0,9993X_{t-2} + \epsilon_t \quad (3.4)$$

olarak elde edilir. Analiz sonucunda 0,10 önem düzeyinde model anlamlı bulunmuştur.

Bu denklem ile elde edilen sonraki 5 yıla ait belge sayısı tahmin değerleri de aşağıda verilmiştir.

Dönem	Tahmin	Alt limit	Üst limit
2017	31,256	2,532	59,980
2018	89,910	50,820	129,000
2019	49,506	10,188	88,825
2020	28,186	-21,515	77,887
2021	88,240	33,121	143,359

Sonuç olarak Şanlıurfa'da bulunan 350 Suriyeli için elde edilen

zaman serisi analizinde beş yıllık dönemde 287 Suriyelinin Şanlıurfa'ya geleceği, bu durumda şuna kadar gelen ve kamp dışında yaşayarak nüfus içerisine karışan Suriyeli sayısında %18 azalma olacağı söylenebilir.

***TRC2 Bölgesine gelen Suriyeliler için $AR(2)$ zaman serisi modeli:

$$X_t = 229,85 - 0,8208X_{t-1} - 0,9371X_{t-2} + \epsilon_t \quad (3.5)$$

olarak elde edilir. Analiz sonucunda 0,10 önem düzeyinde model anlamlı bulunmuştur.

Bu denklem ile elde edilen sonraki 5 yıla ait belge sayısı tahmin değerleri de aşağıda verilmiştir.

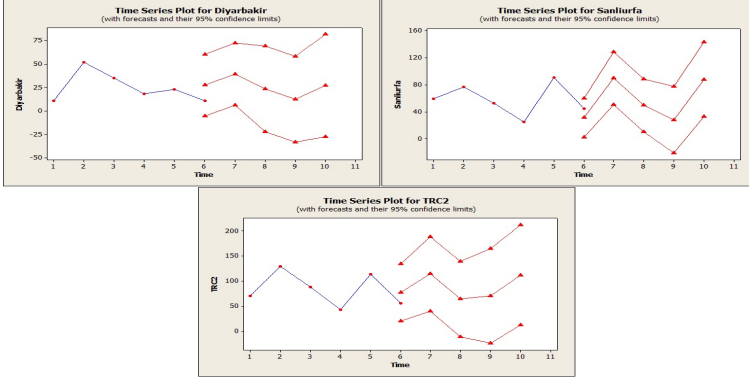
Dönem	Tahmin	Alt limit	Üst limit
2017	77,048	19,848	134,248
2018	114,125	40,123	188,127
2019	63,966	-11,554	139,486
2020	70,392	-23,844	164,627
2021	112,123	12,554	211,691

Sonuç olarak TRC2 Bölgesinde bulunan 500 Suriyeli için elde edilen zaman serisi analizinde beş yıllık dönemde 438 Suriyelinin TRC2 Bölgesine geleceği, bu durumda şuna kadar gelen ve kamp dışında yaşayarak nüfus içerisine karışan Suriyeli sayısında %12,4 azalma olacağı söylenebilir.

Bulunan tahminlere göre gerçekleşen zaman serisi grafikleri aşağıda verilmiştir.

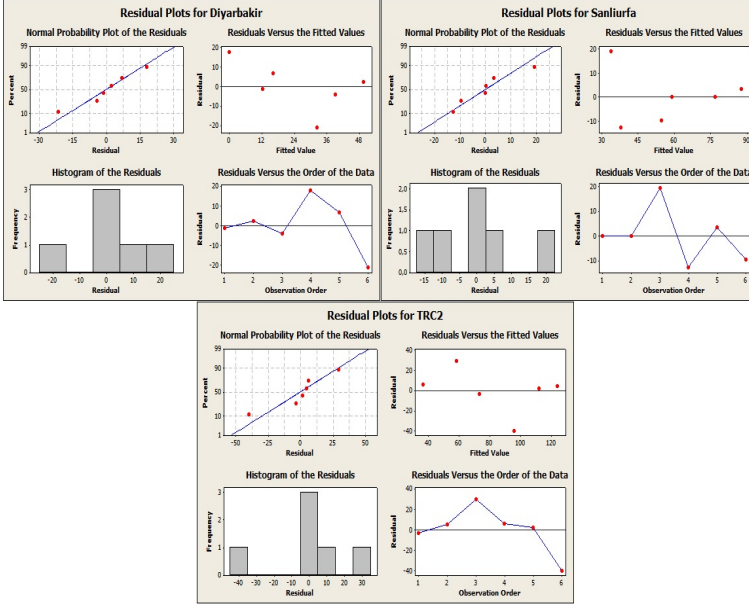

Şekil 3.7: Tahmin edilen zaman serisi grafikleri

Aşağıdaki şekilde model ile gerçek veriler arasındaki artık denilen sayıların analizi bulunmaktadır.

Şekil 3.8: Artıkların grafikleri

Buna göre geçerli bir zaman serisi modeli için,

- Artıkların normal dağılması beklenir.(Sol Üst)(Sol Alt)
- Dağınık bir yapıya sahip olması beklenir.(Sağ Üst)
- Sıralı noktaların olmaması beklenir.(Sağ Alt)

Modellerde istenilen durumlar sağlandığından modeller geçerlidir denilebilir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

3.3 Sonuç ve Değerlendirme

Ülkemiz, jeopolitik konumu kaynaklı olarak tarihin hemen hemen her döneminde göçlere maruz kalmıştır. Bu göç hareketleri esnasında bazen nihai varış noktası olmuş veya nihai destinasyonlara göç vermiş, bazen göç edenlere geçici süreliğine ev sahipliği yapmış, bazen de göçmenlerce geçiş güzergahı olarak kullanılmıştır. Örneklendirmek gerekirse; ülkemiz Cumhuriyetin ilk yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'ndan miras kalan dil, din, soy ve akrabalık ilişkilerinin uzantısı olarak yakın coğrafyalardan gelenleri bağrına basmıştır. Bu açıdan hafızalarda kalan son örneklerin başında, 1989 yılında bazı tahminlere göre sayıları 600 bin kişiye ulaşan Bulgar soydaşımızı kabul etmesi gelmektedir. Başka ülkelere verilen göç bağlamında ise, 1960'lardan itibaren giderek ivme kazanan Almanya başta olmak üzere Avrupa ülkelerine işçi göçü en önemli ve yaygın göç hareketidir. Göçmenlere geçici bir süreliğine ev sahipliği yapılması bağlamında son dönemde hatırlarda kalan örneklerin başında, 1988 yılında Irak Silahlı Kuvvetleri tarafından Halepçe'ye düzenle-

nen zehirli gaz saldırısı sonrasında ülkemize sığınan ve tedricen geri dönen Kürtler gelmektedir. Geçiş güzergâhı olması bağlamında ise; Ortadoğu ve Asya ülkelerinden münferiden gelerek Avrupa ülkelere geçiş yapma girişimleri sürekli olarak gündemimizde bulunmaktadır.

Yukarıda özetlendiği üzere, göç olgusuna oldukça aşına olan ülkemiz, Mart 2011’de ortaya çıkan iç karışıklıklarla başlayan ve giderek şiddetlenmesi nedeniyle Birleşmiş Milletler Yüksek Komiseri Antonio Guterres tarafından ”Günümüzdeki En Büyük İnsani Kriz” olarak nitelendirilen Suriye’deki çatışma ortamı, son yılların en ağır sığınmacı sorununu ortaya çıkarmıştır. Çatışmaların başlamasından bu yana nüfusunun yarısına tekabül eden yaklaşık 11 milyonu evlerini terk etmek/ yer değiştirmek zorunda kaldığı belirtilen Suriye vatandaşlarının 20 Haziran 2016 Mülteciler Günü’nde açıklanan verilere göre 4.9 milyonu mülteci konumuna düşmüştür. Göç İdaresi Genel Müdürlüğü’nün 12/09/2016 tarihinde güncellediği rakamlara göre mülteci konumuna düşen Suriyelilerden, 10 şehrimizde kurulan 26 geçici barınma merkezinde 256.971’ine ev sahipliği yapılmakta, geçici barınma merkezleri dışındaki 2.521.907’sine de sağlık, eğitim ve gıda yardımı sağlanmaktadır (T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü web sitesi, Erişim Tarihi: 01.12.2016). Kayıt altına alınamayanlarla birlikte günümüz itibarıyla bu rakamın 3 milyonu aştığı değerlendirilmektedir.

Yukarıdaki rakamlardan da anlaşılabilceği üzere, ”Günümüzdeki En Büyük İnsani Kriz” olarak betimlenen Suriye’deki iç savaş nedeniyle ortaya çıkan sığınmacı sorununun en ağır faturası ülkemize çıkmış durumdadır. Uluslararası kuruluşlara üyeliklerimizden kaynaklanan yükümlülükler bir yana, Türkiye Cumhuriyeti; tamamen insani mülahazalarla, tarihten kaynaklanan dostluk ve komşu-

luk hukuku çerçevesinde ilk günden itibaren Suriye'den kaçan sığınmacılara "açık kapı politikası" uygulamıştır.

İç karışıklıkların başladığı ilk dönemler itibarıyla kısa süreli ve geçici bir durum gibi gözükken Suriyeli sığınmacılar sorununa yönelik algı, günümüz itibarıyla tam aksi yönde değişmiş durumdadır. Ülkemiz kamuoyunda ve devletimizin yönetim kademelerinde artık Suriyeli sığınmacıların daha uzun süreler Türkiye'de kalacakları veya ağırlıklı bölümünün bundan böyle hayatlarını Türkiye'de devam ettirecekleri kanaati hakim olmuştur. Bu minvalde meselenin uzun vadede bir vizyon dahilinde ele alınarak, ülkemiz ekonomisini, sosyal ve kültürel yaşantısını, iş, ticaret ve çalışma ilişkilerini hayatını, eğitim, sağlık, barınma, sosyal güvenlik gibi temel alanları da kapsayacak şekilde tümleşik ve entegre edilmiş bir strateji dahilinde ele alınmaya başlanmıştır. Bu bağlamda, uluslararası hukuk norm ve uygulamalar çerçevesinde sınırları belirlenen "Geçici Koruma" imkânına ilave olarak, Ocak 2016'da yürürlüğe konulan "Geçici Koruma Sağlanan Yabancıların Çalışma İzinlerine Dair Yönetmelik" uyarınca Suriyeli sığınmacıların Türkiye işgücü piyasasına dâhil olmalarının resmen önü açılmıştır.

Suriyelilerin istihdama katılmaları çarpan etkisi yaratarak Diyarbakır ve Şanlıurfa illerinin kalkınmasına katkı sağlayacaktır. Bu bağlamda TRC2 Bölgesi Diyarbakır ve Şanlıurfa İllerinde Suriyeli Göçmenlerin İşgücü Piyasası Analizi ile ülkemize sığınmış olan Suriyelilerin İşgücü piyasasına olan etkileri Diyarbakır ve Şanlıurfa örneğinde istatistiksel teknikler ışığında saptanmaya çalışılmıştır. Proje kapsamında yapılan anketlerden elde edilen verilerin SWOT analizi ve istatistiksel yöntemler yardımıyla değerlendirilmesi sonucunda öncelikli olarak Diyarbakır ve Şanlıurfa illerinde yaşayan Suriyelilerin işgücü piyasa analizi ortaya çıkarılmıştır.

Ankete katılan Suriyelilerin sosyodemografik özellikleri ve Suriye'deki yaşamlarına dair bilgiler incelendiğinde;

- işgücündeki yığılmanın büyük ölçüde 21-40 yaş aralığında gerçekleştiği, 20 yaş altının düşük olmasının çocuk işçiliğın az olması bakımından önem arz ettiği, 50 yaş üzerinde çalışanların olmadığı,
- işgücüne katılanların büyük ekseriyetinin evlerini geçindirmek üzere çalışan evli aile reislerinden oluştuğu,
- çalışanların büyük kısmının düşük ve orta düzey okur yazar grubunda yer aldığı ve dolayısıyla söz konusu kişilerin genellikle düşük nitelikli işlerde çalıştıkları,
- ailelerin genellikle çocuk ve genç nüfusun ağırlıkta olduğu bireylerden oluştuğu, çocuklarının eğitim düzeyi ile katılımcıların eğitim düzeyi arasında benzerlik görüldüğü,
- çok büyük bir kısmının ülkenin kuzey yerleşim yerlerinden olduğu, coğrafi yakınlık, etnik ve mezhepsel tercihlerin de bunda etkili olabileceği,
- Suriye'de iken genelde çekirdek aile dışındaki gelin, anne, baba ve torunlarla aynı evde yaşamakta oldukları,
- çoğunluğunun Suriye'deki evlerinin mülk olduğu ve dolayısıyla Suriye'de ailelerin öncelikle gelirleri ile gayri menkul sahipliği yönünde tercihte buldukları,
- göçenlerin çok az bir kısmının devlette istihdam edildiği, bu nedenle de pek çok kamusal hizmetin devlet tarafından sağlandığı bir ülkede özel sektör çalışan sayısının fazla olmasının önemli ve üzerinde durulması gereken bir sonuç olduğu,

- yoğunluklu olarak çalıştıkları sektörlerin sırasıyla hizmetler, inşaat, tarım, eğitim ve sanayi olduğu, birden fazla sektörde çalıştığını belirtenlerin oranının düşük olduğu,
- çalıştıkları pozisyonların sırasıyla işçi, işveren ve memur olduğu, bu nedenle çoğunlukla bağımlı çalışan oldukları,
- yarıya yakınının Suriye'deki yaşantılarından memnun oldukları

sonuçlarına ulaşılmıştır. Suriyelilerin Türkiye'ye gelişleri ve Türkiye'deki yaşamlarına dair bilgiler incelendiğinde;

- Türkiye'ye geliş nedenlerinin en önemli sebebinin ülkede yaşanan iç savaş olduğu,
- gerek Türkiye'yi gerekse TRC2 bölgesini seçme nedenlerinin Türkiye ile Suriye arasındaki uzun kara sınırının etkisinden kaynaklanan coğrafi yakınlık ve Türkiye'nin Suriyelilere yönelik politikaları olduğu,
- %15'inin 2010-2011 yıllarında, %53'ünün 2012-2014 yıllarında, %32'sinin 2014 sonrasında Türkiye'ye geldiği,
- çoğunun ilk önce Şanlıurfa'ya göç etmiş olduğu, bunun da coğrafi yakınlık ve etnik yakınlıktan kaynaklanabileceği,
- çok büyük kısmının Diyarbakır ve Şanlıurfa'nın orta ve alt gelir gruplarının yer aldığı semtlere yerleştiği, bunun da göçenlerin benzer gelir düzeylerine sahip olması veya buradan elde ettikleri gelire ancak bu semtlerde yaşamlarını sürdürebilecekleri sonucunu ortaya çıkardığı,

- geçim zorlukları, geleceklerinin belirsiz olması gibi bazı sebeplerle açıklanabilecek nüfus artış oranlarının düşük seyretmesi,
- %79'unun sosyokültürel yapıya uyum sağladığı, sosyokültürel yapıya uyum sağlayamayanların en önemli sebebinin Suriye'deki yaşam standardını Türkiye'de yakalayamama olduğu,
- büyük bir bölümünün temel kamu hizmetlerinden sadece sağlık hizmetinden yararlandığı, eğitim hizmetinden yararlanmanın çok düşük düzeyde olmasının kısa, orta ve uzun vadede daha önemli sorunlara kaynaklık edebileceği

sonuçlarına ulaşılmıştır. TRC2 Bölgesinde çalışan Suriyelilerin TRC2 Bölgesindeki sektörel dağılımları incelendiğinde;

- yoğunluklu olarak sırasıyla hizmetler, inşaat, sanayi, imalat, tekstil, tarım ve madencilik sektörlerinde çalıştıkları,
- çok büyük bir bölümünün işçi, çok az bir bölümününse işveren olduğu,
- Diyarbakır'daki Suriyelilerin %84'ünün, Şanlıurfa'daki Suriyelilerin %89'unun asgari ücretin altında çalıştığı,
- genel çerçevede büyük orandaki Suriyeli çalışanın Türkiye'de olmaktan memnun olduğu,
- yarıya yakınının iş yerinde sorunlar yaşadığı, bu sorunların çoğunlukla diğer çalışanlardan daha az ücret almak, fazla mesai yapmak ve kayıt dışı çalıştırılmak olduğu,
- genel olarak yarıdan fazlasının ülkelerine dönmeyi planlamakta olduğu,

- Türkiye'den çoğunun memnun oldukları,
- %73'ünün Türkiye vatandaşlığı istediği

sonuçlarına ulaşılmıştır.

Bu verilere göre Türkiye'ye yerleşenlerin büyük çoğunluğu yaşamlarından memnudur. Türkiye gerek eğitim gerek hizmet gerekse lojistik bakımdan Suriye'den daha gelişmiş olduğu için katılımcıların büyük çoğunluğu Türkiye'deki yaşantılarından memnun olduklarını belirtmişlerdir. Ayrıca Türkiye kalkınma seviyesi bakımından Suriye'den çok ileride olduğu için Suriyeliler hem kendi aileleri hem de diğer tanıdıkları için Türkiye'yi yaşanabilir bir ülke olarak görmektedir. Suriyelilerin Türkiye'den memnun olmalarına rağmen Suriye'ye dönmek istemelerinin altında yatan en önemli sebebin Suriye'de bırakmak zorunda kaldıkları servetlerini nakte çevirmek istemeleri olduğu düşünülmektedir. Bu işlemi gerçekleştirdikten sonra Türkiye'de yaşamak istediklerini belirten Suriyeliler Türkiye kendilerine vatandaşlık verirse kabul edeceklerini belirtmişlerdir.

Suriyelilerin çoğu bağımlı çalışan durumundadır. Genellikle Türkiye'de sektör değiştirmiş oldukları görülmüştür. Bu durum tecrübe sahibi oldukları sektörler yerine yeni bir sektörde işe başlamaları nedeniyle yeni işlerine alışınca kadar verimlerinin düşebilmesi ihtimalini doğurmaktadır. Türkiye'de birden fazla sektörde çalıştığını belirtenlerin oranının düşük olduğu görülmüştür. Birden fazla çalışılan sektörler; inşaat-tarım, imalat-sanayi, inşaat-diğer ve tarım-diğer olarak ankete girilmiştir.

Eldeki veriler Suriyelilerin çok büyük oranda hizmet sektöründe yoğunlaştıklarını ortaya koymuştur. Bu da katma değer üretme potansiyeli düşük, vasıfsız bir Suriyeli nüfusa işaret etmektedir. Ayrıca TRC2 Bölgesinde hizmet sektörü diğer bölgelere kıyasla gelişmemiş

bir sektördür. Bu da Suriyelilerin düşük ücretle çalıştırılmalarına zemin hazırlayan bir durum olarak nitelendirilebilir. Nitekim TRC2 Bölgesinde kayıt dışı çalıştırılan Suriyelilerin oranının yüksekliği görülmektedir. Ayrıca bu veriler Suriyelilerin vasıfsız ve asgari ücret sağlayan işlerde çalıştıklarını göstermektedir. Minimum ücretin asgari geçim standartlarının çok çok altında olması, bu insanların gelirleriyle temel geçimlerini bile sağlayamadığını ortaya koymaktadır.

Anket verilerinin istatistiksel analizinde ilk olarak Suriyelilerin kanıları arasındaki ilişkilerin incelenebilmesi için Ki-kare bağımsızlık analizi yöntemi uygulanmıştır. Bu analiz sonucunda sosyokültürel yapıya uyum sağlama ile Suriye'den ayrılmayı düşünen tanıdıklara Türkiye'de yaşamayı önerme kanıları, Türkiye vatandaşlık verirse kabul etme konusundaki kanı ile Suriye'ye geri dönmeyi planlama kanısı, Suriye'den ayrılmayı düşünen tanıdıklara Türkiye'de yaşamayı önerme ile Türkiye vatandaşlık verirse kabul etme konusundaki kanılar, Suriye'de yaşamaktan memnun olma ile Türkiye'de yaşamaktan memnun olma kanıları, Suriye'de çalışılan sektör ile Türkiye'de çalışılan sektör, Suriye'de çalışılan pozisyon ile Türkiye'de çalışılan pozisyon arasında bağımlılık bakımından ilişkiler olduğu saptanmıştır. Sonuç olarak her bir değişkenin bir diğerini içerdiği ya da açıkladığı dolayısıyla ankete verilen cevapların birbirlerini destekler nitelikte olduğu söylenebilmiştir.

Analizde başvurulan bir diğer istatistiksel yöntem çoklu uygunluk analizidir. Bu analizle öncelikle Suriyelilerin Türkiye'den ve bulunduğu çevreden memnun olup olmadığı konusundaki kanıları Türkiye'de çalışılan pozisyon ve sektör değişkenlerinin yardımıyla ölçülmüştür. Burada TRC2 Bölgesinde işveren ve yönetici pozisyonunda çalışanlar ile tekstil, madencilik ve hizmetler sektöründe çalışanların Türkiye'de olmaktan çok memnun olduğu, işçi pozisyonunda

çalışanların Türkiye’de olmaktan memnun olduğu, Türkiye’de olmaktan memnun olmayanların sanayi, imalat, tarım ve inşaat sektöründe çalışanlar olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Suriyelilerin Türkiye’den ve bulunduğu çevreden memnun olup olmadığı konusundaki kanılarını ölçmek için kullanılan bir diğer değişken de temel kamu hizmetlerinden yararlanmadır. Sonuç olarak TRC2 Bölgesinde bankacılık, eğitim ve sağlıktan yararlanan Suriyelilerin Türkiye’den çok memnun oldukları, maddi destek ve sosyal güvenlikle yararlananların ise memnun olmadıkları söylenebilmiştir. Suriyelilerin Türkiye’den ve bulunduğu çevreden memnun olup olmadığı konusundaki kanıları ölçmek için kullanılan bir diğer değişken de Suriyelilerin iş yerinde karşılaştıkları sorunlardır. Burada da TRC2 Bölgesinde diğer çalışanlardan daha az ücret alan Suriyelilerin Türkiye’de olmaktan memnun olmadıkları söylenebilmiştir. Suriyelilerin Türkiye’den ayrılıp ülkelerine dönme konusundaki kanıları da iş yerinde karşılaştıkları sorunlar ve Türkiye’ye uyum sağlama noktalarında ölçülmüştür. TRC2 bölgesinde diğer çalışanlardan daha az maaş aldıklarını ve yaşam standardı nedeniyle Türkiye’ye uyum sağlayamadıklarını belirten Suriyelilerin ileride ülkelerine dönmek istedikleri sonucuna varılmıştır. Ayrıca dil sorunu nedeniyle Türkiye’ye uyum sağlayamayan Suriyelilerin ileride ülkelerine dönmek gibi bir düşüncelerinin olmadığı da görülmüştür.

Zaman serisi analizi ile geliş dönemlerine göre TRC2 bölgesine yerleşen Suriyeli sayısının önceki dönem gözlem dönemleri kullanılarak gelecek dönem gözlem değerlerinin tahmin edilebilmesi için zaman serisi denklemleri oluşturulmuş ve gelecek dönemlerde TRC2 bölgesine yerleşmesi beklenen Suriyeli sayısı tahmin edilebilmiştir. Sonuç olarak TRC2 Bölgesinde bulunan Suriyeliler için elde edilen zaman serisi analizinde beş yıllık dönemde şuana kadar gelen ve

kamp dışında yaşayarak işgücü piyasasına dahil olan Suriyeli sayısında %12,4 azalma olacağı söylenebilmiştir.

Ülkemizde toplumsal gerginliklere yol açılmamasını sağlamak amacıyla Suriyeli sığınmacıların Türkiye işgücü piyasalarına entegrasyonları son derece planlı ve dikkatli bir şekilde gerçekleştirilmelidir. Zira hem ülkemizde yıllardır çoğunlukla %10'un üzerinde seyreden adeta kronikleşen işsizliğin, Suriyelilerin işgücüne katılmasına bağlı olarak yerli vatandaşlarımızın istihdamlarının önünü tıkamasına, hem de Suriyelilerin kayıt dışı, sosyal güvencesiz, düşük ücret ve kötü çalışma koşullarına mahkum edilmemesi için gerekli tedbirler alınmalıdır. Bu maksatla, yerli vatandaşlarımız ile Suriyeli sığınmacıların istihdam alanlarının birbirleri ile çakışmamasına, Suriyeli sığınmacıların yerli vatandaşlarımızın rağbet göstermediği iş alanlarına yönlendirilmesine çalışılmasında yarar görülmektedir. Üniversite eğitimlerini Suriye'de tamamlamış olan mezkur ülke vatandaşlarının Türkiye'de lisans eğitimleri ile uyumlu iş alanlarında istihdam edilmelerinin anılanların potansiyellerinden tam ve etkin olarak istifade edilmesi açısından müspet sonuçlar doğuracağı mütalaa edilmektedir.

Bir ülkede toplumsal barış ve huzur ortamının temel taşlarından biri, iyi entegre olmuş ve harmonize edilmiş, güçlü ve adil bir işgücü piyasasıdır. İyi organize edilmiş bir emek piyasası, toplumsal barış ve huzurun sağlanmasına, sosyal uyumun güçlenmesine hizmet etmekte olup, ekonomik büyüme üzerinde katalizör etkisi yapmaktadır. Bunun tersi ise sosyal tabakalar arasında çatışmalara yol açmakta ve toplumsal barışı bozmaktadır.

Bu minvalde, görece yüksek işsizlik oranlarının üzerine ivme kazanan terör olayları nedeniyle yaşamlarını idame ettirebilmek için gerekli iş ve gelir olanakları daralan TRC2 bölgesi sakinlerinin gün-

delik hayatlarının, Suriyeli mültecilerin istihdamı nedeniyle daha da zorlaşmasının önüne geçilmesine yönelik bir eylem planı ivedilikle hayata geçirilmelidir. Zira Türkiye'deki Suriyeli mülteciler meselesinin "geçici" olduğu ve bu nedenle de bu geçici süre için "acil durum yönetimi politikaları" dahilinde yönetilebilirliğini esas alan vizyonun geçerliliği kalmamıştır. Söz konusu eylem planı, Suriyeli mültecilerin ağırlıklı olarak barındıkları bölgedeki istihdam kapasite ve olanaklarını artırmaya yönelik bir strateji temelinde geliştirilmelidir. Zira istihdamın artırılması bu alanda en efektif ve başarılı sonuçlar almanın en garantili yoludur. Hâlihazırda piyasada faal durumdaki KOBİ'lerin istihdam kapasitesini geliştirecek teşvikler genişletilmeli, girişimcilere destek olunmalı ve anılanların işçi istihdamı bağlamındaki yükleri hafifletilmelidir. Yeni oluşturulacak iş imkanlarının hem Suriyeli, hem de TRC2 bölgesi sakinleri arasında orantılı bir şekilde dağıtılması, olası gerginlikleri engelleyebilecektir. Atıl üretim kapasitesini ekonomiye kazandıracak alanların da Suriyeli mültecilerin istihdamı kapsamında değerlendirilebilecek bir fırsat olduğu göz ardı edilmemelidir.

Kaynaklar:

AFAD (2014). "Türkiye'deki Suriyeli Kadınlar Raporu", Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı.

AKGÜL, A., KAPTI, A. ve DEMİR, O.Ö. (2015). "Göç ve Kamu Politikaları: Suriye Krizi Üzerine Bir Analiz", The GLOBAL A Journal of Policy and Strategy, Cilt: 1, Sayı: 2, ss. 1 ve 22.

AKYILDIZ, H., EROĞLU, Ö. (2003). "Türkiye Cumhuriyeti Dönemi Uygulanan İktisat Politikaları", Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi, Cilt:9, Sayı:1, ss.42 ve 63.

Aljazeera.com.tr (12.04.2016). <http://www.aljazeera.com.tr/haber/en-ve-fazla-ve-multeci-ve-sanliurfada> (3.11.2016).

ALTUNDEĞER, N. ve YILMAZ, M.E. (2016). "İç Savaşın Bölgesel İstikrarsızlığa: Suriye Krizinin Türkiye'ye Faturası", Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt:21, Sayı:1, ss.289 ve 301.)

ATAMAN, B.C. (1998). "İşsizlik Sorununa Yeni Yaklaşımlar", Ankara Üniversitesi

SBF Dergisi, Cilt:53, Sayı:1, ss.59 ve 72.

ATAMAN, B.C. (1999). "İşgücü Piyasasında Kurumsallaşma Avrupa Birliği Modeli ve Türkiye", Ankara Üniversitesi, SBF Yayını, Yayın No: 583.

ATLIOĞLU, Y. (2016). [http://www.tasam.org/tr TR/Icerik/1184/turkiye_suriye_iliskilerinin_swot_analizi](http://www.tasam.org/tr/TR/Icerik/1184/turkiye_suriye_iliskilerinin_swot_analizi).

ARIKAN, R. (2004). Araştırma teknikleri ve rapor hazırlama. Ankara: Asil Yayın.

AY, S. (2012). "Türkiye'de İşsizliğin Nedenleri: İstihdam Politikaları Üzerine Bir Değerlendirme", Yönetim ve Ekonomi, Cilt:19,Sayı:2, ss.322 ve 341.

AYTAÇ, M., BAYRAM, N. (2001). "Çoklu Karşılık Getirme Analizi ve Öğretim Elemanları Üzerine Bir Uygulama", V. Ulusal Ekonometri ve İstatistik Sempozyumu, Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Ekonometri Bölümü, Adana.

BAYRAM, N. (2000). Karşılık Getirme Analizi ve Bankacılık Sektörüne Uygulanması, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ekonometri Anabilim Dalı, İstatistik Bilim Dalı, Doktora Tezi, Bursa.

BİÇERLİ, M.K. (2013). Çalışma Ekonomisi, Beta Yayınevi.

BOX, G.E.P., JENKİNS, G.M. (1976). Time series analysis forecasting and control, California.

BOZDALOĞLU, Y.U. (2007). "1990'dan Günümüze Türkiye'de İşgücü Piyasası ve İstihdamın Yapısının Analizi", Akademik Bakış, Sayı:11.

BOZDALOĞLU, Y.U. (2008). "Türkiye'de İşsizliğin Özellikleri ve İşsizlikle Mücadele Politikaları", Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı:20, ss.46 ve 65.

CAN, N. (2012). "Türkiye'de İşgücü Piyasası", <http://seal.atilim.edu.tr/turkiyede-igucu-piyasasi>, (Erişim Tarihi:06.10.2016).

CERİTOĞLU, E., EREN, O. (2015). "İşgücüne Katılım Oranları Öngörülleri, T.C. Merkez Bankası Ekonomi Notları", Sayı:2015, 07.

ÇEBİ, H. (2014). İnsani Gelişme Endeksi, <http://www.akifhamzacebi.org/teg/in-sanigelismeendeksi>, (Erişim Tarihi,06.10.2016).

ÇELİK, A.H. (2015). "Buazizi'den Rabia'ya, Trablus'tan Şam'a Arap Baharının Sonuçları Üzerine Bir Değerlendirme", Akademik Yaklaşımlar Dergisi, Cilt: 6, Sayı:2, ss.34 ve 53.

DEMİRHAN, Y., ASLAN, S. (2015). "Türkiye'nin Sınır Ötesi Göç Politikaları ve Yönetimi", Birey ve Toplum Dergisi, Cilt:5, Sayı: 9, ss. 23 ve 62.

DİNLER, Z. (2007). İktisada Giriş,EkinYayınevi,Bursa. DİSK(2016),İşsizlik ve İstihdam Raporu-Eylül-2016,<http://disk.org.tr/2016/09/issizlik-ve-istihdam-raporu-eylul-2016/>(Erişim tarihi:11.11.2016).

DURAN, H. ve ÖZDEMİR, Ç. (2012). "Türk Dış Politikasına Yansımalarıyla Arap Baharı", Akademik İncelemeler Dergisi, Cilt: 7, Sayı: 2, ss. 181 ve 198.

EKİN, N. (2000). "Türkiye'de Yapay İstihdam ve İstihdam Politikaları", İstanbul Ticaret Odası, Yayın No:2000.

ER, Ş. (2013). Türkiye'de Kadınların İşgücüne Katılımını Etkileyen Faktörlerin Bölgesel Analizi, Öneri. C.10.S.40, ss. 35 ve 44.

ERCAN, H. (2009). İşgücü Piyasası (Editör: Nazende Özkaramete Coşkun, Türkiye Ekonomisi Yeni Yapı (2000–2008)), İmaj Yayınevi, Ankara.

FAD (2013). "Türkiye'deki Suriyeli Sığınmacılar 2013 Saha Araştırması Sonuçları", Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık, Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı.

FİLİZ, Z., ÇEMREK, F. (2007). Üniversite Öğrencilerinin Barınma Sorunlarının Uygunluk Analizi İle İncelenmesi. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 8(2), 207 ve 224.

GERMİR, H.N. (2012). Türkiye'de İstihdam Politikalarının Etkinliği, Adalet Yayınevi, Ankara.

GÖÇ İDARESİ (2016). "2015 Türkiye Göç Raporu", T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü Yayınları, Yayın No: 35.

GÖÇER, İ. ve ÇINAR, S. (2015). "Arap Baharı'nın Nedenleri, Uluslar arası İlişkiler Boyutu ve Türkiye'nin Dış Ticaret ve Turizm Gelirlerine Etkileri", Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi Cilt 6, Sayı 10, ss. 51 ve 68.

GUJARATİ, D.N. (1995). Basic Econometrics, third edit. MC-Graw-Hill, Inc., USA.

GÜNALP, B., CİLASUN, S., ACAR, M., ÖZNUR, E. (2013). Male-Female Labor Market Participation and the Extent of Gender-Based Wage Discrimination in Turkey, Turkish Economic Association, Discussion Paper 2013/15.

GÜNDOĞAN, N., BİÇERLİM, K. (2003). Çalışma Ekonomisi, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını:1461, Açık Öğretim Fakültesi Yayını No:777, Eskişehir.

GÜRSEL, S. ve diğerleri. (2004). Türkiye'de İşgücü Piyasasının Kurumsal Yapısı ve İşsizlik, TÜSİAD, Yayın No. TÜSİAD T/2004-11/381, Ankara.

<http://www.birgun.net/haber-ve-detay/gelenlerin-ve-90-ve-i-ve-donmeyecek-ve-eger-ve-istersem-ve-onlari-ve-gonderirim-ve-diyemezsiniz-ve-112041.html>. (Erişim Tarihi: 22.11.2016).

<http://www.cografya.gen.tr/tr/diyarbakir/tarihce.html>. (Erişim tarihi:15.11.2016).

<http://www.cografya.gen.tr/tr/sanliurfa/tarihce.html>. (Erişim tarihi:15.11.2016).

<http://suriyeizleme.blogspot.com.tr/2011/05/suriyeden-ve-ilk-ve-multeci-ve-grubu-ve-geldi.html>. (Erişim Tarihi: 22.11.2016).

<http://yereldemokrasi.net/haritalarla-kamu-idaresi/147-istatistiki-bolge-birimleri-siniflandirmasi-ibbs-duzey-1-ve-duzey-2-bolgeleri>. (Erişim tarihi: 01.12.2016).

IMPR (2014). "Türkiye'de Bulunan Suriyeli Mülteciler", Uluslar arası Orta Doğu Barış Araştırmaları Merkezi, İnfografik Rapor.

IOM (2009). "Göç Terimleri Sözlüğü", Uluslar arası Göç Örgütü (IOM), No: 18, İsviçre.

İŞİĞİÇOK, Ö. (2014). İstihdam ve İşsizlik, Dora Yayınevi.

İŞKUR (2004). <http://statik.iskur.gov.tr/tr/rapor-bulten/genel-kurul-karar-ve-raporlar%C4%B1/3.Genel%20Kurul%20Raporu.pdf>, (Erişim Tarihi, 05.10.2016).

KAP D. (2014). "Suriyeli Mülteciler: Türkiye'nin Müstakbel Vatandaşları", Akademik Perspektif.

KAPTAN, S. (1983). Bilimsel araştırma teknikleri ve istatistik yöntemleri.

KARABIYIK, İ. (2009). Türkiye'de İşsizliği Doğuran Nedenler ve İşsizliğin Yapısı, Aksaray Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt: 1, Sayı: 2, ss. 182 ve 201.

KARABIYIK, İ. (2012). İşgücü Piyasasının Yapısal Özellikleri ve Türkiye'de İşgücüne Katılma Sorunu, International Journal Of Human Sciences, Volume: 9 Issue: 2.

KARABIYIK, İ. (2012). Türkiye'de Çalışma Hayatında Kadın İstihdamı, Marmara Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi, Cilt XXXII, Sayı I, ss. 231 ve 260.

KARAGÖL, E.T., AKGEYİK, T. (2010). Türkiye'de İstihdam Durumu Genel Eğilimler, SETA.

KAYIM, H. (1985). İstatistiksel Ön Tahmin Yöntemleri, Hacettepe University Faculty of Economics and Administrative Sciences Press, Ankara.

KEPENEK, Y., YENTÜRK, N. (2003). Türkiye Ekonomisi, Remzi Kitabevi, Ankara

KILIÇ, C. (2003). Türkiye'de İşgücü Piyasası ve Kriz (Editör: Emine Tuncay Kaplan, Bülent Bayat), Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Seçme Yazılar, Gazi Üniversitesi İİBF Geliştirme Vakfı, Ankara.

KİBAROĞLU, M. (2011). "Arap Baharı ve Türkiye", Adam Akademi, ss. 26 ve 36.

KORAY, M. (2012). Sosyal Politika, İmge Kitabevi.

KOÇ, M., GÖRÜCÜ, İ. ve AKBIYIK, N. (2015). "Suriyeli Sığınmacılar ve İstihdam Problemleri", Birey ve Toplum Dergisi, Cilt: 5, Sayı: 9, ss. 63 ve 93.

MEHMET, Ö., KILIÇ, C. (2009). Çalışma Ekonomisi Teorisi, Gazi Kitabevi, Ankara.

OĞUZLU, T. (2011). "Arap Baharı ve Yansımaları", Ortadoğu Analiz, Cilt: 3, Sayı: 36, ss. 8 ve 16.)

OLHAN, E. (2011). "Türkiye'de Kırsal İstihdamın Yapısı", Fao Türkiye Temsilciliği.

Onedio.com, (11.03.2016). <https://onedio.com/haber/> ve turkiye ve deki ve suriyeli ve siginmaci ve sayisi ve 2 ve milyon ve 733 ve bin ve ve 690025 (Erişim Tarihi: 1.11.2016)

ONUNCU KALKINMA PLANI (2014). İstihdam ve Çalışma Hayatı Özel İhtisas Komisyon Raporu, T.C.Kalkınma Bakanlığı.

ORHAN, D.D. (2013). "Ortadoğu'nun Krizi: Arap Baharı ve Demokrasinin Geleceği", Atılım Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:3, Sayı:1 ve 2, ss. 17 ve 29.)

ORHAN, O., ERDOĞAN, S. (2010). İktisada Giriş, Palme Yayıncılık, Ankara.

ORSAM (2014). "Suriye'ye Komşu Ülkelerde Suriyeli Mültecilerin Durumu: Bulgular, Sonuçlar ve Öneriler", Rapor No: 189, Ankara, Türkiye.

ORSAM ve TESEV (2015). "Suriyeli Sığınmacıların Türkiye'ye Etkileri", ORSAM Rapor No: 195, Ankara ve Türkiye.

ÖZÇELİK, D. A. (1981). Araştırma teknikleri düzenleme ve analiz. Ankara: ÜSYM Yayınları.

ÖZDEMİR, S., ERSÖZ, H.Y., SARIOĞLU, İ. (2006). "İşsizlik Sorununun Çözümünde Küçük ve Orta Boy İşletmelerin Denetlenmesi", İstanbul Ticaret Odası Yayınları, Yayın No:2006, 45, İstanbul.

ÖZMEN, A. (1986). Zaman Serisi Analizinde Box-Jenkins Yöntemi ve Banka Mevduat Tahmininde Uygulama Denemesi, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.

ÖZPINAR, Ş., DEMİR, Ö., KESKİN, S. (2011). Türkiye'de İstihdamın Yapısının Değerlendirilmesi (2000-2010), Sosyal Ve Beşeri Bilimler Dergisi Cilt 3, No 2, 2011 Issn: 1309-8012.

Posta Gazetesi, (13.01.2016). <http://www.posta.com.tr/iste-ve-turkiyedeki-ve-son-ve-kayitli-ve-suriyeli-ve-sayisi-ve-ocak-ve-2016-ve-haberi-ve-321871> (Erişim Tarihi: 1.11.2016)

SAĞSEN, İ. (2011). "Arap Baharı, Türk Dış Politikası ve Dış Algılaması", Orta-doğu Analiz, Cilt:3, Sayı:31 ve 32, ss. 57 ve 64.)

SANDIKLI, A. ve SEMİN, A. (2012). "Bütün Boyutlarıyla Suriye Krizi ve Türkiye", Bilge Adamlar Kurulu Raporu, BİLGESAM Yayınları.

SAPANCALI, F. (2008). "Türkiye'de İşgücü Piyasası, Sorunlar ve Politikalar", TÜHİS İş Hukuku ve İktisat Dergisi, Cilt: 21 Sayı: 2-3.

ŞAHİN, L. (2007). "Türkiye İşgücü Piyasasının Yapısal Özellikleri ve İşsizlik Sorunu", Sosyal Siyaset Konferansları (Prof. Dr. Haşmet Başar'a Armağan) 53. Kitap. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayın No: 4708, 543-575.

ŞAHİN, L., YILDIRIM, K. (2012). "Tarihsel Bir Perspektiften Türkiye'de İşe Yerleştirme Faaliyetleri", KAMU-İŞ İş Hukuku ve İktisat Dergisi, C: 12, S: 2, 1-35.

ŞAHİN, L., YILDIRIM, K. (2015), "Ondokuzuncu Yüzyıldan Günümüze Türkiye'de İşsizlikle Mücadele Politikaları", Çalışma ve Toplum 2015/2, ss.109 ve 149.

SETA (2015). "Sınırları Aşan Kriz Suriye", Sayı: 120, Ankara.

SETAV (2014). İşgücüne Katılımda Tarihi Rekor, <http://setav.org.tr/isgucune-katilimda-tarihi-rekor/yorum/17537>, (Erişim Tarihi,05.10.2016).

SÖNMEZ, M.E., METE, M. (2015). "Türkiye'deki Suriyeli Göçmenlerin Profili İle İnsan Kaynağının Belirlenmesi ve Türkiye Ekonomisine Olası Etkileri", Coğrafyacılar Derneği Uluslararası Kongresi Bildiriler Kitabı 21 ve 23 Mayıs 2015, Gazi Üniversitesi, Ankara.

Sözcü Gazetesi, (06.08.2016). <http://www.sozcu.com.tr/2016/ekonomi/suriyelilere-ve-36-ve-milyar-ve-tl-ve-harcadik-ve-1342152/> (Erişim Tarihi: 1.11.2016).

ŞEN, Y. (2013). "Suriye'de Arap Baharı", Yasama Dergisi, Sayı:23, ss.55 ve 79.

ŞENSES, F. (2003). Neoliberal Ekonomi Politikaları, İşgücü Piyasaları ve İstihdam, <http://arsiv.petrol.is.org.tr/yayinlar/yillik/2003-yillik-neoliberal/>, (Erişim Tarihi,25.09.2016).

ŞENTÜRK, F. (2014). "Türkiye'de İşgücü Piyasası ve İstihdamın Yapısı", Sosyal Güvence Dergisi, Sayı:7.

TANSEL, A. (2012). 2050'ye Doğru Nüfusbilim ve Yönetim İşgücü Piyasasına Bakış, Yayın No: TŪSİAD-T/2012-11/536.

T.C.MALİYE BAKANLIĞI STRATEJİ GELİŞTİRME BAŞKANLIĞI (SGB) ARAŞTIRMA RAPORU (2011). Türkiye'de İşgücü Piyasası Sorunları ve Çözüm Önerileri, Ekonomik ve Sektörel Daire Analizi.

TOPRAK, S. (2011). Çok Değişkenli Uyarlamalı Regresyon Eğrileri ve Konik Programlama ile Zaman Serilerinin Modellenmesi, Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

TUNALI, İ. (2003). İstihdam Durum Raporu Türkiye'de İşgücü Piyasası ve İstihdam Araştırması, Türkiye İş Kurumu.

TUNÇ, A.Ş. (2015). "Mülteci Davranışı ve Toplumsal Etkileri: Türkiye'deki Suriyelilere İlişkin Bir Değerlendirme, TESAM Akademi Dergisi, 2 (2). 29 ve 63.

UIS (2014). Ulusal İstihdam Stratejisiv(2014-3023), Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Çalışma Genel Müdürlüğü.

ULUSAL İSTİHDAM STRATEJİSİ (2016). Mevcut Durum Raporu, www.uis.gov.tr.

YALAZ, S., ATAY, A. (2016). "Fuzzy linear regression for the time series data which is fuzzified with SMRGT method", Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 20 (3), ss. 405 ve 413.

YOUNG, P. V. (1968). Bilimsel sosyal incelemeler ve araştırma (Çev. G. Bingöl ve N. İşçil). Ankara: Ege Matbaası.

Şekil Listesi

2.1	Suriyelilerin yaş aralıkları	95
2.2	Suriyelilerin medeni durumları	96
2.3	Suriyelilerin eğitim seviyeleri	97
2.4	Suriyelilerin geldikleri şehirler	99
2.5	Suriyelilerin Suriye’de çalıştıkları kurumlar	100
2.6	Suriyelilerin Suriye’de çalıştıkları sektörler	102
2.7	Suriyelilerin Suriye’de çalıştıkları pozisyonlar	103
2.8	Suriyelilerin Suriye’deki meslekleri	103
2.9	Suriyelilerin Türkiye’ye geliş nedenleri	105
2.10	Suriyelilerin Türkiye’ye geldikleri dönem	106
2.11	Suriyelilerin Türkiye’de ilk geldikleri yer	107
2.12	Suriyelilerin Diyarbakır ve Şanlıurfa’da yaşadıkları semterler	108
2.13	Sosyokültürel uyum grafikleri	109
2.14	Uyumsuzluk nedenleri grafikleri	110
2.15	Temel kamu hizmetleri grafikleri	111
2.16	Suriyelilerin Türkiye’de çalıştıkları sektörler	112
2.17	Suriyelilerin Türkiye’de çalıştıkları pozisyonlar	113
2.18	Türkiye memnuniyet grafikleri	114
2.19	İş sorunları grafikleri	115

2.20	İş sorun nedenleri grafikleri	116
2.21	Dönme planı grafikleri	117
2.22	Türkiye önerme grafikleri	118
2.23	Vatandaşlık isteme grafikleri	119
3.1	Türkiye memnuniyet, Türkiye pozisyon, Türkiye sektör uygunluk analizi grafikleri	148
3.2	Temel kamu hizmetleri, Türkiye memnuniyet uygunluk analizi grafikleri	151
3.3	İş sorun nedeni, Türkiye memnuniyet uygunluk analizi grafikleri	154
3.4	İş sorun nedeni, dönme planı uygunluk analizi grafikleri	156
3.5	Uyumsuzluk nedeni, dönme planı uygunluk analizi grafikleri	159
3.6	Zaman serisi grafiği	160
3.7	Tahmin edilen zaman serisi grafikleri	163
3.8	Artıkların grafikleri	163

Tablo Listesi

2.1	Türkiye’de İş Piyasasının Temel Göstergeleri (2010-2015)	60
2.2	Eğitim Durumuna Göre İşgücü, İstihdam, İşgücüne Katılım ve İşsizlik Oranı	63
2.3	Yıllara Göre İstihdam ve İşsizlik Oranı	65
2.4	Türkiye’de İstihdamın Sektörel Dağılımı	67
2.5	Eğitim Durumlarına Göre İstihdam Oranları (2015)	69
2.6	İstihdam Edilenlerin Kayıtlılık Durumu, 15+	71
2.7	Kayıt Dışı İstihdamın Cinsiyete Göre Dağılımı	72
2.8	TRC2 Bölgesi Demografik Göstergeler	83
2.9	Kurumsal Olmayan Nüfusun Yıllara Göre İşgücü Durumu	84
2.10	İstihdamın Sektörel Dağılımı (%)	84
2.11	TRC2 Bölgesi Eğitim Göstergeleri	85
2.12	TRC2 Bölgesi Sağlık Personeli Sayısı, 2014	85
2.13	TRC2 Bölgesi Turizm Göstergeleri, 2015	86
2.14	TRC2 Bölgesi Elektrik Tüketimi (MWh), 2014	88
3.1	Anketten elde edilen veriler	132

3.2	Sosyokültürel uyum, Türkiye önerme Çapraz Yüzdelikler Tablosu	137
3.3	Vatandaşlık isteme, Dönme planı Çapraz Yüzdelikler Tablosu	139
3.4	Türkiye önerme, Vatandaşlık isteme Çapraz Yüzdelikler Tablosu	140
3.5	Suriye memnuniyet, Türkiye memnuniyet Çapraz Yüzdelikler Tablosu	141
3.6	Suriye sektör, Türkiye sektör Çapraz Yüzdelikler Tablosu	143
3.7	Suriye pozisyon, Türkiye pozisyon Çapraz Yüzdelikler Tablosu	145
3.8	Türkiye memnuniyet, Türkiye pozisyon Çapraz Yüzdelikler Tablosu	146
3.9	Türkiye memnuniyet, Türkiye sektör Çapraz Yüzdelikler Tablosu	147
3.10	Türkiye memnuniyet, Temel kamu hizmetleri 1 Çapraz Yüzdelikler Tablosu	149
3.11	Türkiye memnuniyet, Temel kamu hizmetleri 2 Çapraz Yüzdelikler Tablosu	150
3.12	Türkiye memnuniyet, İş sorun nedeni 1 Çapraz Yüzdelikler Tablosu	152
3.13	Türkiye memnuniyet, İş sorun nedeni 2 Çapraz Yüzdelikler Tablosu	152
3.14	Dönme planı, İş sorun nedeni 1 Çapraz Yüzdelikler Tablosu	155
3.15	Dönme planı, İş sorun nedeni 2 Çapraz Yüzdelikler Tablosu	155

3.16 Türkiye memnuniyet, Uyumsuzluk nedeni 1 Çapraz	
Yüzdelikler Tablosu	157
3.17 Türkiye memnuniyet, Uyumsuzluk nedeni 2 Çapraz	
Yüzdelikler Tablosu	157
3.18 Kuramsal örüntüler tablosu	160

“Bu kitabın içeriğinden Diyarbakir Sosyal Kalkinma ve Gelistirme Derneği sorumludur ve bu içeriğin herhangi bir şekilde Kalkinma Bakanliğı’nın veya Karacadağ Kalkinma Ajansı’nın görüş ya da tutumunu yansittiği mütalaa edilemez”